

KUMKALE ŞEHİTLİK ALANI KAZI SONUÇLARINA GÖRE KUMKALE MUHAREBELERİ THE BATTLE OF KUMKALE ACCORDING TO THE EXCAVATION RESULTS OF KUMKALE MARTYRDOM AREA

Rıdvan Gölcük* Rüstem Aslan** Fecri Polat***

Öz

Çanakkale Savaşları sırasında Anadolu yakasında İtilaf Devletlerinin çıkartma yaptıkları tek yer Kumkale'dir. Aynı zamanda Osmanlı Ordusu ile Anadolu topraklarında karada muharebeye girdikleri tek yerdir. İtilaf Devletleri içerisinde yer alan Fransız Kuvvetleri tarafından 25 Nisan 1915 tarihinde gerçekleştirilen Kumkale Çıkarması ve iki gün süren Kumkale Muharebeleri sırasında çok sayıda Türk askeri şehit düşmüştür.

Burada şehit olan askerlerin anısına bir anıt yapılması fikri ise 30 yılı aşkın bir süredir güçlü bir şekilde gündemdeki yerini korumuştur. Kumkale eski belediye başkanı Sezai Ercan önderliğinde 1992 yılında gündeme getirilen şehitlik ve anıt yapma fikri, 2015 yılında Çanakkale Savaşlarının 100. yılında yeniden gündeme gelmiş ve hazırlanan proje farklı nedenlerle uygulanamamıştır.

2019 yılına gelindiğinde ise tarihi belgelere dayandırılarak Kumkale Muharebelerinde şehit olan askerlerin toplu defnedildikleri ileri sürülmüş ve muhtemel toplu gömülerin olabileceği alanlar harita üzerinde işaretlenmiştir. Bu doğrultu yine 2019 yılında aynı alanda Yeraltı Radarı (GPR) tarama yapılmış ve bu alanlarda anomaliler olduğu vurgulanarak olası mezarlık alanları belirlenmiştir. Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından bu sonuçların sınanması için bu alanda arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Troya Müzesi başkanlığında Kumkale Şehitlik Alanı Tespit Kazısı yapılmıştır. Bu kazı Birinci Dünya Savaşı savaş alanları konusunda Türkiye'de yapılan ilk büyük ölçekli ve ilk sistemli kazı olmuştur. Kazıda belirlenen alanların hiçbirinde Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'na sunulan raporda öngörülen herhangi bir mezar kalıntısına ulaşılamamıştır. Ancak yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmasında Fransız siper hattı ve Kumkale Savaş alanı konusunda çok önemli

* PhD., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Müze Müdürü, Çanakkale/TÜRKİYE, ridvan.golcuk@ktb.gov.tr ORCID: 0000-0001-8683-0707

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, rustemaslan@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5304-1354

*** M.A., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Çanakkale/TÜRKİYE, fecri.polat@ktb.gov.tr ORCID: 0000-0003-1968-5903 (Makale Gönderim Tarihi: 13.03.2025, Makale Kabul Tarihi: 24.03.2025).

buluntulara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, Kumkale Savaşı ile ilgili belgeler (Tarihi çalışmalar), bölgede yaşayan köylülerin konuyla ilgili anıları (Kültürel ve Kollektif Bellek Araştırmaları) arkeolojik kazıyla (Arkeolojik yöntem) sınanmıştır. Bu üç farklı çalışma disiplini ile yapılan araştırmalar sonucunda, Kumkale Muharebe alanı bir bütün olarak yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimer: *Çanakkale Savaşları, Kumkale Muharebeleri, Fransız Çıkarması, Kumkale Kazısı, Savaş Alanı Arkeolojisi*

Abstract

Kumkale is the only place where the Allied Forces landed on the Anatolian side during the Çanakkale Battle, and the only place where they fought with the Ottoman Army on Anatolian soil. The French Forces of the Entente carried out the Kumkale Landing on 25 April 1915, resulting in the martyrdom of many Turkish soldiers during the two-day Kumkale Battles.

The concept of constructing a monument in honour of the soldiers who were martyred here has been under consideration for over 30 years. The idea of building a martyrdom and monument was first proposed in 1992 by Sezai Ercan, the former mayor of Kumkale. It was revisited in 2015 to commemorate the 100th anniversary of the Çanakkale Battle, but the proposed project could not be executed due to various reasons.

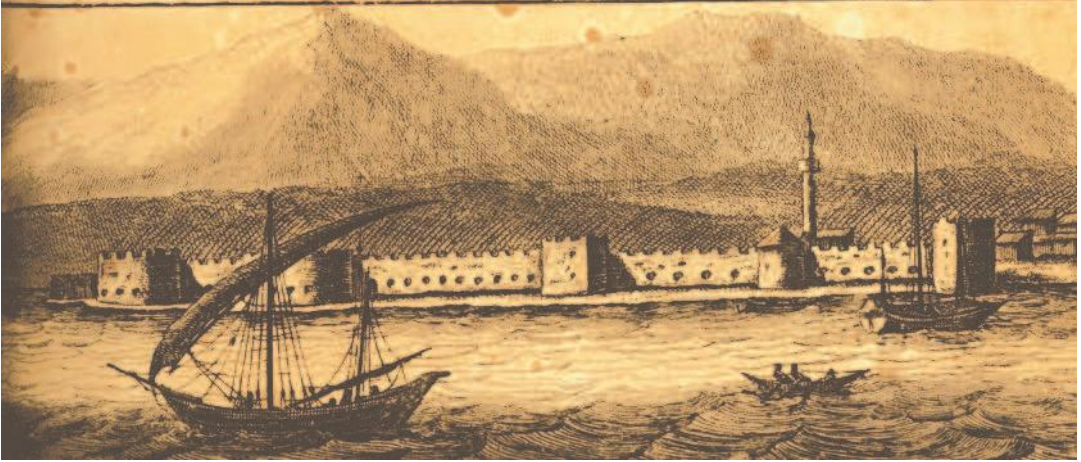
In 2019, relying on historical documents, it was suggested that the soldiers who were martyred in the Battles of Kumkale were collectively buried. The potential locations for the Turkish cemetery were identified through Ground Penetrating Radar (GPR) scanning conducted in 2019. Anomalies in these areas were highlighted, leading to the decision by the Çanakkale Regional Board for the Protection of Cultural Heritage (Çanakkale Kültür Varlıkları Bölge Koruma Kurulu) to initiate archaeological excavations and validate the findings. With the approval of the General Directorate of Cultural Heritage and Museums (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) and under the supervision of the Çanakkale Museum Directorate, the Kumkale Martyrdom Area Identification Excavation unfolded. Notably, this excavation marked the first extensive and systematic exploration of First World War battlefields in Turkey. Contrary to expectations outlined in the previous report submitted to the Çanakkale Regional Board for the Protection of Cultural Heritage, no grave remains were discovered. Nevertheless, the excavations unveiled the French trench line and provided crucial insights into the Kumkale Battlefield during surveys in the vicinity. This comprehensive study employed three distinct disciplines: documents related to the Battle of Kumkale (Historical studies), accounts from villagers in the region (Studies in Cultural and Collective Memory), and archaeological excavation (Archaeological method). The culmination of research from these disciplines led to a holistic re-evaluation of the Kumkale Battlefield.

Keywords: *Çanakkale Battle, The Battle of Kumkale, French Landing, Kumkale Excavation, Battlefield Archaeology*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun Çanakkale Boğazı'ndaki savunma stratejisinin önemli bir parçası olan Kumkale Kalesi, 1658-1659 yıllarında dönemin sadrazamı Köprülü Mehmet Paşa'nın gözetiminde inşa edilmiştir. Kalelerin masraflarının tamamen Valide Sultan (Hatice Turhan Sultan) tarafından karşılandığını söylemektedir. Avrupa'daki modern savunma yapılarından esinlenerek tasarlanan bu kale, Osmanlı'nın boğaz girişini koruma amaçlı oluşturduğu savunma hattının temel taşlarından biri olmuştur. Boğazın iki yakasını güvence altına almak için Kumkale, karşı kıyıdaki Settilbahir Kalesi ile birlikte inşa edilmiştir (Şenocak, 2009: 131-212; Altuntaş, 2021: 25-29; Acioğlu, 2015: 98).

Kalenin inşasında bölgedeki Troya ve Sigeion gibi antik kentlerden getirilen taşlar kullanılmıştır. (Saridikmen, 2019: 7; Rose, 1991: 70-71). 1832 yılında bölgeyi ziyaret eden Helmuth von Moltke, “...*Lahitleri su teknesi, kapaklarını derelerin üstüne köprü, direkleri de taş atan topları için gülle yapmakta kullanıyorlar.*” diye yazmaktadır (Moltke, 1999: 78). 1661 yılına gelindiğinde, Kumkale Kalesi büyük ölçüde tamamlanmış (Derin, 2008: 129) ve etrafında küçük bir yerleşim alanı oluşmaya başlamıştır. 1714 yılında Cornelis de Bruyn tarafından yapılan Çanakkale Boğazı kalelerinin çizimleri arasında yer alan Kumkale Kalesi çiziminde kalenin hemen arkasında uzayan yerleşimi görmek mümkündür.

Resim 1: Kumkale Kalesi ve Eski Kumkale (1714, Cornelis de Bruyn) (Aslan, 2021: 194)

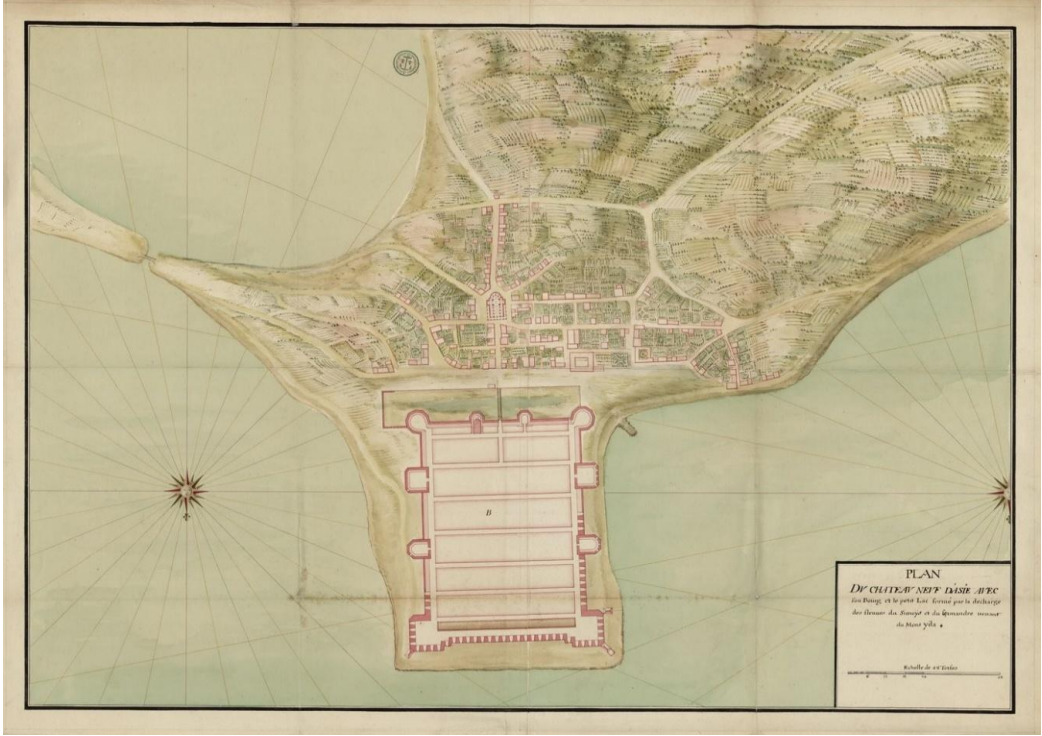
Kumkale köyü zamanla büyümüş ve uzun süre diğer köylerin bağlı oldukları bir nahiye olmuştur. 1754 yılında Kumkale'yi ziyaret eden Richard Chandler, köy ile ilgili de daha detaylı bilgi verir:

“Kumkale köyü, daha önce gördüğümüz zavallı köylerin yanında daha iyi durumda; ama çok büyük değil. Adamlarımız gerekli alışverişi yaparken biz yavaş yavaş bir kahvehane bulmaya çalıştık. Caddelerde buğday dövmek için içi oyulmuş iki tane sütun başlığı gördük. Lahitler ve antik mezar taşları su deposu olarak kullanılmakta. Bir tanesinde çok tahrip

olduğu için okunamayan bir yazıt vardı. Tüm bu parçalar yakındaki harabelerden getirilmiş, hatta Kumkale ve modern olan kale bile bu taşlardan yapılmış” (Chandler, 1817: 48).

Burada yaşayan halk, tarım, ticaret, taşımacılık ve esnafılık gibi ekonomik

faaliyetlerle geçimini sağlamaktaydı (Şeker, 2002: 62-64; Altuntaş, 2021: 59-63). Kumkale’de Müslüman ve gayrimüslim topluluklar bir arada yaşamış, bölgedeki demografik yapı Osmanlı’nın çok kültürlü yapısını yansıtmıştır.

Plan 1: Kartograf Benjamin de Combes tarafından 1686 yılında çizilen Kumkale kalesi ve köyü

19. yüzyılın sonlarına doğru, Kumkale ve çevresindeki köylerde sosyal ve ekonomik farklılıklar belirginleşmiştir. Bazı bölgeler gelişirken, bazıları ekonomik zorluklar yaşamaya başlamıştır. Buna rağmen Kumkale, Osmanlı’nın Çanakkale Boğazı’nı koruma stratejisinde önemli bir yer olmaya devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde, Kumkale Kalesi ve çevresi, Osmanlı savunma

sisteminin kritik noktalarından biri olarak kalmış ve askeri stratejinin bir parçası olmayı sürdürmüştür.

Çanakkale Erenköy’deki Bursa Redif fırkasının çıkardığı isyanı bastırmak için bölgeye gelen, isyanı bastıran ve sonrasında ise İtalyan donanmasının, Çanakkale Boğazı’na yaptığı tacizleri önlemek amacıyla askerleriyle beraber Troya’nın hemen bitişiğindeki Çıplak Köyü’ne konuşlanan ve o

dönemde teğmen rütbesi ile görev yapan Yüzbaşı Selahattin, burada geçirdiği yaklaşık bir iki aylık dönemdeki gözlemleri savaş öncesi köylerle ilgili son durumu yansıttığı açısından önemlidir:

“Rum köyü benim için güzel bir inceleme konusuydu. Bizim köylerin tersine, burası temiz bir şehir manzarası taşıyordu. Kilise çok düzenli çalışıyordu. Papaz, Atina’dan gelmiş üniversite mezunu bir Rum. Akşamları adeta bir Beyoğlu hayatı vardı. Saz, eğlence, dans... Neşe ve refah... Aralarında iki saat mesafe bulunan Türk köyüyle Rum köyü... Bizimki batıyor, onlarınki çıkıyor.” (Selçuk, 1979: 65).

Resim 2: Paul Baron des Grandes tarafından 1865 yılında çekilen bu fotoğraf Kumkale’nin savaş öncesi durumunu göstermektedir

Kumkale köyü en büyük değişimi I. Dünya Savaşı tehlikesi ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Çanakkale Boğazı’nın girişinde denizden gelen top atışlarına açık olan ve aynı zamanda Boğaz girişini koruyan en önemli kalelerden biri olan Kumkale Kalesi’nin hemen çevresinde kurulan Kumkale köyü, Çanakkale Savaşlarının başlaması ile birlikte bir savaş alanına dönüşmüş ve köy tamamen boşaltılmış ve savaş sırasında da oturulmayacak düzeyde harabe haline gelmiştir (Aksu, 2008: 39-62).

Köy halkı farklı birçok köye dağılmıştır. Bayramiç tarafına kadar uzak köylere gönderilenler olsa da bazıları yakın köyler olan Halileli ve Tefikiye’ye yerleşmişlerdir (Polat, 2017: 103; Polat, 2018: 128.). Kurtuluş Savaşı’nın hemen ardından Anadolu’yu ve özellikle batı kıyılarını gezen ve bu gezisini 1925 yılında “Anadolu Harabeleri İçinde” ismiyle yayınlayan Saturnino Ximenes, savaştan hemen sonra Kumkale’yi şöyle ifade etmektedir:

Kumkalesi, deniz feneri ve birkaç kulübe bu çölün monotonluğuna karşı tek ve uyarıcı bir rahatlama oluşturuyor. Yakınında, 25/26 Nisan 1915’te bu yerin sahne olduğu şiddetli savaşı hatırlatan yıkık bir köy var. (Ximenez, 2021: 58).

1922 tarihli bir hava fotoğrafı savaşta yaşanan bombardıman sonrası köyün ve kalenin durumunu net bir şekilde göstermektedir.

Resim 3: Savaş sonrası köyün durumunu gösterir fotoğraf (Aksu, 2008: 56)

Terk edilen eski Kumkale’den on hanenin savaştan sonra eski köyden 4-5 km daha içeride şimdiki Kumkale’nin olduğu yere yerleştikleri ile ilgili bilgi vardır. 1950-1951’de yaşanan Bulgaristan göçleri

sonrası ise buraya devlet eliyle planlı bir yerleşim yapılmıştır (Şeker, 2002: 10).

Çanakkale Savaşları ve Kumkale Muharebeleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a ulaşmak isteyen İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazı'nı donanma ile geçmeye çalışmış fakat başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine kara harekâtına karar verilmiş ve Çanakkale topraklarında 8,5 ay sürecek olan savaş, 25 Nisan günü amfibi bir harekât ile İtilaf kuvvetlerinin karaya çıkması ile başlamıştır.

25 Nisan 1915 tarihinde yapılan bu çıkarmalardan bir tanesi de Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakası girişinde yer alan Kumkale'ye Fransızlar tarafından yapılan çıkarmadır (Karayar, 2021: 100-125; Atabay, 2023: 113; Özlü, 2019: 323; Güralp, 2013: 16,18).¹

Çanakkale Boğazı'nın Anadolu tarafında General Weber'in yönetimindeki 15. Kolordu savunma görevini yürütüyordu (Gör-gülü, 1993: 98; Karayar, 2021: 70). Albay Nikolai'nin komutasındaki 3. Piyade Tümeni (31., 32. ve 39. Alaylar) ile Albay Refet'in yönetimindeki 11. Piyade Tümeni (33., 126. ve 127. Alaylar) (Prigge, 2011: 60), bölgedeki sahil ve arazilerde pozisyonlarını almış, ihtiyat kuvvetlerini de organize etmişlerdi. 5. Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, bu bölgenin

önemini vurgulayarak Başkomutanlık Karargâhına şu değerlendirmeyi yapmıştı:

Düşmanın buradan girişeceği büyük bir çıkarma hareketi, kuvvetli bataryalarımızla istihkâmlarımıza arkadan taarruz ederek bunları kendisine zarar vermeyecek bir hale koymak amacını güder. İşbu çıkarmanın çoğu Bozcaada karşısındaki Beşige limanında veya Kumkale'de ve Karanlık Liman'da mümkün olabilir.... Bu bakımlardan 3'ncü Tümen ile 11'nci Tümen'in mürettep bir kolordu halinde Erenköy güneydoğusunda yerleşmesini teklif ederim. Bu kolordu buradan gelerek Bozcaada karşısında gerek Kumkale ve aynı zamanda Karanlık Liman'da yapılacak çıkarmalara karşı koyabilir. El bombalarıyla Kara Menderes Çayı üzerindeki köprüler de tahribe hazır bulundurulur (Esenkaya, 2012: 19)

Fransızlar, çıkarma planları tartışılmaya başlandığında Anadolu yakasının uygun bir hedef olduğu görüşünü kuvvetle savunuyordu. Bu öneri İngiliz ve Fransız komuta kademelerinde tartışmalara yol açmış ve nihayetinde hükümet kademelerine kadar taşınmıştı. Tartışmalar sonucunda Fransızlar, ikişer tümenlik üç kolordu sağlayabileceklerini belirtmişlerdi.

Türk tarafında ise, 26 Mart'ta 5. Ordu, Başkomutanlığa sunduğu bir öneri doğrultusunda 4 Nisan 1915'te 15. Kolorduyu Mürettep Kolordu adıyla yeniden düzenlemişti (Mehmed Celaledin, 2007: 3; Özlü, 2019: 319). Alman Tuğgeneral Weber'in komutasına verilen bu kolorduya, 11. Tümen Ezine'den Kalvert Çiftliği'ne

¹ Osmanlı arşiv belgeleri ışığında bu konuda yapılan en güncel ve net belgelere dayandırılarak yapılan çalışma Yeşim Karayar tarafından 2021 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasıdır. Bkz. Karayar, Y. (2021). *Çanakkale Savaşlarında Anadolu Yakasının*

Savunması ve Kumkale Muharebesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2021.

kaydırılmış, 3. Tümen ise İstanbul'dan getirilmişti. Ayrıca, iki taburlu 64. Piyade Alayı da kolordu emrine verilerek 3. Tümen'e bağlanmıştı. Başlangıçta organizasyon açısından zayıf olan bu birlik, General Weber'in girişimleriyle 8 Nisan'da tekrar 15. Kolordu adını almıştı (Karayar, 2021: 86).

Kolordu, kıyılardaki gözlem ve savunmayı zayıf birliklerle gerçekleştirirken, asıl kuvvetlerini düşman gemilerinin ateşinden uzakta tutarak muharebeye hazır durumda bekletme taktiğini uyguluyordu. Eğer düşman bir çıkarma girişiminde bulunursa, kıyıya tutunmasına fırsat verilmeden karşı saldırıyla püskürtülmesi planlanmıştı. Ancak, savunma hattı kırılacak olursa, son savunma hattı olarak Menderes Nehri gerisi belirlenmişti.

Kumkale'den Geyikli'nin güneyine kadar olan bölgenin savunmasını 15. Kolordu üstlenirken, kuzeydeki Erenköy Koyu'nu Beyoğlu Jandarma Taburu koruyordu. Güneyde, Edremit Körfezi'ne kadar uzanan kıyı şeridi Balıkesir ve Çanakkale Seyyar Jandarma Taburları tarafından denetleniyordu. Kolordu birlikleri, Erenköy'ün güneyinde yoğunlaşmış, 3. Tümen İntepe, Halileli, Sarıçalı, Tefikiye ve Çıplak civarında konuşlanırken, 11. Tümen ise Beşige ve Pınarbaşı çevresine yerleştirilmişti. Her iki tümen de Kumkale'den Beşige Limanı'na kadar uzanan sahil şeridini kontrol etmek amacıyla üç buçuk taburdan oluşan birliklerle savunmasını güçlendirmişti (Karayar, 2021: 87-90; Özlü, 2019: 319-320).

15. Kolordu, bölgenin savunması için hazırlıklarını hızla tamamlamaya çalışmış,

kıyılarda ve iç kesimlerde tahkimatlar oluşturmuştu. Ancak, eldeki kaynakların yetersizliği nedeniyle, tahkimatlar tam anlamıyla güçlendirilmemiş, siperler boy çukurları seviyesinde kalmıştı. Dikenli tel engelleri tam anlamıyla tamamlanamamış ve bazı sahillerde yalnızca tek sıra halinde döşenmişti. Menderes Köprüsü'nü havaya uçuracak kadar patlayıcı malzeme olmadığından, el bombalarıyla bu görevin yerine getirilmesi düşünülmüştü.

Kolordu haberleşme konusunda da sıkıntılar yaşamaktaydı. Birlikler arasındaki iletişim büyük oranda atlı habercilerle sağlanıyordu. Ordu ile bağlantı, Müstahkem Mevkii santraline aktarılmış ancak sınırlı sayıda hat olması nedeniyle koordinasyon zorlukları yaşanmıştı. Cephane tedariki yeterli düzeydeyken, lojistik destek istasyonları iyi işlediği için gıda konusunda ciddi bir sorun yaşanmıyordu.

Fransızlar 25 Nisan sabahı Kumkale kıyısına çıkarma yapmaya başlarken, donanma bölgeyi yoğun topçu ateşine tutmuştu. Türk birlikleri kıyı savunmasını daha çok keşif ve gözlem amaçlı tutarak asıl birliklerini iç kesimlerde bekletmişti. Buna karşın, Fransız askerleri sahile indikten sonra hızla ilerleyerek Kumkale'deki Osmanlı savunma hattına karşı saldırıya geçti. Türk birlikleri, İntepe'den açılan topçu ateşiyle karşı koymaya çalışsa da Fransız kuvvetleri kale bölgesini hızla ele geçirdi. Çıkarma hareketinin devamı olarak, Beşige Limanı civarında da oyalama saldırıları düzenlendi ve Osmanlı birlikleri bu bölgeye yoğunlaşmak zorunda bırakıldı.

Gece boyunca süren çatışmalarda Osmanlı birlikleri karşı taarruza geçerek Fransızları

kıyıya geri sürmeye çalıştı. Şiddetli çarpışmalar sonucunda Fransızlar Kumkale'de tutunmayı başarsa da Osmanlı birlikleri onların daha fazla ilerlemesine izin vermedi. Kumkale çıkarması, esas hedef olan Gelibolu Yarımadası'ndaki çıkarma harekâtını desteklemek için düzenlenen bir aldatma operasyonu olarak tarihe geçti. Köy içinde ve Kumkale Mezarlığı ile köy arasında kalan alanda yaşanan çarpışmalar iki gün boyunca sürdü (Karataş, 2024: 111).

Senegalli Müslüman askerlerin çoğunlukta olduğu Fransız birlikleri ile Türk birlikleri arasında yaşanan yoğun çatışmalar sırasında Kumkale Köyü iki kez el değiştirmiş olsa da Fransız birlikler köyü tamamen ele geçirmiş ve köy çevresinde de siperler oluşturdıkları yaptığımız kazılar sonrası kesin olarak anlaşılmıştır (Karataş, 2024: 111). Türk birliklerini oyalama amacıyla yapılan bu çıkarman Fransız birliklerinin, 27 Nisan'da geri çekilmesi ile son bulmuştur (Karayar, 2021: 135-140).

Sadece iki gün süren Kumkale Muharebesi'nde özellikle karşılıklı taarruzlar nedeniyle iki tarafında kaybı çok büyük olmuştur. Tarafların zayıyatı, oldukça yüksekti (Karayar, 2021: 140-151).

Karayar tarafından yapılan farklı kaynaklara göre her iki tarafın kayıpları şu şekilde karşılaştırılmıştır:

Türk tarafının zayıyatı 467 şehit, 763 yaralı, 505 kayıp toplamda 1735 kişi; Fransızlar tarafı 176 ölü, 481 yaralı, 129 kayıp vererek toplamda 786 zayıyat yaşamıştır. Başka bir kaynağın

verdiği bilgiye göre Asya Grubu-Kumkale'de 25-26 Nisan sonunda toplam zayıyat 1730 kişidir. Bir başka kaynakta aktarılanlara göre Türkler 1.730, Fransız kuvvetleri 790 yaralı ve ölü zayıyat vermiştir. Ayrıca Türkler 500 esir vermiştir.² Bir başka kaynakta aktarılan bilgiye göre Türk tarafının kaybı 45 subay ve 1.690 erdir. Bunlardan 17 subay ve 450 er şehit, 23 subay ve 740 er yaralı ve 5 subay ve 500 er esir veya kayıp olmuştur. Fransızlar da toplam 20 subay ve 766 er zayıyat verilmiştir (Karayar, 2021: 140).

Murat Karataş tarafından konu ile ilgili yapılan son yayında ise Kumkale Muharebesi'nde her iki tarafın verdiği zayıyat miktarlarına dair farklı tarihsel verilere dikkat çekilmektedir. Fransız zayıyatı konusunda Oglander'in Fransız resmi raporlarına dayandırdığı 778 kişi, 176 ölü, 125 kayıp ve 471 yaralı şeklinde daha detaylı bir kayıt, 200 ölü ve 600 yaralı olmak üzere 800 kişi, 26 subay ve 590 askerin öldürülen, yaralanan veya kaybolan şeklinde bir başka veri, 820 kişi (200 ölü, 20 kayıp, 600 yaralı), yaklaşık 800 asker (176 ölü, 129 kayıp) ve 481 yaralı, 183 ölü ve 575 yaralı (7'si ve 13'ü subay olmak üzere), Fransız Komutan René Desmazes'a göre 190 ölü ve 588 yaralı (7'si ve 13'ü subay), ve Dr. Joseph Vassal'a göre 167 ölü, 459 yaralı ve 116 kayıp gibi çeşitli rakamlar sunulmaktadır.

Türk zayıyatı konusunda ise, 1922 tarihli Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi tarafından yayınlanan resmi bir eserde 500'ü esir olmak üzere 1.730 kişi kaybın olduğu belirtilmektedir. Bursalı Mehmet Nihat da bu resmi kayda dayanarak 1700'den fazla zayıyatın olduğunu ifade etmiştir. Başka bir resmi kaynağa göre ise Türk zayıyatı 467 şehit (17

2 Bkz. İşcen, 2012: 20-25.

subay, 450 er), 763 yaralı (23 subay, 740 er) ve 505 kayıp (5 subay, 500 er) olmak üzere toplam 1.735 kişidir (45 subay, 1.690 er). Ancak bu kaydın 1915 yılında tespit edilemediği, sonradan yapılan bir çalışma ile oluşturulduğu anlaşılmaktadır. 15'inci Kolordu Kumandanı Weber Paşa'nın 28 Nisan 1915 tarihli raporunda şehit sayısının henüz belli olmadığı ancak yaralı sayısının 717 olduğu belirtilmiştir. 3'üncü Tümen Sertabibi Binbaşı İhsan Ali'nin kayıtlarına göre ise hastaneye kaldırılan yaralı sayısı 757'dir (17 subay, 740 er). Resmi kayıtlarda 467 şehit (17 subay, 450 er) sayısı kabul görmüştür. Muharebede her iki tarafın da esir aldığı görülmektedir.

Bu yayının odak noktalarından biri de defin işlemleridir. Fransızların 28 Nisan 1915'te Kumkale'yi tahliye etmesinin ardından Türk ordusu tarafından defin işlemlerine başlanmıştır. Müfreze Komutanı Binhold'un emriyle keşif yapan bir askerin günlüğünde hem şehit Türk askerlerinin hem de düşman ölülerinin gömüldüğü belirtilmektedir. Alman bir gazetecinin anılarında ise düşmanın 700'ün üzerinde ölü bıraktığı ifade edilmektedir. 39'uncu Alay 3'üncü Tabur Komutanı Binbaşı Ahmet Şevki Bey'in emirleri ve raporları defin işlemleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Cesetlerin en kısa sürede ve gece karanlığından faydalanılarak gömülmesi istenmiş, mümkünse kimlik bilgilerinin toplanması talep edilmiştir. 29 Nisan 1915'te köy içinde ve bahçeliklerdeki şehit ve düşman ölülerinin gömüldüğü bildirilmiştir. Binbaşı Ahmet Şevki Bey'in 2 Mayıs 1915 tarihli raporuna göre, 3'üncü Tabur tarafından 619 Türk (8'i subay) ve 140 Fransız (2'si subay) askeri defnedilmiştir. Ancak Şevki Bey, Sıhhiye Bölüğü, Cebel Topçu

Taburu ve 32'nci Alay birliklerinin de defin faaliyetlerinde bulunduğunu belirtmiş ve kendi verdiği rakamlara ilave yapılması gerektiğini ifade etmiştir. 1 Mayıs 1915 gecesine kadar 3'üncü Tabur tarafından defnedilmiş yaklaşık 649-659 Türk ve 170-180 Fransız askerinden bahsedilmektedir. Raporlara ek olarak, 21 kol ve 12 bacağın da ayrıca gömüldüğü kaydedilmiştir. Binbaşı Ahmet Şevki Bey, şehit sayısının tespiti konusunda titiz davranılması yönünde uyarılarda bulunmuştur. 4 Mayıs 1915 tarihli bir yazısında ise Kumkale muharebe alanında hiç ceset kalmadığı belirtilmiştir. Bu verilere göre, sadece 3'üncü Tabur tarafından 4 Mayıs 1915'e kadar defnedilen net şehit sayısı 631 (8'i subay), defnedilen Fransız asker sayısı ise 2'si subay 140'tır. (Karataş, 2024: 101-116).

Fransızların da büyük kayıp verdikleri bu muharebe Fransa'da da aynı dönemde haber olmuş ve daha sonraki dönemde de detaylı şekilde aktarılmıştır.

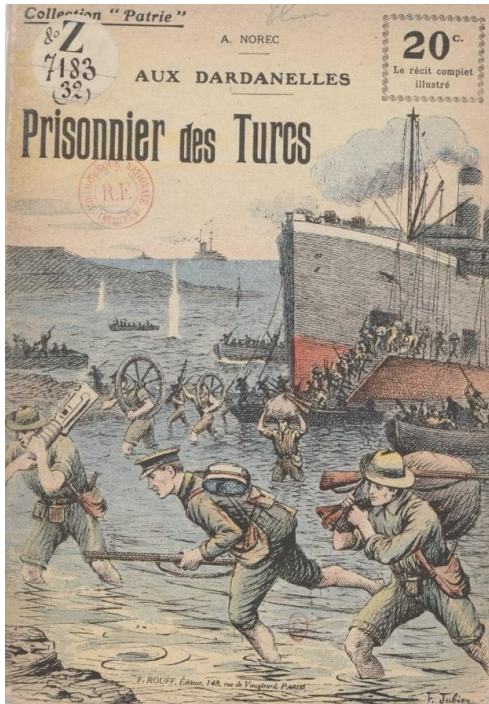
29 Mayıs 1915 tarihli "L'Echo d'Alger: Sabah Cumhuriyetçi Gazetesi" tarafından Kumkale Muharebeleri aşağıdaki şeklide ele alınmıştır:

İngilizlerin Sedul-Bahr'e rahat bir şekilde çıkartma yapabilmeleri için Kum-Kaleh'e yarıltıcı bir çıkarma yapılacaktı. İngiliz kuvvetlerinin büyük kısmını Avrupa kıyılarına atmasını engellemek için Fransızlara, Asya kıyısındaki Türk birliklerinin dikkatini çekme görevi verildi.

Senegalli ve sömürgecilerden oluşan karma bir tugay, Janischer komutasında istenen saptırma işlemini gerçekleştirdi. Saat 9.00- Dört Fransız gemisi ve Rus gemisi "Askold" Troya'nın bulunduğu ovanın görüş alanına varıyor ve Kum

Kaleh'in bombardımanı başlıyor. Müttefik denizciler tarafından yüzlerce kez yok edilen Kum-Kaleh, yüz kez tahliye edildi, yüz kez yeniden işgal edildi, yüz kez yeni direnişe hazırlandı. Çatılar mı çöküyor? Türkler surların arkasına sığınmıyor. Duvarlar da mı çöküyor? Bodrumlar kalıyor ve mahzenler bir sürü siper haline geliyor. Düşman için her yer iyi bir siper dönüşüyor. Mezarlığın kendisi bir kalemdir. Müslüman mezarlarını simgeleyen bu düz taşların her biri bir tüfekçi barındırıyor.

Ateş altında saat on yönünde indirme yapılıyor. Askerlerin karaya çıkma zamanı geldi. Nakliye araçları karaya oturma riskiyle karaya yaklaşıyor. Balina avlama tekneleri ile karaya gidiliyor. Hızlı hareket etmeliyiz.

Resim 4: Norec, A. (18.-19.; romancier). Auteur du texte. Aux Dardanelles: prisonnier des Turcs / A. Norec. 1917.

Türklerin bir bataryası kendini belli etti ve Yenişehir'den (Janischer) doğrudan atış yapıyor, ancak çok hassas değil. Öte yandan tüfekler ve makineli tüfekler meydana tarıyor, kurşunlar sudan sekiyor. Askerlerimize teknelerin içine yatmaları emri veriliyor. Kürekçiler etkileniyor. Balina tekneleri hâlâ ilerlemeye devam ediyor. Bir tekne "Askold" gemisinde sadece yüz metre uzaktayken bir gülle tam ortasına çarpıp karnını deşiyor. Bu teknede bulunan kırk Senegalli tutunmaya devam ediyor. Boşuna. Su yükseliyor, yükseliyor ve kurşunun altında en yakın tekne yardım etmeye çalışsa da faydasız bir çaba. Zavallı Bambaralar yüzmeyi bilmiyorlar. Çanta, tüfek, fişek kayışı onları dolaştırıyor. Bir akıntı onları taşıyor. Kırk piyade ortadan kayboluyor.

Üzerimize ateş açılırken karşımızda da Boğazın girdabı var. İlerleyemeyen bir römorkör olay yerinde patladı. Bir bağlama halatı kopuyor. Bir duba uzaklaşıyor. Römorkörleri çeken bir torpido botu havalanıyor, kancayı atıyor ve dubayı geri getiriyor. Beyaz eldivenli elinde altın kabalı bir kılıç tutan çok genç bir asteğmen en önde yaklaşıyor, aşağı atarken yere çarpıyor ve teğmenin boğazına isabet ediyor. Sömürgeciler "memurun intikamını alalım" diye bağırıyor ve kanoların inmesini beklemeden suya atıyorlar. Sebegallilerde antılıyor ve su bellerine kadar ulaşıyor. Kurşunlara ve şarapnel parçalarına rağmen ileri atılan askerlerden ayakta kalanlar kalenin ilk evlerine ulaşıyor ve burada bir sokak kavgası başlıyor.

Saat on bir. İlk Türk hattı kırılacak gibi görünüyor. Janischer (Yenişehir) yolunun dibindeki bir düşman bölümü ellerini havaya kaldırıyor: "Aman Ay Aman!" diyerek seksen Türk teslim oluyor, ardından bir yüz Türk daha. Bu hızlı başarı askerlerimize sağduyuyu unutturacak kadar cesaret verdi. Öncüyü oluşturan sol kanatta bir mühendislik bölümü heyecanla ilerledi. İki yüz adam: kadastrocular, marangozlar, tamirciler. Bugüne kadar savaşı sadece gerideki olumlardan, ikmal merkezlerindeki depolardan

biliyorlardı. Birlik halinde ilk kez ateşi görüyorlar. Sömürgeciler seksen esir aldı! Senegalliler yüz esir aldı diye İstilacılar da esir almak istiyor. Saat altıda ellerine bir fırsat geçmiş gibi görünüyor. Mühendis bölümü sahile paralel bir düşman siperine yaklaşırken beyaz bayrak kaldırıyor, sesler duyuluyor.

“Aman! Ay aman!” Düşmanın teslim olmaya geldiğine hiç şüphe yok. İki birlik birbirine yaklaşıyor. Ancak çok geçmeden küçük, kuru bir taş duvar onları ayırıyor. Bazı durumları gözlemliyoruz. Üç yeni subay taş bariyerin üzerinden geçiyor. Karşılarında bir Türk komutan var. Bir görüşme başlıyor. Düşman subayı Fransızca konuşuyor.

- Bizim esirlerimiz sizlersiniz! Türk yüzbaşı, üç Fransız teğmenin üzerine doğru ilerledi.

- Çekmeyin! zaten yardım eden korkularına bağırıyorlar. Bizi vurmayın teslim olacaklar!

Talihsiz tereddüt! Bizimkiler farkına bile varmadan iki teğmenimiz yakalanıp karşı saflara sürüklendi. Bizim adamlarımız bunu yapmıyor liderlerini vurma korkusuyla kurşunlarını kullanmayı düşünmüyor. Aynı zamanda. Düşman birliğinden gelen bir top mermisi avcılarının yarısını deviriyor. Üçüncü teğmenin alnına bir mermi isabet etti. Türkler, diğer iki esiri ise iki saat boyunca ateş hattında gezdirdiler. Ertesi gün, onların cesetlerinin korkunç bir şekilde parçalandıktan sonra asıldığını göreceğiz. Bu ihanet eylemi bir an için saflarımızı darmadağın etti. Düşen geceden yararlanan düşman, Kum-Kale'nin yarısını yeniden işgal eder. Makineli tüfeklerimizin birinden vazgeçmek zorunda kalıyoruz. Ancak gün geçtikçe güven geri gelir. Yeni inen 75'lik top, Türk siperlerinin 100 metre uzağına yerleştirildi. Mermilerimiz yakın mesafeden düşmanı biçiyor. Öğle vakti saldırımız kendini gösterdi. Ayın 26'sında tüm gün boyunca, genel olarak tüm hat boyunca savaş devam etti. Denizdeki silahların gürlemesi durmuyor.

Kum-Kaleh'in hâlâ Türklerin hakimiyetinde olan kesiminde yalnızca bir ev ayakta, o da bir mescit; Saat 6'da 75'lik topumuz doğrudan camiye bir mermi gönderdi. Cami çöktü ve oraya sığınan 60 düşmanı gömdü. Caminin yıkılması, yavaş yavaş Janischer'in (Yenişehir) sığınaklarına çekilen Türk kuvvetlerinin geri çekilmesinin sinyali gibi görünüyor. Kum-Kale sokakları düşman cesetleriyle dolu. Senegalliler ve sömürgeciler fethedilen siperlerde ikinci gecelerini geçirmeye hazırlanırken, bir kez daha, önceki günün ihanetinden suçlu olan 300 Türk, elleri havada teslim oldu. Bu sefer teslim olaysız gerçekleşti. Böylece mahkumların sayısı beş yüz oldu. İstenilen hedefe ulaşıldı.

Olay hararetiydi ve bize pahalıya mal oldu. Ancak istenilen hedefe ulaşıldı. Geceleri, Müttefik kuvvetlerinin büyük bir kısmının Sedul-Bahr'daki kıyılara başarılı bir şekilde çıkarıldığı haberi gelir. Yönlendirme meyvesini vermişti. Gece yeniden gemiye binmek için uygun olacaktır. Hatlarına saldırı yapılmasından korkan düşman, tümenlerimizin birer birer geri çekileceğimizi düşünemezdi. Hayatta kalanlar kanoların kendilerini beklediği kıyıya ulaşabilirler. 27'sinde sabah saat 4'te tugay gemilere bindi. Çalışmaların kademeli olarak durdurulması, düşmandan 500 adım uzakta, gölgede gerçekleşti. Türk esirler dahil her şey gemiye bindirildi. Keşif ekibinin sadece arka muhafızları hâlâ sahilde. Şafak doğuyor, Batı'dan pembe bir şafakla birlikte Osmanlı hatlarından büyük bir çılgılık geliyor: Gördüler. Son adamlara, son kanolara karşı ateş ediliyor. Şarapnel patladı, makineli tüfekler tıngırdadı. Güneş Asya kıyılarını ateşe veriyor. O zamandan beri siyahı bir arabacı bana şöyle dedi: "Güneş, arabacıları görmek için durdu. Belki de güneşin bir anlığına durduğu doğrudur?" Yukarı çıkmayı bıraktı çünkü Kum-Kale sahilinde muhteşem bir şey vardı. Artık insani bir şey değildi. Orada, Janischer'in dibindeki bir tarlada, Fransız birliklerinin artçı birlikleri meydana oluştuyordu. Bu bir çaresizlik eylemi mi,

hazırlanan yüce bir direniş mi? Hayır, herkes geri döndüğü ve son topa kadar her şey için yeniden gemiye binme emri verildiği! Artık korunacak bir geri çekilme yok ve gerekli kanolar arka korumayı geri getirmek için orada bekliyor. Peki Janischer Meydanı'nda hareketsiz kalan artçı ne yapıyor? Ne bekliyor elinde silah, Türklerin korkunç ateşi altında mı? Ne bekliyor?

Ayın 27'sinde, sabah saat 7'de, A- kıyısında otuz altı saatlik bir saptırmanın ardından. Fransız karma tugayı yeniden yola çıkmıştı.³

Fransız kaynaklarından Revue Militaire Générale yayının 1921 yılında basılan sayısında “De La Campagne D'orient L'opération De Koum-Kalé Aux Dardanelles (25-26 Avril 1915)” ismiyle yer alan makalede Kumkale Muharebeleri aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

Doğu Seferinin İlk Dönemi Çanakkale'deki Koum-Kale Harekâtı (25-26 Nisan 1915)

18 Mart'ta İtilaf Devletleri filolarının Çanakkale Boğazı'nı zorlama girişimi tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Filonun Boğazı kendi imkanlarıyla geçemeyeceği artık açıktı...

Zor bir operasyon; özellikle de düşman tetikleyken bu böyledir. Şimdi, savaş gemilerinin birkaç haftadır kaleleri bombaladığı Çanakkale Boğazı'nda, Türklerin önemli güçleri toplamak ve sahili mevzilerle donatmak için bolca vakti vardı.

Her geçen gün savunma hatlarının ve tel ağları sayısı artıyor ve saldırganların işini zorlaştırıyordu. Bu nedenle acele etmek gerekliydi.

Ne yazık ki bu yapılamadı. On beş gün önce Fransız seferi kuvveti, Boğazlar zorlandığında geç kalmasın diye büyük bir hızla yola çıkmıştı. Ayrıca herhangi bir yöntemden uzak

yapılan nakliye nedeniyle gemilerin çoğunda, birlikler karaya çıkarken gerekli olacak ekipman yoktu. Gemi depoları kullanılmayan nesne yığınlarıyla doluydu. Bu nedenle, yalnızca iskelede gerçekleştirilebilecek tam bir revizyona ihtiyaç duyuldu. Bu iş için İskenderiye limanı seçildi. 25 Mart'ta nakliye araçları demir attıkları Limni limanından ayrıldı; Mısır'da iki hafta kaldıktan sonra 18 Nisan'da bu kez hazır olarak oraya geri döndüler.

Ayın 19'unda, Kraliçe Elizabeth zırhlısında kara kuvvetlerini komuta eden General Sir Ian Hamilton, deniz kuvvetlerine komuta eden Amiral de Robeck, Fransız seferi kuvvetlerini komuta eden General d'Amade ve Tuğamiral Guépratte bir araya geldiler. General Hamilton, Gelibolu yarımadasındaki, Boğaz içindeki kalelere hâkim konumdaki Kilid-Bahr platosunu ele geçirmekten oluşan harekât planını bildirdi. İngiliz birlikleri yarımada'nın güney ucuna ve batı kıyısına çıkarken, bir Fransız müfrezesi, düşmanı bir noktada oyalamak için Asya kıyısındaki Koum-Kalé'ye geçici olarak çıkarma yapacaktı. Son olarak müttefik filoları, biri Bolayır'da (Gelibolu yarımadasının Akdeniz ile birleştiği nokta), diğeri Koum-Kalé'nin yaklaşık on beş kilometre güneyindeki Beşika koyunda olmak üzere olmak üzere, çıkarma hazırlıklarının simüle edildiği iki gösteri gerçekleştireceklerdi.

General Hamilton'dan gelen özel bir talimat, Fransız müfrezesinin misyonunu belirliyordu. Bu talimata göre Menderes Nehri'nin batısında ve Yenişehir'in kuzeyinde yer alan Koum-Kalé'ye harekât düzenlenecek ve bu sayede Avrupa kıyılarına yapılacak çıkarmalar sırasında oyalama niteliğinde bir çıkarma olacaktı. Kullanılacak kuvvet bir piyade alayı ve bir sahra bataryasıdır. Saldırının 25 Nisan'da şafak vakti yapılması planlanıyordu. Bu talimatı aldıktan sonra General d'Amade şunları belirler:

3 29 Mayıs 1915 tarihli “L'Echo d'Alger: sabah cumhuriyetçi gazetesi” bkz.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7576102k/f2.image.r=Kumkale?rk=257512;0>

Fransız seferi kuvveti bir tümen ve bazı bölünmemiş unsurlardan oluşuyordu müfrezeyi komuta etmek için Albay Ruef ve onun komutası altına yerleştirildi:

- a) Bir sömürge piyade taburu (komutan Chabbert) ve iki taburdan oluşan 6. karma sömürge yürüyüş alayı (Yarbay Noguès) Senegalli tüfekçiler (komutan Simonin ve Nibaudeau)
- b) Afrika avcı yürüyüş alayının makineli tüfek bölümü (yaya)
- c) Saha bataryası 33/8
- d) Bir mühendislik bölümü ve bir telgraf müfrezesi
- e) 1 Nolu Ambulans: Bu unsurlar Savoie, Vinh-Long, Kartaca, Theodore-Mante nakliye araçlarına bindirilmektedir. Ayrıca Seylan ücreti tabidir çıkarma ekipmanı ve hastane gemisi Duguay-Trouin keşif gezisine eşlik ediyor.

Çıkarma, Jauréguiberry (amiral), Henri IV, Prens George (İngiliz), Askold (Rus), Jeanne-d'Arc kruvazörleri, muhripler, torpido botları ve Fransız tarak gemileri, römorkör Goliath.

Operasyondan bir gün önce 24 Nisan'da Mondros'un (Limnos) dış limanında General d'Amade komutasında bir nevi prova niteliğinde çıkarma manevrası gerçekleştirildi. Ertesi gün gerçek eyleme katılmak üzere tüm unsurların gemiye binmesi üç saat on dakika sürdü. Akşam General d'Amade Jauréguiberry'ye bindi. Fransız deniz tümeni ve Ruef müfrezesinde bulunan nakliye gemileri, 24 Nisan günü saat 22.00'de Mondros limanından ayrıldı ve ertesi gün saat 04.20'de Boğaz girişinde hazır bulundu. Gün çok güzel olacağı benziyor; deniz kesinlikle pürüzsüz, Avrupa ve Asya kıyılarının üzerinde hafif bir sis asılı duruyor. Fransız birliklerinin faaliyet göstereceği arazi, deniz ile nehir yatağı arasında sıkışmış dar bir kum şeridinden oluşuyor.

Menderes arkasında bulunan köy eski bir Türk kalesinin bulunduğu Koum-Kalé (Kumdan

Kale) noktasında sona erer. Başlangıçta yaklaşık iki kilometrelik bir alan üzerinde düz olan zemin, daha sonra hızla küçük Orhaniye platosuna yükselir, daha sonra daha dik bir eğimle, yüz metrelik denize hâkim olan Yenişehir platosuna ulaşır. Menderesin dolambaçlı rotası, doğuya doğru İn-Tepe ve Hissarlık'ın uzun sırtlarına kadar uzanan, arroyolar tarafından kesilen bataklık bir ovoidan kıvrılarak geçer. Koum-Kalé kalesi, taşlarla desteklenen dört köşesinde burçları olan kare bir kaledir. 100 adım doğuda, bir bariyerin kalıntıları var ve iniş için kullanılamaz. Kale muhafazasının tam dibinde yer alan birkaç metre karelik alan, Yenişehir ve İn-tepe'den görünmeyen tek noktadır. Hissarlık yolunun Menderes'ten geçtiği ahşap köprüünün yakınında, son evlerin 300 metre uzağında bir tepede yer alan kale, köy ve mezarlık Türk piyadesinin elinde bulunuyor. Mezarlık, nehir ile yarımada'nın ortasını kesen neredeyse tamamen kuru bataklık arasında doğal bir tabya oluşturarak çevredeki araziye hakimdir. Hendek çizgileri mezarlığı Orhaniye'ye bağlıyor.

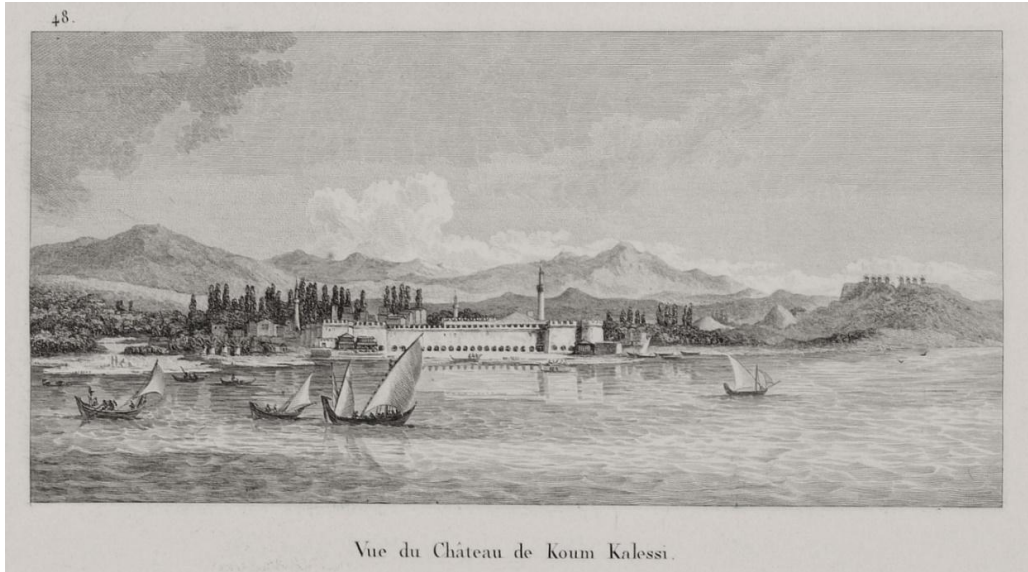
Çeşitli kalibrelerdeki bataryalar İn-tepe ve Yenişehir yüksekliklerine kuruludur. Ateşleri Koum-Kalé'de birleşerek bu nokta ile Orhaniye uçurumu arasında uzanan sahili tamamen süpürüyor. Fazlasıyla belirgin olan bu kumsala iniş söz konusu olamaz. Kalenin eteğindeki, iki burcun hızla yanan ateşi altındaki düzlük ve onları birleştiren perde duvarla yetinmek zorunda kalacağız, Kalenin bombalamalardan büyük zarar gördüğü doğrudur. Orada kabul edilebilir ihlaller fark edildi. 25 Nisan günü şafak vakti Guépratte tümeninin gemileri savaş görevlerine başladı. Görünürlük sağlanır sağlanmaz Askold ve Jeanne-d'Arc Yenişehir'e, Jauréguiberry ve Henri IV Koum-Kalé'ye ateş açmaya başladılar. Türk topçusu yalnızca birkaç kötü ayarlanmış mermiyle karşılık verdi.

Sabah 6.20'de Tuğamiral çıkarmanın başlatılması emrini verdi. Dört deniz milini aşan güçlü akıntı operasyonu engelledi çünkü büyük

tekneleri çekmek için kullanılan kürekli nekneler ve buharlı fırlatmalar çok zayıftı ve ilerleyemiyorlardı. Bunların yerini trol tekneleri ve torpedo botları almalıdır. Bu nedenle, öncelikle bağlama manevraları nedeniyle, daha sonra yeni çekme araçlarının sayısının çok az olması ve tekneler için bile bir yerine iki, hatta üç sefer yapmak gerekmesi nedeniyle birkaç saat kaybediyoruz. İlk yolculukta taşınan eşyalar şunlardır: 5 malzeme piyade bölükleri (1 Avrupalı, 4 Senegalli), yarı mühendis bölüğü, 4 makineli tüfek bölümü, alay personeli ve üç tabur.

Vinh-Long tekneleri (10. ve 11. şirketler) kıyıya ilk ulaşan oldu. İlk önce tahrip olmuş iskeleye yöneildiler ve Menderes nehrinin ağzına yakın bir yerde bulunan değirmenlerden birinin

tepesine tünemiş makineli tüfeklerden gelen ateşle artan şiddetli top ve tüfek ateşiyle karşılandılar. Balina teknelerinden birine bir mermi çarptı; ona binen tüm personel öldü veya boğuldu. Şu anda, Henri IV gemisinden yapılam iyi bir atış değirmeni yok etti ve ateşi teknelere dolmuş birliklere ciddi kayıplar veren makineli tüfekleri devre dışı bıraktı. Ancak surda garnizon kuran Türk piyadelerinin kurşunlarıyla ağır hasar görmeye devam ettiler. 10'uncu bölüğün komutanı Yüzbaşı Brison kıyıya yanaşmayı beklemeden kendini suya atarak adamlarına muhteşem bir hızla liderlik etti. Senegalliler göz açıp kapayıncaya kadar yerdediler ve korkuluğa ulaşırken öldürülen Teğmen Bonavita'nın önderliğinde duvara tırmanıyorlardı.

Resim 5: Söz konusu değirmenler kalenin sol tarafında kıyıda yer almaktadırlar (Choiseul-Gouffier, 1822)

Kolu bir kurşunla delinmiş olan Yüzbaşı Brison, kısa sürede kaleyi ele geçiren birliğine liderlik etmeye devam etti. Büyük kayıplar veren 10'uncu bölüğe 11'inci, ardından ilk konvoyun diğer unsurları katılır. Saat 11.15'te tüm köy işgal edildi ve atlarından inen birlikler, kenarları savunma durumuna getirmeye başladı.

Öğleden itibaren ikinci kademe inişe başlıyor. Sahile üç adet 75'lik top getirildi, köyün batısındaki küçük bir tepenin yamacına batarya halinde yerleştirildi ve Yenişehir'e ateş açıldı. Alay yardım istasyonu, kalenin güney burcunun koruması altında faaliyet gösteriyor. Piyadelerin çıkarma işlemi henüz tam olarak bitmemişti ki, Albay Ruef saat 15.00

sıralarında üç bölüğün (1., 2. ve 8.) batarya ateşinin desteğiyle Orhaniye'ye yönlendirilmesi emrini verdi. Köyden çıkar çıkmaz bu birlikler makineli tüfek ve top ateşiyle karşı karşıya gelir ve oldukları yerde sıkışıp kalıyorlar. Daha sonra 3. ve 9. bölükler mezarlığa doğru yola çıktı; bu hareket de ilk sıçramadan itibaren durdurulur.

Şu anda durum şu şekildedir: Doğu sınırı 5., 11., 12. ve 10. bölüklerin yarısı tarafından tutulmaktadır; güney sektörü 3., 9., 1., 2. ve 8. bölükler tarafından. Tüm makineli tüfek bölümleri aynı hizada. Mezarlığın başına çarpmak için güney kenarına bir parça taşındı. 12. bölüğün yarısı ve 4., 6., 7. Bölükler yedekte. Gece yaklaşırken, tutulan hatta örgütlenmeleri emri verildi.

Tel örgüler hendeklerin önüne gerildi. Akşam saat 20.30'da gün batımından biraz önce İntep'e'den taze kuvvetler getiren düşman, mevzii-mize genel bir saldırı başlattı. En az üç Türk taburu var. Siperlere 100 metreden daha az bir mesafede ölü olarak durduruldular. Akşam 22.00 ve gece 01.00'de daha az şiddet içeren iki saldırı kolaylıkla püskürtüldü. Nihayet gün ağarırken, etkisiz bir top atışının ardından Türkler, tel örgülerle dolduramadığımız sağ tarafımızdaki sahil boyunca dördüncü bir saldırı başlattı. Birkaç düşman piyadesi, hattı geçmeyi başaramadan öldürüldü. Afrikalı avcılarının makineli tüfek bölümleri ve 1. tabur düşmanla mücadelede çok etkili oldular. Güneş doğarken tüm siperlerimizin önündeki zeminin 100 ila 400 metre derinliğe kadar Türk cesetleriyle dolu olduğunu fark ettik. Albay Ruef, gece Suriye'den beklenen ve yola çıkacak olan Lato-uche-Tréville kruvazörünün yardımıyla mezarlığa yapılan saldırıyı sabah yeniden başlatmaya karar vermişti.

Gemi henüz filoya katılmadığından operasyon ertelendi.

Sabah saat 7'de mezarlığı işgal eden düşman teslim olmaya niyetli görünüyordu; Flama ve beyaz mendil sallıyordu. Ama kollarını kaldırmadıkları için adamlarımız ateş etmeye devam ediyor. Kısa bir süre sonra elliye yakın Türk'ten oluşan bir grup tüfeklerini bırakarak siperlere yaklaştı. Ateşi kesip onları hatlarımıza taşıyoruz. Kısa süre sonra beyaz bayraklı diğer gruplar da önümüze gelerek bizi istemediklerini belirten jestler yaptı. Sorun değil; ama silahlı kaldılar. Ayrıca Fransız siperleri yeniden ateş açtı. Bazı Türkler ateşe karşılık verdi ancak memurları onları durmaya zorladı ve defalarca "ateş kes" sesi çıkardı. Daha sonra bizim tarafımıza ateşin durdurulması emri veriliyor. Düşman yaklaşıyor ve adamlarımıza karışıyor. Pek çok Türk direnmeden silahsızlandırıldı ve arkaya götürüldü. Diğerleri tüfeklerini bırakmayı reddediyor.

Bu tereddüttün nedeninin kendilerini bekleyen muamele endişesi olduğuna inanan sömürge piyadelerinden Yüzbaşı Roeckel, iki tercümanla birlikte silahsız bir düşman grubuna girer ve sınftaki en kıdemli subayla konuşmak ister. Bu askerler Türkler tarafından mezarlığa getiriliyor; yeniden ortaya çıkmazlar.

General d'Amade sabah saat 8'den biraz önce Koum-Kale'de karaya çıktı ve köyün batı ucundaki komuta noktasında Albay Ruef'e katıldı. Durum hakkında kendisine verilen rapor üzerine, mücadeleye derhal devam edilmesi emrini verdi. Daha sonra bazı karışıklıklar yaşandı ve düşman grubunun iki makineli tüfeği ele geçirip mezarlığa dönmesine neden oldu. Başka bir grup köye sızdı ve bir evi işgal ederek orada barikat kurdu.

Geri kalanlar ellerini kaldırdı. Öncelikle köyün içinin düşmandan temizlenmesi gerekir. Rezervler ve kazıcı-madenciler kesimi bunun için çalışıyorlar ve çok geçmeden direniş noktası ortadan kalkıyor. Bu operasyon, yakın mesafeden bir kurşunla öldürülen mühendislik

şirketini komuta eden Kaptan Ferrero da dahil olmak üzere hâlâ kayıplara neden oldu.

Mezarlığa yönelik yeni bir girişim başarısız olur. Öte yandan 4'üncü bölüm tarafından takviye edilen sağ kanadımız, mezarlığı Orhaniye'ye bağlayan hendek hatlarına bakacak şekilde sahil boyunca ilerledi, ardından tüm muharebe cephesinde bir durgunluk oluştu. Öğlen General d'Amade, Sir Ian Hamilton'un kargâhı olan Queen Elizabeth zırhlısına çıktı ve ona Koum-Kalé'deki durum hakkında bilgi verdi. Baş general, Fransız müfrezesinin görevinin tamamlandığını düşünüyor. Sonuç olarak, Jauréguiberry'ye dönen General d'Amade, Albay Ruef'e yeniden gemiye binmeye başlama emrini gönderdi.

Bu emir ona ancak ancak akşam 5 civarında ulaşır. Bu arada olaylar lehimize döndü. Latoche-Tréville ile takviye edilen, IV. Henri ve Jeanne-d'Arc, saat 15.00 civarında, Koum-Kalé ve Orhanié mezarlıkları arasındaki Türk siperlerini ateş altına aldı. Sağda, yardımcı kruvazör Savoie, Ege Denizi'nde Yenişehir yakınlarında konuşlanmış ve onları soldan toplarla vururken; son olarak sahildeki 75 kişilik batarya bölümü onların üzerine mermi yağdırdı. Bu çapraz ateşler altında savunulamaz hale gelen alanları terk eden bir kısım düşman hızla iç kısımlara doğru çekiliyor. Diğerleri 1. tabura teslim olmaya gelir. Böylece yaklaşık 400 kişi yakalandı. Düşman ateşi altında yeniden gemiye binmek, karaya çıkmaktan daha az hassas bir operasyon değildi.

Albay Ruef, gece olur olmaz topçu ile başlamaya, ardından piyadeleri iki kademeli olarak iki geri çekilme pozisyonunun sığınağına getirmeye karar verir. İlki, sahil boyunca uzanan bir hendek köyün dış kenarı ile işaretlenmiştir.

İkincisi kalenin yakınındaki iç kenarı kullanarak bir azalma oluşturacaktır.

Silahlar ve teçhizat, onları getiren sallara soursuz bir şekilde yüklendi. Piyade saat 22.00'de hareketine başlıyor. Düşman onları engelleyecek hiçbir şey yapmıyor. Yalnızca İntepe'nin büyük kalibreli topçusu birkaç salvo gönderiyor.

Kıyıda toplanan insan kalabalığının içine düşen mermiler kayıplara neden oldu ve bazı karışıklıklara neden oldu. Kendisi de yaralanan Yarbay Noguès'in ve subayların enerjik tutumu nedeniyle kısa sürede sükunete kavuştu. Daha sonra binişler olaysız bir şekilde devam eder; gün doğmadan biterler.

Böylece Koum-Kalé'nin bize ciddi kayıplara (1) mal olan ama Sir Ian Hamilton'un General d'Amade'e iltifat ve teşekkür ederken kullandığı ifadeyle "takdire şayan" bir şekilde amacına ulaşan oyalanması sona eriyor. Düşman, gecenin ilerleyen saatlerinde cesareti kırıldı ve ayrılma emri verildiğinde tamamen zayıflamaya başladı. Bu sonuç, Fransız komutanlığının sağduyulu tutumu ve birliklerimizin yiğitliği sayesinde oldu. 25 ve 26 Nisan harekâtı, birliklerimiz için pek çok zorlu denemeden, hayal kırıklığına uğrayan umutlardan ve kısa vadeli başarıdan sonra, Eylül 1918'de muazzam cepheden ilk kopuşla doruğa ulaşacak olan Doğu harekâtı için parlak bir başlangıçtı. Düşmanlarımızdan öldürülenler: 6 subay, 170 erkek; yaralılar: 10 subay, 471 erkek; kayıp: 4 subay, 125 erkek. Toplam: 786, 20 subay dahil.⁴

Her iki tarafın kaynakları karşılaştığında bilgilerin büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. İki gün süren bu kanlı savaşta çok sayıda askerimiz şehit düşmüş ve

4 "De La Campagne D'orient L'opération De Koum-Kalé Aux Dardanelles (25-26 Avril 1915)", Revue militaire générale: la liaison des armes /

publiée sous la direction du général H. Langlois, Paris 1921, pp. 617-626.

muharebe sonrası defin edilmeleri konusu da dönemin yazışmalarına yansımıştır. Burada yaşanan muharebe bölge halkı üzerinde de büyük etki yaratmış ve coğrafi isimlerin dahi değişmesine neden olmuştur. Savaşın yoğun yaşandığı bu alana kanlı azmak ismi verilmiştir. Bölge halkı da burada yaşanan muharebeleri ve şehit düşen askerlerimizi unutmamış, her fırsatta burada bir şehitlik yapılması konusunda girişimlerde bulunmuşlardır. Kazı ve öncesi çalışmalara geçmeden önce bunlardan söz etmek konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Kumkale Şehitlik Projesi Fikrinin Ortaya Çıkması ve Gelişmesi

Böylesi büyük bir savaşın yaşandığı ve yüzlerce şehit verilen Kumkale’de bir şehitlik yapma fikri çok eskilere dayanmaktadır. Bu konuda yapılan sözlü görüşmelerde 1992 yılında belediye başkanı seçilen Kumkale eski belediye başkanı Sezai Ercan konunun kendisinin başkanlığı döneminde başladığını ve bu konuda birçok girişimde bulunduklarını söylemiştir:

“1918’de Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra işgal döneminde Gelibolu’da abideler yapılırken Fransızlar Kumkale’de yaptıklarını unutmamışlar, Kumkale’ye abide yapmışlar. Peki biz ne yapmışız? Biz ne yap-mı-sız? (üstüne basarak söylüyor). Arşivlerin dediği doğru mu yanlış mı beni ilgilendirmiyor. Benim büyüklerimden duyduğum baya şehit vermişiz. Onlar kendileri için ölmediler, benim burada rahat konuşabilmem için, sizin de beni dinleyebilmeniz için öldüler. Diyorum ki; ... bizim bu şehitlerimize olan minnet borcumuzun

ödenmesi mümkün değil. Ama hiç olmazsa insanlık borcumuzu ödeyelim. Bir şeyler yapalım da insanlık borcumuz ödeyelim. Konuşuyorum, buraya bir şey yapalım diyorum. Karşısı “mezarlığı göster de yapalım” diyor. Aaaaaa bunlar ölmemişler mi? Arşiv yanlış mı yazıyor? ... Üzülerek söylüyorum, cesetlerin hepsi açıkta kokuyor (bu noktada çok duygulanıyor), Süleyman bilmez ama duymuştur (yanımızda bulunan Kumkale’nin son belediye başkanı Süleyman Erte’ye atıf yaparak), kemik tarlasıydı her taraf, gömülen ceset yok. İnsanlık borcu bu. Allah razı olsun vali yardım etti. Bir şehitler ormanı yaptık. Bir de onun yanında Kumkale Şahitler Çeşmesi var. İnsanlık borcumuzu iki taş taş üstüne koyup da yapamadık. Belediye başkanım o zaman, Hüsnü Tuğlu vali, benimle birlikte çok gayret etti. Hakkını ödeyemem. Çok yardım etti Kumkale’ye şehitlik yapalım diye. Gelibolu’yu Gelibolu yapan Güzel Sanatlar Genel Müdürü Mehmet Özel.⁵ Mehmet Özel Çanakkale’ye gelmiş, Hüsnü Tuğlu beni aradı. ... Gittim Mehmet Özel ile konuştuk. Sağ olsun atladı benimle Kumkale’ye geldi. Gezdik dolaştık, “başkanım geç kalmışız, buraya bir şeyler yapalım” dedi. ... (araya farklı bir konu alıyor) şimdi Kumkale’de şehitlik var diyorlar. O Kumkale şehirliği değil. Orası 14 kişinin şehit olduğu bir batarya şehitliği. (Süleyman Erte’yi işaret ederek) rahmetli babası o zaman bizi ayaklandırdı ve o şehitliğin yapılmasında en büyük hizmeti geçen, Gavur Kemal dediğimiz tarihçi Alaattin Saraç’ın babası, bu işin meraklısı, o bize önderlik yaptı. (isim anlaşılmadı) ... Elmalı’nın oğlan kardeşi mimar Umur da bir şeyler çiziverdi. Biz oraya bir şehitlik yaptık (batarya şehitliğini söylüyor). Köylü yaptı, dışarıdan hiçbir yardım görmedik. Bu yaparken de Umur’a dedim ki biz Kumkale’ye de bir şeyler yapacağız. Kumkale için de eskizler çiziverdi bana. Mehmet Özel çok cesaretli, geldi belediyeye, telefon açtı Ankara’ya “önümüzdeki yıl programına Kumkale

5 Video kaydında, soyadını “Gönen” olarak söylüyor, devamında da sürekli Mehmet Gönen

olarak anıyor. Metinde onun yerine doğru olan “Özel” kullanılmıştır.

Şehitliği'ni alın" dedi. Hoşuma gitti. Ben de Umur'un yapmış olduğu çizimleri ona gösterdim. Onları da aldı. Onlar da gitti. Fakat hiçbir şey olmadı. Araştırdık, askeri mıntıka olduğu için bir şey yapamıyorlarmış. Ama bu şehitlik, askeri mıntıka ile ilgisi var mı? O günkü Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz gelmiş, Hüsnu Tuğlu telefon etti. Dedi ki; "Nevzat Bey burada görüşmek ister misin?" Atladım gittim. Nevzat bey ile görüştük. İkna oldu, benimle birlikte Kumkale'ye geldi. Geldi ama basın ordusu da arkamızdan geldi. ... gezdi dolaştı. "Başkanım biz askeri mıntıka'yı daraltmaya uğraşıyoruz, onlar genişletmeye uğraşıyorlar" dedi. Yapamadık ve biz bu rahmetlileri anamadık. Halen daha Allah bana ölmeyi nasip etmeden burada bir taş taş üstüne konulduğunu görmeyi nasip etsin diyorum. Onlar bizim için öldüler. ... ya bunların hısım akrabası, torunu yok mu? Yapın gelsin dua etsin." (Sezai Ercan (d. 1930), 21.08.2023, Çanakkale).

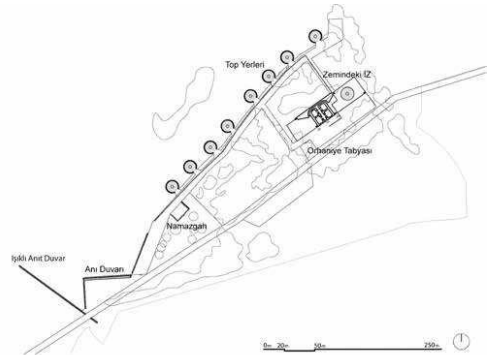
Buraya şehitlik yapma fikri bu tarihten sonra da ara ara gündeme gelmiş ve Çanakkale Savaşları'nın 100. yılına yaklaşırken, Atölye Kolektif, OPET'in teklifiyle 2014 yılında Çanakkale'nin Orhaniye-Kumkale Beldesi'nde bir anma şehitliği ve çevre düzenleme projesi hazırlamıştır (Özel, 2015: 589-605).

Proje şu şekilde açıklanmıştır:

"Proje alanı, çıkarmanın yapıldığı bölgedeki Orhaniye Tabyası ile günümüzde o bölgeye yerleştirilmiş olan deniz radarının arasında kalan, 10 metre rakımlı boş arazidir. Projenin ana tasarım ilkesi, anma şehitliğinin geniş ölçekte bulunduğu yer ile, fiziki yakın çevresi ile ve bu çevrenin içerdiği tarih, bellek ve anlam ile ilişki kurmaktır. Proje bu sayede çıkarmanın gerçekleştiği yer, yerin içinde bulunduğu peyzaj ve dolayısıyla peyzajın içerdiği geçmiş ile ve dolayısıyla toplumsal hafıza ile ilişkilendirilir. Tarihe Eşlik Eden İz başlığını taşıyan proje üç

farklı ölçekte kurulmuştur: 1- Yer İzi ve gezi güzergâhı, 2- Anı Duvarı ve tören alanı ve 3- Projenin ana ögesi olan Işıklı Duvar.

Zemindeki yürüme çizgisi olarak tanımlanabilecek Yer İzi proje alanındaki mevcut savaş yapıları (1889 tarihli Orhaniye Tabyası ve 1938-40 tarihli top yerleri) ile anma şehitliğini birbirine bağlayarak projenin genelindeki mekânsal sürekliliği sağlar. Anı Duvarı, Gelibolu Yarımadası'ndaki Çanakkale Savaşı noktalarını (Tekke Burnu, İlyas Burnu, Ertuğrul Koyu, Kale Burnu, Seddülbahir, Morto Koyu) ve günümüzdeki şehitlik anıtlarını (Çanakkale Şehitleri Anıtı, Fransız Anıtı, İngiliz Anıtı) cephe-den görebilecek şekilde yönelir. Işıklı Duvar, üzerinde çıkarmada şehit olan 360 Türk askerinin her birini simgeleyen 360 adet delik bulunan bir anıt-heykeldir. Farklı yönelen içerden deliklerin tasarımı yapılırken gün ışığı dikkate alınmıştır. Şehit askerleri simgeleyen deliklerin her birinin yönelmesi Kumkale Çıkarması ve Muharebesi'nin gerçekleştiği 25-30 Nisan 1915 tarihinin yıldönümlerinde güneşin doğuşundan batışına dek gökyüzünde izlediği rotaya bağlı olarak belirlenmiştir. Bu sayede 360 deliğin her biri, çıkarmanın her yıldönümünde gün içinde tam olarak günışığı alarak canlanacaktır" (Özel, 2015: 589-590).

Plan 2: Yer izi (Özel, a.g.m., 2015, s. 593.)

Resim 6: Anı duvarı ve ışıklı duvar (Özel, 2015, s. 594.)

Çanakkale Savaşı'nın 100. yıldönümünün anılacağı 2015 yılına yetiştirilmesi amaçlanan proje, OPET'in projeyi askıya alması nedeniyle gerçekleşmemiştir (Özel, 2015: 589-605). 2019 yılına gelindiğinde ise konu tekrar canlanmış ve Çanakkale İl Özel İdaresi tarafından burada şehitlik yapma fikri doğrultusunda şehit askerlerin yerinin tespiti çalışmaları başlamıştır.

Şehit Mezarlarının Tespiti Konusunda Yapılan Arşiv Araştırması ve Bu Doğrultuda Belirlenen Alan

Bu rapor 09.09.2019 tarihinde “Kumkale Şehitliği Tarihsel Veri Raporu” başlığıyla Prof. Dr. Murat Karataş tarafından hazırlanmıştır. Bu raporda yer alan bilgi ve belgeler 2021 yılında Murat Karataş danışmanlığında Yeşim Karayar tarafından hazırlanan “Çanakkale Savaşları'nda Anadolu Yakasının Savunması ve Kumkale Muharebesi” isimli yüksek lisans tezinde yayınlanmıştır (Karayar, 2021: 151-152). Aynı zamanda sonraki bölümde ele alacağımız arkeolojik kazı sonrası, raporun içerdiği bazı veriler güncellenerek yayınlanmıştır (Karataş, 2023: 60-67).

Devlet arşivlerindeki askeri yazışmalar ve savaş günlükleri doğrultusunda hazırlanan raporda savaş öncesi ve sonrası çekilen

fotoğraflardan ve günümüz uydu görüntülerinden yararlanılarak topoğrafyada yaşanan değişim göz önüne alınmıştır. Rapor, tez çalışması ve daha sonra yayınlanmış olan makaleye bakıldığında muharebe sırasında şehit düşen askerlerin Kumkale Osmanlı Mezarlığı ile Eski Kumkale Köyü arasında kalan bir alanda gömüldükleri belirtilmiştir.

Resim 7: Raporda işaretlenen alan

Bu alan, raporda yer alan hava fotoğrafı üzerinde işaretlenmiş ve şu şekilde ifade edilmiştir:

“Tüm bu nedenlerle askeri kayıtlardan anlaşıldığına göre defin alanı olarak tarif edilen alan, Eski Kumkale köy sınırı dışında ve bataklığın kuzeyindeki kumluğun doğusunda kalan alandır. Bu kumluğun, defin işlemi sırasında aktif olan donanma ateşinden gizlenmek için kullanıldığı tahmin edilmektedir.”

Karataş danışmanlığında hazırlanan ve 2021 yılında yayınlanan tez çalışmasında da aynı yer tarif edilmiştir (Karayar, 2021: 153).

Resim 8: Raporda belirlenen alan

Yine aynı tez çalışmasında şu ifadeler yer verilmiştir.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5362, Dos.H2, Fih.1-20a; 2019 yılında Çanakkale Savaşları Enstitüsü'nün yürüttüğü araştırmacı olarak şahsımın da yer aldığı 16 kişilik bir ekip, Anadolu Yakası'nda Şehitlikleri İhya Projesi sonucunda şehit sayısı konusunda arşiv belgelerinden çıkan bilgiler ile yeni bir şehit sayısına ulaşılmıştır. Bu noktada şehit sayısı konusunda eski verilerin yanlış ve yetersiz olduğu görülmüştür. Ayrıca proje kapsamında Kumkale şehitlerinin defin alanları arşiv belgeleri ışığında ortaya çıkmış ve yer altı taraması yardımıyla kesinleştirilmiştir. Halen Anadolu Yakası'nda Kumkale

şehitleri için şehitlik çalışması yürütülmektedir (Karayar, 2021: 153, dipnot 766).

Karayar, yukarıda tarihi belgeler ışığında belirlenen alan da bir de yer altı radar taraması yapıldığını vurgulamış ve bu sayede de şehitlerin gömüldüğü alanın yerin kesinleştiğini vurgulamıştır.

Kazı çalışmaları sonrası Karataş tarafından konuya ilişkin yeni bir yayın yapılmıştır (Karataş, 2024). "1915 Yılında Kumkale Muharebesinde Şehit Olanların Defnedildiği Alanın Tarihsel Kaynaklarla Tespiti" başlıklı makalede konuyu yeniden almış ve Kumkale Muharebesi'nde şehit düşen Türk

ve ölen Fransız askerlerinin defnedildiği alanın tarihsel kaynaklar ışığında belirlenmesi amacıyla yapıldığı yeniden vurgulanmıştır. Makale aynı zamanda Kumkale Muharebesi'ndeki zayıat miktarlarına dair literatüre katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Makalede sırasıyla Fransız zayıatı, Türklerin zayıatı, Kumkale Muharebe sonrası defin işlemleri ve çatışma alanı yeniden ele alınmıştır. Fakat yukarıda yer alan hava

fotoğrafında yer alan olası defin alanının bu makalede çok geniş bir alanı kapsayacak şekilde yeniden çizildiği görülmektedir. Alanın rapordaki alanın yaklaşık üç katı büyüklükte bir yeri kapladığı açıkça görülmektedir. Ayrıca alanda yapılan kazı çalışmaları sonrası hazırlanan bu yayında kazıya ve kazının yapılma nedenlerinden biri olan yeraltı radarı çalışmalarına değinilmemiştir.

Resim 9: Karataş tarafından belirlenen yeni alan (Karataş, 2024: 112)

Arşiv Araştırmasına Dayanarak Yapılan Yeraltı Radarı (GPR) Araştırması ve Varılan Sonuç

Hazırlanan tarih raporunun ardından yine 2019 yılında “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” adı altında bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksek Okulu’ndan Doç. Dr. Cahit Çağlar Yalçın, Dr. Öğr. Üyesi

Erdem Gündoğdu ve Yük. Müh. Yunus Can Kurban tarafından gerçekleştirilmiş ve 23.09.2019 tarihinde bu çalışma ile ilgili raporlarını tamamlamışlardır. Rapora göre:

Çanakkale Kumkale Beldesi sahil kesiminde bulunan köyün eski yerleşimi ile mevcut belde arasında yürütülen olası Şehitlik yerlerinin tespiti amacı ile yapılan tarihsel kayıt ve yüzey araştırmaları sonucunda belirlenen bölgelerde şehit mezarlarının yerlerini belirlemeye

yönelik GPR (Yeraltı Radarı) ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen bölge alanlara bölünerek her 50 cm de bir profil olacak şekilde ölçümler gerçekleştirilmiştir. Ölçümlerde ilk olarak Alan1 olarak adlandırılan kısımda 3 farklı kısımda ölçümler en etkin şekilde planlanarak yapılmıştır. Alan 1

içerisinde 270 profil ile toplam 8.100 mtül (270 x 30 m) ölçüm gerçekleştirilmiştir. Devamında uygulanan Alan 2 içerisinde 108 profil ile toplam 9 180 mtül (108 x 85 m) ölçüm gerçekleştirilmiştir. Toplam ölçüm miktarı 17.280 mtül'dür.

Resim 10: Kumkale Çalışma Alanının Google Earth üzerinden gösterimi (2019 Raporu)

Bu alanda yer altı radarı ile taramalar yapılmış ve çıkan sonuçlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Çalışma alanında yapılan ölçümler tarihi belgelerin araştırılması ve yüzey gözlemleri sonucunda tespit edilen alanlarda gerçekleştirilmiştir. Buna göre;

- Bu alanlarda da müsait olan bölgeler (topografik bozukluk, bitki örtüsü, ekili saha vb.).
- Toplam olarak 10.000 m2 alan her 50 cm de bir olacak şekilde araştırılmıştır.
- Araştırma sürecinde ilk olarak tarihi araştırmaların ve yüzey gözlemlerinin ışığında alınan ölçümlerde elde edilen anomali bulgularına göre alan genişletilmiştir.

• Bu doğrultuda ilk ölçüm bölgesi Alan 1 içerisinde tespit edilen anomalilerin devamlılığı göz önüne alınarak Alan 2 oluşturulmuştur.

• Alan 2’de belirlenen anomali yapılarının ve tarihi kayıtların ışığında alanın daha fazla Kuzey kısmına doğru ölçümüne gerek görülmüştür.

• Anomali devamlılığına göre ölçülmesi gereken ancak ölçülemeyen alan halihazırda tarla olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle anomali içeriği yüksek bu bölgenin de ölçülmesi alanın müsait olması durumunda gerçekleştirilmelidir.⁶

• Çalışma sonucunda alanlardan ayrı ayrı elde edilen veriler Global Mapper programı yardımı

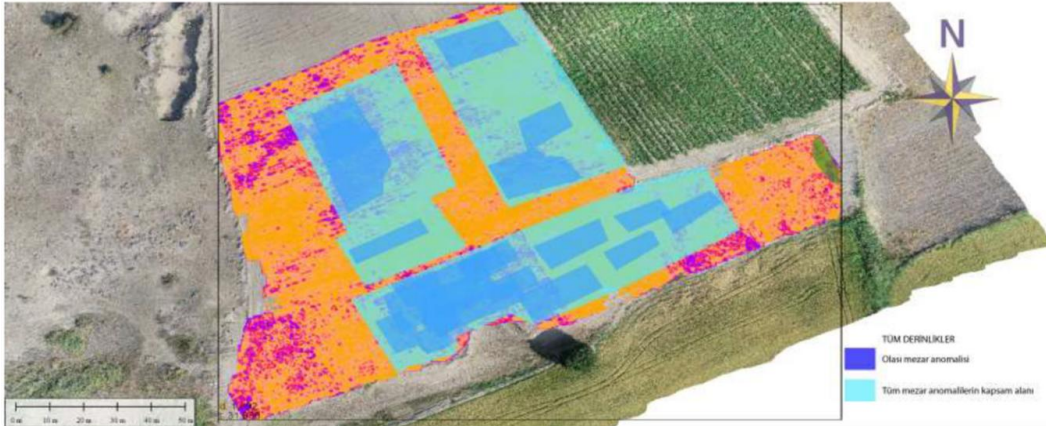
⁶ Bu uyarı göz önüne alınmış ve kazı çalışmaları sırasında o dönem ekili olan bu alanda da çok

sayıda kazı yapılmıştır. Kazı çalışmaları bölümünde değinilecektir.

ile gerçek koordinatları ile birleştirilerek genel gösterim haline getirilmiş ve anomali gözlemlenen derinlikler sunulmuştur.

- Sahada tespit edilen anomalilerin yerleştirilmiş hali tüm anomaliler için gerçekleştirilmiştir (mavi ve yeşil anomaliler).
- Çalışma ekibinin daha önceki Şehit mezarı tespiti çalışmalarında elde ettiği bulguların anomali değerleri, tarihi belgelerin belirttiği bilgiler ve sahada yapılan yüzey gözlemlerinde rastlanan bulgular (yoğun miktarda insan kemiği, mermiler vb.) ışığında tespit edilen anomalilerden mezar olabilecek bölgeler ayrı olarak belirlenmiştir (mavi anomaliler).

- GPR yöntemi yeryüzünde bulunan değişimleri (anomalileri) tespit etmekte ve mezar tespitinde de oynanmış (açılıp kapanmış) bir toprak yapısının çevresinden farkına dikkat çekmektedir. Bu nedenle tespit edilen farklı derinliklerdeki olası mezar yapılarının genel olarak arazide yerleşimi ayrı bir harita olarak yapılmış ve bu gösterimde olası mezar yerlerinin tamamı verilmiştir.
- Anomali devamlılığı göz önünde bulundurularak sahada ölçüm yapılamayan bölgelerinde dikkate alınması ve ileride ölçülmesi gerekmektedir.

Resim 11: Çalışma Alanının tüm bölgelerdeki bulguların tüm derinlikler için model gösterimi. Anomalilere ait lejant şekil üstündedir (2019 raporu)

Söz konusu tarihsel rapor doğrultusunda mezarlık alanlarının tespiti için yapılan yeraltı radarı (GPR) çalışması sonrası bu verilerin doğruluğunun sınanması amacıyla Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 20.12.2022 gün ve 8552 sayılı kararıyla belirlenen alanlarda arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da 23.05.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-3810927 sayılı

yazıyla kazı izni verilmiştir. Çanakkale İl Özel İdaresi'nin maddi destek sağladığı kazı çalışmaları için ön hazırlıklar Temmuz 2023 itibarıyla başlamıştır.

Bu kapsamda yapılan çalışmalar: sözlü tarih, yüzey araştırması ve arkeolojik kazı çalışmalarıdır.

Sözlü Tarih Çalışmaları

Kazı öncesi bölge ile ilgili tarihi hafızayı canlandırmak amacıyla köy halkı ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin birçoğu eski Kumkale köyü ve mezarlığının olduğu alana götürülerek yerinde bilgiler alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında elde edilen en önemli ve net bilgilerden bir tanesi işgal döneminde Yunan askerleri tarafından Fransız askeri anısına yapılan anıt ile ilgilidir.

Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesine göre İtilaf Devletleri Çanakkale ve İstanbul Boğazındaki tabyaları işgal edecekler ve İstanbul'u kontrol altına alacaklardı. Bu madde doğrultusunda Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra 8-9 Kasım günü İtilaf Devletleri'nin donanmaları Çanakkale'deki stratejik noktaları işgal etmeye başladılar.

İşgallerine dayanak arayışlarını uluslararası alanda da devam ettiren Yunanistan, 1919 Nisan ayında Stratos ve Kalogeropulos tarafından Amerikan Başkanı Wilson'a yazdıkları mektupta, Kuzey Epir'den başlayarak Gelibolu yarımadası, Çanakkale ve kazalarını da içine alan bir bölgenin Yunanistan'a bırakılmasını talep ediyordu.

Batı Anadolu'daki Yunan işgalinin ortaya çıkardığı otorite boşluğu, bazı Müslüman grupların bölgede çetecilik faaliyetlerine girişmesine zemin hazırlamıştır. Bu tür eylemler, Yunan işgaline karşı direnen Kuveyi Milliye birliklerinin gücünü azaltmıştır.

Çanakkale bölgesinde Yunanistan'ın işgal ettiği yerler arasında Ezine önemli bir

konuma sahipti. Yunanistan'ın Ezine ve çevresindeki hakimiyetini sürdürebilmesi açısından Ezine Hapishanesi'nin özel bir önemi bulunuyordu. Selim oğlu Mehmet'in 21 Nisan 1921 tarihli ve 83 numaralı ifade tutanağında aktardıkları, Ezine Hapishanesi'nde yaşanan olayların gün yüzüne çıkmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Mehmet ifadesinde, on beş Yunan askerinin 15 Aralık 1920 tarihinde kendisini evinden alarak Ezine Hapishanesi'ne götürdüğünü belirtmiştir. Hapishanenin durumuyla ilgili olarak ise buradaki Müslüman mahkumların maruz kaldığı işkenceleri tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. Kendisinin de bu işkenceleri yaşadığını ve ailesinin verdiği 40 lira fidye sayesinde serbest bıraktığını dile getirmiştir. Mehmet ifadesinde ayrıca, Yunan askerlerinin Müslümanlardan fidye alabilmek amacıyla çeşitli bahanelerle insanları hapishaneye getirdiklerini ve para ödenene kadar burada çeşitli işkenceler uyguladıklarını ifade etmiştir (Borlat, 2011: 109-126).

Bu dönemde özellikle Ezine ve çevresinde faaliyet gösteren Yunanlıların Troya ve yakın çevresinde de işgal gücü olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu faaliyetler sırasında ise Kumkale mezarlığı civarında Kumkale Muharebeleri sırasında ölen Fransız askerler için bir anıt yaptıkları anlaşılmaktadır.

Anıt ile ilgili ilk bilgi babası eski Kumkale köyünden olan ve çocukluğunda sık sık babasıyla birlikte Kumkale harabelerine gidip eski evlerinin olduğu yeri gördüğünü söyleyen 1943 doğumlu Hasan Zafer'den alınmıştır. Abidenin olduğu yeri hatırlayan ve yaptığımız arazi çalışmasına katılarak

yerini gösteren Hasan Zafer sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

(Kumkale tarihi mezarlığının yanından Yeni-köy'e giden yolun sağ tarafında bir alanı işaret ederek) Burada şu taşların olduğu yerde Fransız abidesi vardı. Demokrat parti iktidara geldikten sonra bu abideyi Fransızlar hak talep etmesin diye bunu kaldırdılar. Burada benim çocukluğumda. Bunu da kaldıran balıkçı Bölük Ahmet'in babası Hakkı Dayı. Hakkı Dayı'ya dinamitle bunu yıktırdılar. Ondan sonra 1964'te eski Kumkale'ye askeriye yapılırken buranın toprağını aldılar. Burası bayırdı. Fakat buralardan çıkan kemikleri bir yerlerde gömmüşler ama ben 1964'te askerdim, tam neresi olduğunu bilmiyorum. Benim arkadaşlarım o sırada burada çalışmışlardı. Onlar biliyordu.

Resim 12: Hasan Zafer (d. 1943)

Bu bilgi üzerine askeriye'nin inşa edildiği dönem inşaatta çalıştığını öğrendiğimiz ve 1947 doğumlu olan İrfan Kalınbacak ile iletişime geçilmiş ve onunla da uzun bir arazi çalışması yapılarak yerinde bilgiler kaydedilmiştir. İrfan Kalınbacak da şu bilgileri vermiştir:

“Ben 1 Ağustos 1965 yılında burada işe başladım. Sigortada işe giriş tarihim bu. İnşaat

başlayacak diye ilk olarak köprü yapıldı. Bu köprünün taşlarını ben çektim (Karamenderes ırmağı üzerindeki büyük köprüyü gösteriyor). Kalenin içinde de kuyu vardı. İki metrede su çıkıyordu. Ben su çekiyordum varile dolduruyordum. Birisi de at arabasıyla geliyordu. Benim doldurduğum varillerden arabanın üzerindeki iki varile suları dolduruyordu. Üç günde su çekmekten avuçlarım patladı. Ondan sonra o işi bıraktım. Ondan sonra duvarlarda ustalarla falan çalıştım. Buradan köye yayan gidip geliyorduk. Sonra da işte bu toprak işine başladık. (İrfan Kalınbacak da bizi Hasan Zafer'in toprak almışlar dediği yere götürüyor) Şuradan başladık kazmaya, o bayırdan bu bayıra kadar kazdık toprağı. Birkaç tane kemik çıktı. Ondan sonra bize burasını bıraktırdılar. Sonra Kumkale'nin sağ tarafındaki yerden aldık kumu, oradan ne fişek çıktı ne de kemik çıktı. Buradan çıkan kemikleri de burada bir yere gömdük ama çok değişmiş buraları nereye gömdük tam hatırlayamadım. (Tekrar sorulması üzerine yeniden anlatmaya başlamıştır) Benim amcamın oğlunun Massey Ferguson traktörü vardı, adı Talip Kartal, vefat etti. Birde yanımızda Faik Cambaz vardı. Onun da Fiat traktörü vardı. İkişer metre alıyordu arabalar, ufaktı arabalar (römork kastediyor). Burada kazmayla kazıyorduk. Önce biraz zorlandık ama daha sonra kazmaya aşağıdan kazıp oyuyorduk, yukarıdan küsküyle vurunca tezek tezek parçalar kopuyordu. Burada bir kişi sürekli kazıyor, iki araba taşıyordu. İki araba gidip gelinceye kadar o bir kişiyi dört metre kazması gerekiyordu. Dediğim gibi buradan kemik çıkınca da bıraktırdılar bize. Çok sayıda Fransız fişegi çıkıyordu buralarda, çoğu doluydu. Çekirdeklerini çıkarıp barutunu alıyordu herkes, avda kullanmak için. (Burada bir de abide varmış sözü üzerine) Buralarda bir yerde bir abide varmış ama ben hatırlamıyorum. Hakkı Bölükoğlu yıkmış diyorlar. Balıkçı Ahmet Bölükoğlu'nun babası. Ben balıkçı Ahmet'in yanında çok balığa çıktım. Hakkı Bölükoğlu savaştan sonra Gelibolu'dan buraya gelmişler balıkçılık yapmaya. Ona yıktırmışlar

diye söyleniyor, dinamitlen. İleride burada bir hak iddia etmesinler diye yıktırmışlar.”

Resim 13: İrfan Kalınbacak (d. 1947)

Eski belediye başkanı olan Sezai Ercan ise bu konuyu şu sözlerle anlatmıştır:

... Ben babam ve annem 1954 yılında Kumkale'ye dönmeye karar verdik. Ben Kumkale'de o dönemde öğretmenlik yapıyordum. Bilmiyorum niçin bu işin üzerine eğilmiyoruz. Fransız turistler arabalarıyla geliyorlardı. Abide arıyorlardı. Fakat köyden kimsenin malumatı yok. Soruyorum abidemiz var mı yok mu? Kimsenin haberi yok. Fakat sonra eski Kumkalelilerden (göçmenlerden değil), Yıkılan eski Kumkale'de 18-19 yıl yaşamış kişilerden biri eğilerek dedi ki; “Fransızlar burada bir abide yaptı ama bir teğmen balıkçıları kışkırttı, balıkçılar dinamitle patlatıverdi.” Bunu hiçbir göçmen arkadaşımın bilmesine imkân yok. Onlar o dönemde daha Bulgaristan'da, Romanya'da otururken patlatılmış. Bunu hiçbir tarihçi yazmıyor. Neden yazmıyor? 1918'de Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra işgal döneminde Gelibolu'da abideler yapılırken Fransızlar Kumkale'de yaptıklarını unutmuşlar, Kumkale'ye abide yapmışlar.

Bu konuyla ilgili araştırma yapan kazı ekip üyesi Mithat Atabay, konu ile ilgili bazı arşiv belgelerine ulaşmış ve köylülerin anlattıkları söz konusu abidenin varlığını belgeler ışığında aydınlatmış ve bu belgeleri makale olarak yayınlamıştır (Atabay, 2023:

111-119). Atabay'ın konuyla ilişkin bilgileri şu şekildedir:

Osmanlı İmparatorluğu 1914 yılında katıldığı Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918 tarihinde yaptığı Mondros Mütarekesi sonucunda çekilmişti. Mütareke hükümleri gereği Osmanlı Orduları terhis edilirken Boğazlar bölgesi de İngiliz, Fransız ve İtalyan devletleri tarafından işgal edilecekti. Bu bağlamda Çanakkale Boğazı ve Çanakkale kasabasının işgali 6 Kasım 1918'de başlamış ve 12 Kasım 1918 günü tamamlanmıştı.

8 Kasım günü tabya ve iskeleleri işgal edecek olan İngiliz ve Fransız savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na girmeye başlamışlar, 10 Kasım'da da birçok İngiliz destroyeri ve mayın arama-tarama gemileri ile balon gemisi ve pek çok nakliye gemisi Çanakkale Limanı'na gelmişti. Gelen bu gemilerden çıkan küçük bir İngiliz birliği şehri işgal etmişti. Önce Liman Başkanlığı, sonra Çimenlik Kalesi, Hamidiye Tabyası, Mecidiye Tabyası ile Nara bölgesi işgal kuvvetlerine teslim edilmişti. İngiliz birliklerinden bir bölük, Kilise ve yakınındaki binalara yerleşmiş ve Sarıçay kıyılarını kontrol altına almıştı. Aynı gün 28. İngiliz Tümen Komutanlığı, Müstahkem Mevki Komutanlığı karargâh binasına yerleşmişti. Bu işgal üzerine Müstahkem Mevki Komutanı Selahattin Adil Bey ve Kurmay Başkanı ile diğer subaylar da “Yunus torpidosu” ve “Nusrat mayın gemisi” ile İstanbul'a gitmek için Çanakkale'den ayrılmışlar ve Çanakkale kasabasının işgali 12 Kasım 1918 günü tamamlanmıştı.

Osmanlı Hükûmeti, 11 Aralık 1918 tarihinde bir irade ile Lâpseki kazası ve Kumkale nahiyesinin yeniden kurulmasına karar vermişti. Savaş sırasında tamamen tahrip ve yok olan Kumkale nahiyesi mütareke döneminde tekrar ihdas edilmişti. Mütareke sonrasında Yunan işgalleriyle göç eden halk Yunanistan'dan tekrar geri dönmeye başlamış, İngiliz askerî

müfrezesinin Kumkale bölgesinden ayrılması ile bölgede asayiş sorunu ortaya çıkmıştı.

1920 yılında Kumkale yakınında bulunan Halileli köyüne inen Yunanlılar, köylülerin evlerini talan etmişler, Kumkale’de vergi memuru olan ve o anda orada bulunan Mehmet Sait Efendi’yi de döverek hakarete bulunmuşlardı.

15 Aralık 1920 günü bir Yunan teğmeninin emrinde on kişilik Yunan müfrezesi köyü basarak halktan 60 yaşındaki Kaz Ali ve Kumkale Muhtarı Kel Yahya’yı sürükleye sürükleye köy camiine getirmişti. Topladıkları halkın karşısında kollarını arkadan bağladıktan sonra kırbaç ve dipçikle şiddetle darp etmişlerdi. Sonra da zorla evlere girerek evlerde buldukları eşyaları gasp etmişlerdi.

Kumkale civarındaki Halileli köyüne baskın yapan ve ahâlinin hanelerini yağma eden Yunanlıların da orada bulunan Kumkale rüsumat memuru Mehmet Sait Efendi’yi çeşit çeşit işkence ile tahkir ve darp ettikleri Kal’a-i Sultaniye Rüsumat Müdüriyeti’nin gizli 1 Şubat 1921 tarih ve 22 numaralı yazısında bildirilmişti.

Yunanlılar Boğaz bölgesinde etkinliklerini arttırmak istemelerine rağmen İngilizler tarafından buna izin verilmemiş ve bölgenin mücavir kısmında ancak varlık gösterebilmişlerdi.

Yunanlılar İngilizlerin bu davranışlarına karşın bölgede Fransızların desteğini almaya yönelmişler ve 25-26 Nisan 1915 tarihinde Kumkale’de gerçekleşen savaşa atfen 1921 yılında Kumkale Mezarlığında bir anıt inşa etmişlerdi. Bu anıtın varlığı 1924 yılında Çanakkale Milletvekili Mehmet Bey’in⁷ Türkiye Büyük

Millet Meclisi Başkanlığına yaptığı bir başvuru ile gündeme geldi. Mehmet Bey, Meclisi Başkanlığı’na yaptığı müracaatta Çanakkale vilayetine bağlı Ezine kazasının mücavir alanında Kumkale-Yenişehir şosesinin iki tarafında bulunan bir Müslüman mezarlığında, işgal sırasında Yunanlılar tarafından bir Fransız Anıtı dikilerek anıtın üzerine de “Aux fils héroïques de la France” (Fransa’nın kahraman evlatlarına) ibaresiyle birlikte Fransızca “25, 26 Avril 1915” (25, 26 Nisan 1915) tarihinin yazıldığını belirterek, Çanakkale’de yayınlanan “Örnek” gazetesindeki haberi de okumuştur. Mehmet Bey, Yunanlıların işgal döneminde bu kadar saygısız bir davranış göstererek İslam Mezarlığı’na böyle bir anıtı dikmelerini ve anıtın hâlâ ayakta kalmasını eleştirerek derhal kaldırılması talep etmişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Mehmet Bey’in bu başvurusu ve talebini vakit geçirmeksizin hemen Başbakanlığa ekleri ile birlikte bir yazı ile bildirdi ve anıtın derhal kaldırılmasını talep etti.

Başbakan İsmet Paşa, 17 Mart 1924 tarihinde hem İçişleri Bakanlığı’na hem de Dışişleri Bakanlığı’na konuyla ilgili olarak yazıyı gönderdi ve gereğinin yapılmasını istedi.

Başbakanlığın bu talebi üzerine Dışişleri Bakanlığı, Fransa nezdinde konuyu araştırdı. Dışişleri Bakanlığı 27 Mart 1924 tarihinde 7758/152 sayılı bir yazı ile Türkiye’nin Paris temsilciliğine bir yazı gönderdi ve anıt hakkında Fransa hükümetinden bilgi talebinde bulunulmasını istedi. Türkiye’nin Paris temsilciliği konuyu Fransa Dışişleri Bakanlığı’na iletiler. Fransa Dışişleri Bakanlığı yaptığı

⁷ 1873 yılında Ezine’de doğan Mehmet Bey, I. Meclis’e Ezine’den milletvekili olarak seçildi. Ezine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularındandı. Üç dönem TBMM’nde milletvekili olarak görev yapan Mehmet Bey, milletvekilliği sona erdikten sonra memleketi Ezine’ye dönerek eskiden olduğu gibi

tarım ve ticaretle uğramayı sürdürdü. Soyadı Kanunu çıktığında “Dinç” soyadını aldı. 1 Şubat 1952 tarihinde Ezine’de vefat eden Mehmet Dinç, evli ve iki çocuk babasıdır. TBMM Arşivi, Mehmet Dinç’in Tercüme-i Hal Varakası, Sicil No:51.

araştırma ve Fransa Harbiye Bakanlığı ile yaptığı görüşmede Fransa'nın Kumkale'de 25,26 Nisan 1915'te ölen askerleri için bir anıt dikmediği ve böyle bir anının varoluş sebebini bilmediği cevabını aldıklarını belirterek durumu Fransız Dışişleri Bakanlığı'na onlar da Türkiye'nin Paris temsilciliğine bildirdiler. Paris temsilciliği aldığı bilgiyi Türk Dışişleri Bakanlığı'na iletti. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı da 31 Mayıs 1924 tarihinde Başbakanlığa Fransızların Kumkale'deki Müslüman Mezarlığı içine bir anıt dikmediklerini belirten cevabı iletti. Bu yazıda ayrıca Fransızların Kumkale muharebelerinde ölen Fransız askerlerini Kumkale'deki Müslüman Mezarlığı içerisine gömmedikleri de anlaşıyordu.

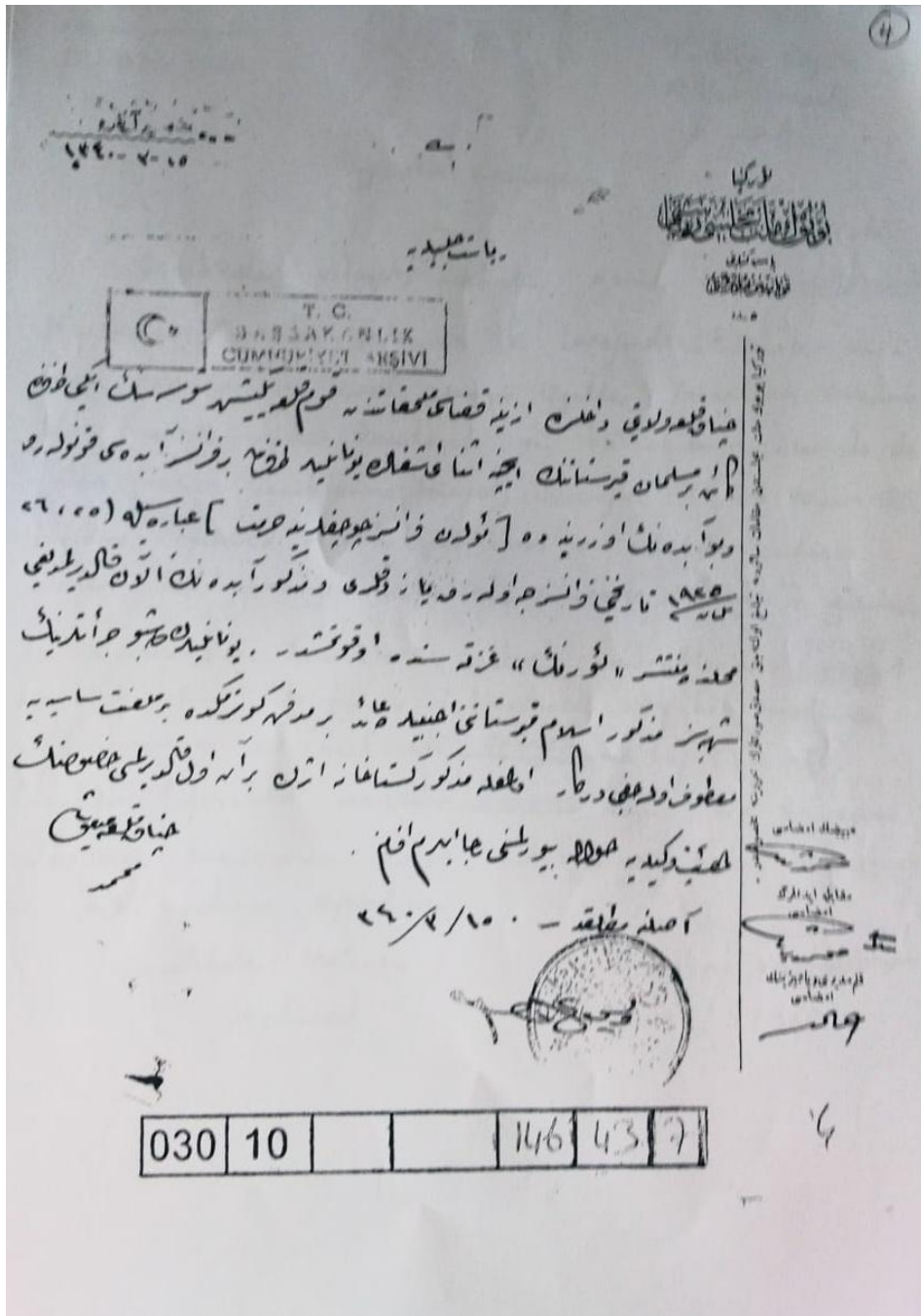
25, 26 Nisan 1915 tarihinde iki gün devam eden ve Fransız askerleri ile Türk askeri arasında gerçekleşen Kumkale Muharebeleri sırasında ölen Fransız askerleri anısına Fransızlar tarafından bir anıt yapılmadığı ortaya çıktı. Yıllardır Kumkaleliler ve Çanakkale Savaşları ile ilgilenenlerin dile getirdikleri Kumkale'deki Fransız Anıtı'nın yıkılması tartışmaları bu belgelerle artık ortadan kalkmış oldu. Zira Yunanlıların tamamen siyasal nedenlerle ve gerçeklere aykırı olarak Kumkale Müslüman Mezarlığı içerisine diktikleri anıtın Fransızlarla bir ilgisi yoktur.

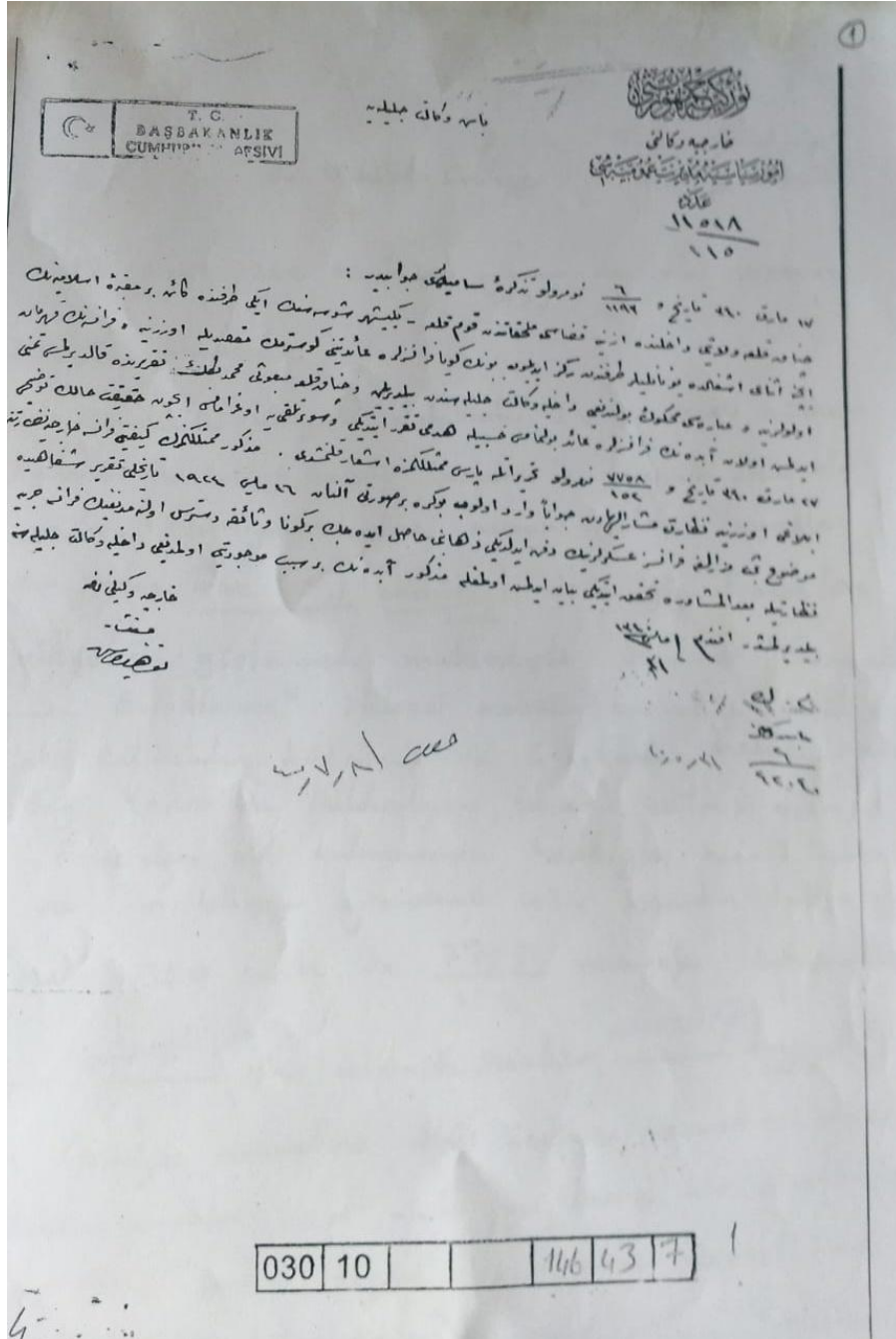
Çanakkale Milletvekili Mehmet Bey'in Meclis'e sunduğu belge ve sahte olarak "Fransız Anıtı" diye bilinen anıtın yıkılması konusunda engel kalmadı ve anıt 1924 yılı içerisinde bölgedeki asayiş birlikleri tarafından yıkıldı. Ancak bu hikâye dilden dile anlatılarak günümüze kadar geldi ve hatta tekrar yapılması için girişimler bile oldu. (Atabay, 2023: 111-119)

Atabay'ın belgeler ışığında verdiği bilgiler ile köylülerin verdiği bilgilerin birbiriyle çelişmediği, aksine birbirini destekler nitelikte bilgiler oldukları açık şekilde anlaşılmaktadır. Böyle bir abidenin varlığı kesin olarak kanıtlanmış ve yeri konusunda da belgeler ile köylülerin işaret ettikleri yer aynı olsa da abidenin yıkıldığı tarih ve yıkılma şekli konusu netlik kazanmamıştır. Atabay'ın asayiş birlikleri tarafında yıkıldı yaklaşımı ile köylülerin bir subayın talebi üzerine balıkçılar tarafından yıkıldığı söylemi birbirini destekler gibidir. Fakat sözlü olarak bilgi aldığımız ve abidenin yerini net şekilde hatırlayan kişiler balıkçılar tarafından yıkıldığı konusunda hemfikirler. Yıkılma tarihi konusunda ise bir netlik yoktur.

Resim 14: Fransız anıtının olduğu söylenen yer

Resim 16: Fransızların Kumkale'deki Müslüman Mezarlığı içine bir anıt dikmediklerini belirten cevapları

Sözlü tarih çalışmaları kazı süresince de devam etmiş ve köylüler alana davet edilerek anlattıkları konular ve söz konusu yerler hakkında yerinde bilgi alınmıştır. Çünkü alandan yıllarca inşaatlar için kum çekilmiş ve köylülerin birçoğu kumun alındığı sırada insan kemiklerine rastlandığını vurgulamışlardır. Bu konuda Ömer Uygur, Mehmet Kalınbacak, İrfan Kalınbacak, Hasan Zafer, Halil Tunalı, Hüseyin Karaca arazi çalışması sırasında bize katılan ve yerinde bilgi paylaşımında bulunan kişilerdir. Bunların dışında köyde bilgi aldığımız kişiler; Sezai Ercan, Süleyman Erte, Remzi Kalınbacak gibi köyün önde gelen ve yaşlı kişileridir.

Mehmet Kalınbacak, kalenin doğusunda kum aldıkları sırada bir şehit mezarına denk geldiklerini ve silahı dışında diğer teçhizatlarının üzerinde olduğunu, bunlarla birlikte buldukları yerin yakınına defnettiklerini anlatmıştır. Defnettikleri noktada ise daha sonra askeriyede görev yapan dönemin komutanı tarafından askerlere bir mezar yaptırılmıştır.

Resim 17: Mehmet Kalınbacak tarafından defnedilen Şehit mezarı

Bizi bu alana götürmüştür. Fakat bireysel bir mezar olduğu anlaşılmıştır. Burada

Fransız çıkarması sırasında yoğun çatışma yaşanmış, özellikle raporlarda adı geçen ve Fransızlara büyük zaiiatın verildiği değirmenin arka tarafında yer alan bu alanda bombardıman sırasında ölen ve kumun altında kalan bu asker raporlarda adı geçen kayıp askerlerden biri olmalıdır.

Ömer Uygur ile yapılan çalışma sırasında da kendisi bir şey görmediğini, fakat büyüklerinden duyduğu kadarıyla özellikle tarihi mezarlık ile kale arasındaki alanda kendi deyimiyle “karpuz tarlası” gibi kafatasları olduğunu söylemiştir. 1950 doğumlu olan Ömer Uygur’un Fransız anıtı ve yeri ile ilgili verdiği bilgiler de diğer köylülerin verdiği bilgilerle çelişmemektedir. Ayrıca Ömer Uygur savaşa ait çok sayıda kalıntının muhtarlık odasında sergilendiğini söylemesi üzerine Müze Müdürü Rıdvan Gölcük ile birlikte bakılmış ve muhtarlık katında köylülerin getirdiği çok sayıda savaş kalıntısı olduğu anlaşılmıştır. Bunların arasında yer alan iki adet yazılı mermer parçanın ivedilikle müzeye taşınmasına karar verilmiş ve eserler müzeye aktarılmıştır. Bunların okumaları yapılmış, bunlardan birinin mezar taşı diğerinin ise kilise taşı olduğu anlaşılmıştır.

Resim 18: Mezar taşında: En Etei August... 19 / Yılında Ağustos'ta ...19 yazmaktadır.

Resim 19: Kilise taşında: “Οἱ πατέρες ἐπιστρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν σαύειά καὶ νόμοις Κυρίου.” / Babalar (kilise duvarında ise Peder-Papaz da kast ediliyor olabilir) çocuklarımız Tanrı’nın öğretti ve eğitimi döndürün” yazmaktadır.

Çalışmalar sırasında en önemli bilgileri daha önceki bölümlerde söz ettiğimiz gibi İrfan Kalınbacak ve Hasan Zafer vermişlerdir. Bunlar da Ömer Uygur’un gösterdiği alanda toplanan iskelet kalıntılarının günümüzde de tarihi mezarlığın yanından geçerek Yeniköy’e ve Orhaniye Tabyalarına giden yolun batı tarafına gömüldüklerini söylemişlerdir. Fakat tam olarak bir yer belirtememişlerdir.

Saha çalışmaları sırasında kazı işçilerine insan iskeleti bulunduğunu ve yerini gösterebileceğini belirten Recep Çetinkaya ile görüşülmüştür. Diğer kişiler tarafından Fransız anıtının yeri ve toplanan kemiklerin gömüldüğü yer ile aynı yere gidilmiş ve orada ortada yer alan küçük bir yükseltinin üzerinde açıkta bir iskeletin yüz bölümünün ortaya çıktığı görülmüştür.

Resim 20: Tespit edilen kafatası ve çevresinde gözüken iskelet parçaları

Bu alanda çalışma yapılarak iskeletin çıkarılmasına karar verilmiş ve yapılan kazı sırasında iskeletin dağınık olduğu ve sadece bir kafatası olmadığı anlaşılmıştır. Aralarında balçık kalıntısı olan birkaç kafatasının bir arada olduğu ve bunlarla birlikte iskeletlere ait az sayıda farklı kemiklerin de gömüldüğü anlaşılmıştır. Çalışmalar sırasında tespit edilen ilk mezar olması açısından Mezar 1 olarak isimlendirilmiştir.

Resim 21: Yüzeyde görülen kemik ve kafataslarının altında ortaya çıkan diğer kafatasları

Tamamı temizlendikten sonra burada toplamda dört adet kafatası olduğu anlaşılmıştır. Bu durum köylülerin tarladan toplanıp bir yere gömüldükleri konusundaki söylemlerini desteklemektedir. Kafatasları ve beraberinde çıkan kemiklerin bu alanda bırakılmasının doğru olmayacağı düşünülmüş ve kazı ekip üyeleri ile yapılan değerlendirme sonrası bunların daha sonra belirlenecek şehitlik alanına gömülmek üzere müzeye taşınmasına karar verilmiştir.

Resim 22: Kafataslarının toplamda dört tane olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma sırasında bilgi alınan hemen herkes Kumkale Muharebeleri sırasında düşmana karşı koyan Kum Dedelerden söz etmiş fakat hiçbiri yerini tam olarak gösterememiştir. Kumkale sakinlerinden Hüseyin Karaca yerini gösterebileceğini söylemiş ve arazi ziyareti sırasında Kum Dedelere ait mezarların yerini göstermiştir. Kum Dedelerin, bölgede yer alan Çıplak Dede (Çıplak köyü), Muham Dede (Halileli köyü) gibi Kolonizatör Türk Dervişlerinden olma olasılığı yüksektir. Kuzey-güney yönünde sıralı olarak uzanan dört mezar taşı bulunmaktadır. Bunlar iki mezara aittir. Mezar taşları kumla kapanmak üzeredir. Taşların altında mezar yapısı olup olmadığının anlaşılması için erozyon kumlarının temizlenmesi gerekmektedir.

Resim 23: Kum Dedeler ve mezarları bize gösteren Hüseyin Karaca

Çevrede Yapılan Yüzey Araştırmaları

Kazı çalışmasının yapıldığı 31 Temmuz 2023-3 Ekim 2023 tarihleri arasında savaş alanının tamamında yüzey araştırmaları yapılmış ve toplu mezar alanının tespiti konusunda kazı açmalarının dışında da hızlı tespit amacıyla sondaj çalışmaları yapılmıştır.

Kazı sırasında yapılan yüzey araştırmalarının ilki kazı ekip üyesi Prof. Dr. Rüstem Aslan ve Fecri Polat tarafından kazı alanı ve çevresinde yapılmıştır. Bu araştırmaya kazı işçileri de dahil edilmiş ve yüzey buluntuları kayıt altına alınarak kazı yapılacak alanların yeniden değerlendirilmesi doğrultusunda detaylı araştırma yapılmıştır.

Resim 24: Troya Kazı Başkanı Prof. Dr. Rüstem Aslan'ın katılımıyla kazı alanı çevresi ve savaş alanı kıyı çizgisinde yapılan yüzey araştırmasından

İkinci yüzey araştırması ise Troya Müze Müdürü Rıdvan Gölcük'ün katılımıyla çalışma alanı ve çevresinde yapılmıştır. Bu

çalışma öncesinde savaş alanı google earth üzerinden yıllara göre incelenmiş ve özellikle tarihi raporlarda geçen Orhaniye Tabyaları çevresinde yer alan ve daha önce kazı ekip üyesi Prof. Dr. Reyhan Körpe tarafından yayınlanan siperler ağı yeniden ele alınmış, bu doğrultuda yapılan yüzey araştırmasında siperlerin büyük oranda toprak ve bitki örtüsü ile kapandıkları görülmüştür (Körpe, 2012: 16). Çok komplice ve bazıları devasa boyutlarda olan bu siperlerin de alanda yapılacak herhangi bir düzenleme çalışmasına dahil edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Resim 25: Troya Müze Müdürü Rıdvan Gölcük'ün katılımıyla kazı alanı çevresi ve siper hatlarında yapılan yüzey araştırmasından

Resim 26: Siper hattı

Resim 27: Orhaniye Tabyası sırtında yer alan siperler

Araştırma sırasında Kumkale Tarihi Mezarlığı'na yakın bir noktada İkinci Dünya Savaşı yıllarında inşa edildiği söylenen bir korugana rastlanmıştır. Söz konusu koruganın koruma altına alınarak tescil edilmesi önemlidir.

Resim 28: Korugan

Bu yüzey araştırmaları sırasında çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Yüzeyde rastlanan insan kemikleri çok az sayıda olsa da çok sayıda boş kovan ve Orhaniye Tabyası çevresinde yer alan siper hatlarının dışında sahil kesiminde de siper hatları tespit edilmiştir. Sahil kesimindeki kumlukta tespit edilen savunma hattında yapılan temizlik

sonra güçlü bir tel örgü hattı ortaya çıkmıştır.

Resim 29: Yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen şarapnel parçası ve boş kovan

Resim 30: Yüzey araştırmaları sırasında sahil kesiminde tespit edilen tel örgü sistemi

Resim 31: Yüzey araştırmaları sırasında sahil kesiminde tespit edilen tel örgü sistemi hattı

Yapılan yüzey araştırmaları kapsamında kazı alanı içerisinde kalan alanın tamamında hızlı sonuç alma açısından açmalar dışında 1x1 ebatlarında sondaj çalışmaları yapılmıştır. Kazı açmaları dışında üç yüzün üzerinde sondaj çalışması yapılmıştır.

Resim 31: Siper hattında yapılan sondaj çalışmaları

Resim 32: Tarihi raporda yer alan bilgiler doğrultusunda bataklık yakınında yapılan sondaj çalışması

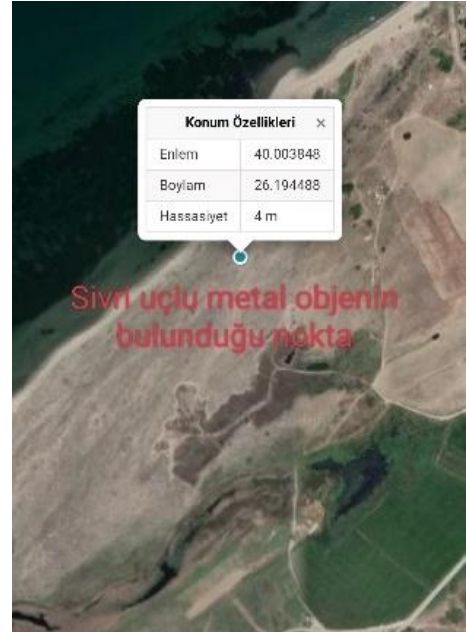
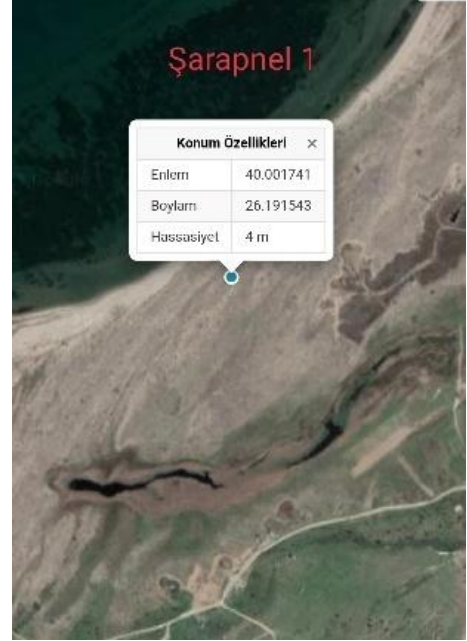
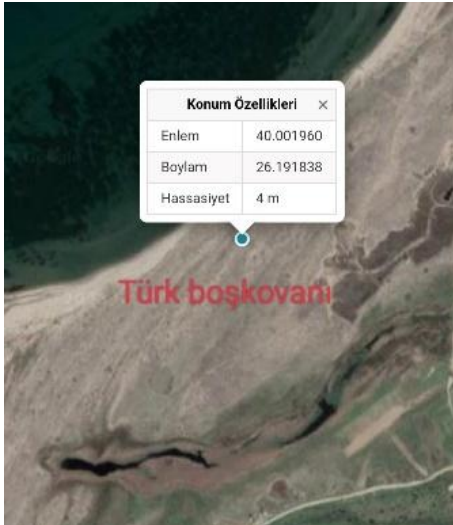
Resim 33: Siper hattında yapılan sondaj çalışmaları örneği

Resim 34: Kale yakınında yapılan sondaj çalışmaları örneği

Çevre araştırmalarının devam ettiği süreçte kaleye yakın bir noktada kaledeki askeri birlik tarafından şehit olan askerlerimiz için küçük bir anıt yapıldığı görülmüştür. Anıt taş bir platform üzerine konulan blok taşın üzerine taştan işlenen bir hilalden oluşmaktadır. Hilal kırılmış ve anıt otlar arasında kaybolup unutulmuştur. Yapılan yüzey araştırması sırasında hilalin kırık parçasının bulunması sonrası alanda yapılan detaylı araştırma sonucu tespit edilmiştir. Etrafı temizlendikten sonra fotoğraflanmış ve toparlanan hilalin çalışma sonrası restore edilmesine karar verilmiştir. Anıtın hangi tarihte yapıldığı tam olarak anlaşılamamış olsa da 1970-80 sonrası olma olasılığı yüksektir.

Alanda toplamda 415 sondaj yapılmış ve bunların hepsinin koordinat noktaları alınmıştır. Bunların yanında yüzeyde bulunan buluntular için de koordinat noktaları alınmıştır.

Resim 35-37: Yüzey buluntuları ile ilgili alınan koordinat noktaları örnekleri

Resim 38: Askerler tarafından yapıldığı anlaşılan küçük anıt

Resim 39: Askerler tarafından yapılan anıtın koordinat noktaları

Sondaj çalışmaları sırasında tespit edilen en önemli buluntulardan bir tanesi Senegalli bir askere ait olduğu anlaşılan bir iskelettir. Bataklık yakınında yapılan sondaj çalışması sırasında düz bir kiremit ortaya çıkmış ve alan daha geniş şekilde kazılmaya başlanmıştır. Bu bölgeden 2008-2013 tarihleri arasında yoğun şekilde kum alınmıştır. Burada muhtemelen kum alındığı sırada iskelet ortaya çıkmış ve toplanan kemikler için bir çukur kazıldıktan sonra kemikler karışık olarak konulmuş ve üzerine çevreden alınan iki parça kiremit konulmuştur. Kiremitleri çevrede çokça rastlanan eski köye ait Osmanlı dönemi kiremitleridir.

Bu iskeletin Senegalli bir askere ait olduğu anlaşılmıştır. İskelet daha sonra uygun bir yere defnedilmek üzere müzeye taşınmıştır.

Resim 40: Kemiklerin karışık olarak gömüldüğü görülmektedir

Kazı Çalışması

Yukarıda olduğu gibi yer alan tarihsel rapor ile mezarlık alanlarının tespiti için yapılan yeraltı radarı (GPR) çalışma sonrası Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 20.12.2022 gün ve 8552 sayılı kararıyla belirlenen alanlarda arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da 23.05.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-3810927 sayılı yazıyla kazı izni verilmiştir. Çanakkale İl Özel İdaresi'nin maddi destek sağladığı kazı çalışmaları için ön hazırlıklar Temmuz 2023 itibariyle başlamıştır.

Kazı alanında 2019 yılında yapılan yeraltı radarı (GPR) kapsamında tespit edilen olası mezar alanları doğrultusunda yoğun anomali gösteren alanda 1x10 metre ebatlarında kuzeydoğu- güneybatı yönünde 1 numaralı açma alanı belirlenmiş ve kazı yapılmaya başlanmıştır. Açma yüzeyinde 1-3 cm arası bir toprak örtü vardır. Onun hemen altında ise yaklaşık 15 cm çok sert bir kum tabakası başlamaktadır. Bu sert kum tabakasının genişliği 30 cm kadardır. 30 cm altında ise yumuşak kum başlamaktadır.

Yumuşak kumda seviye inme çalışması devam etmiş ve tamamı deniz seviyesi olan dolgunun son bulmasıyla su seviyesine inilmiştir. Su tarla zemininin yaklaşık 80 cm altında çıkmaktadır. Yani bu alandaki toplam dolgu 80 cm'dir. Kanlı Azmak yakınında olan alana azmaktan gelen dip suyunun çıktığı düşünülmektedir. Denizden uzak olması ve suyun tatlı olması bu durumu düşündürmektedir. Tüm alanda su seviyesinin altına inilerek kum

temizlenmiş ve 1.10 metreye kadar inilmiş fakat suyun içinde kum profillerin çökmesi ve su seviyesinin 30 cm'ye ulaşması nedeniyle çalışma yapılamamış ve ıslak olan bu alanda elde edilen yeraltı radarı (GPR) anomalilerin doğru olmadığı anlaşılmıştır.

Resim 41: Kazı sonrası 1 numaralı açma

Burada, yüzeyde bulunan az sayıda seramik ve hayvan kemik parçaları eski köyün sınırına yakın olan ve daha önce de ağılının olduğu tespit edilen bu alana tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile gelmiştir. Deniz seviyesine yakın olan bu alanda toplam sekiz açmada çalışma yapılmış ve su seviyesi sonrası da el burgusu ile sondaj yapılmış ve hiçbir veriye ulaşılamamıştır.

Resim 42: Bu açmalarda yapılan burgu örneği

Resim 43: 8 numaralı açma

2019 raporu doğrultusunda çalışma alanı kuzeyde yer alan parsel kaydırılmıştır. Burada parselin kuzeybatısında belirtilen mezarlık anomalileri olduğu vurgulanan alanı tarayacak şekilde doğu - batı yönünde 1x10 metrelik 10 numaralı açma ve onun hemen altında bir "T" oluşturacak şekilde 1x8 metrelik 9 numaralı açma açılmıştır. Üst seviyede diğer açmalarda olduğu gibi seramik parçaları gelmiş olsa da 20 cm altında saf ve kuru kum gelmektedir. Bu alanda 2 adet korozyona uğramış çivi ve "L" şeklinde 10 cm uzunluğunda demir parçası bulunmuştur.

Resim 44: 9 numaralı açma

Resim 45: 10 numaralı açma

11-12 numaralı açmalarda raporda belirlenen olası siperlerin tespiti için çalışma yapılmıştır. Bu alanda diğer alanlarda olduğu gibi ilk 30 cm seviyede seramik kalıntıları vardır. 11 numaralı açmada ahşap bir sandığa ait olduğunu düşündüğümüz bir kulp/sap bulunmuştur.

Resim 46: Ahşap sandık kulbu

Sonraki seviyede yine sadece saf kum devam etmiştir. 1.20 cm kazı yapıldıktan sonra sondaj çubuğu ile 1 metrelik burgu yapılmış ve sadece saf kum çıkmıştır. Bu alanda bir adet mavi boncuk bulunmuştur. Burada siper olduğuna dair hiçbir veriye ulaşılamamıştır. “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” raporunda belirlenen siper alanları doğrultusunda bu açmalarda çalışma yapılmış fakat açmalarda çıkan saf kum burada bir işlem olmadığını açıkça göstermektedir. Açmalarda 1,20 metre derinliğe ulaşılmış, burada da diğer açmalarda olduğu gibi burgu demiri ile bir metreye kadar tarama yapılmış ve saf kumun neredeyse 2,20 metreye kadar devam ettiği anlaşılmıştır. Açmaların derinleşmesi ile birlikte kum profilleri çökmeye başlamış ve her iki açmada çalışma sonlandırılmıştır. Daha önceki alanda yüzeyden 80 cm derinlikte su seviyesine ulaşılırken bu alanın denize doğru gittikçe yükselmesi ve kum tepeler ile birleşmesi nedeniyle su seviyesinin 2,30 metre civarında olduğu anlaşılmıştır.

Resim 47: 11 numaralı açma

Resim 48: 12 numaralı açma

Resim 49: 11-12 numaralı açmalarda yapıla burguda saf ve suya yaklaştığı için nemli kum çıkmıştır

13 ve 14 numaralı açmalarda kazı yapılmaya başlanmıştır. 13 numaralı açma kuzey güney yönünde 1x7 metre ebatlarında açılmıştır. Açmanın yüzeyinden itibaren yaklaşık 40 cm boyunca toprak serttir. Bu toprağın içinden ise seramik kalıntılarla birlikte kemikler gelmeye başlamıştır. Fakat kemikler hayvan kemiğidir. Bir metre genişlikte açılan dar açmalarda kumun çökmesi ve seviye inmenin zorlaşması nedeniyle geniş bir açma yapılmasına karar verilmiş ve 13 numaralı açmanın doğusuna doğru 5x5 büyüklüğünde 14 numaralı açma belirlenmiş ve orada daha derin bir seviye ulaşmak amacıyla çalışma başlanmıştır. 13 numaralı açmada kemiklerle birlikte Fransız askerlerine ait 1 adet boş kovan bulunmuştur.

Alandan deniz kıyısına doğru uzanan sırtta dolaşan ekip üyelerinden Prof. Dr. Reyhan Körpe ve Dr. Mithat Atabay, kıyıya yakın bir alanda Türk siperlerine ait tel örgü

parçaları ve bir insana ait kemikler tespit etmişlerdir. Raporlarda kum tepeler olarak geçen bu tepelerde bulunan bu buluntular

bir taraftan dikkati buraya çekmiştir. Yüzye de daha yoğun çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Resim 50: Kazı ekip üyelerinden Reyhan Körpe ve Mithat Atabay'ın ziyaretleri, kazı işçileri ile birlikte

5x5 ölçülerinde açılan 14 numaralı açmada da çalışmaya devam edilmiştir. Bu alanda kemik ve seramik kalıntılar yoğun şekilde gelmektedir. Alanda biri büyük bir bölümü kırık olan iki adet Fransız mermi boş kovani, bir adet mermi çekirdeği, bir palaska halkası(?), bir adet boncuk ele geçmiştir. 13 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Bu alanda yoğun kemik kalıntısı geldiği için 1.80 m derinliğe kadar inilmiştir. Açmanın kuzey tarafında üst seviyedeki toprak yüzeyin altında kum dolgu gelmiş olsa da kumun hemen altında da doğu batı yönünde devam eden toprak bir dolgu tespit edilmiştir. Oval bir çukur şeklinde profilde gözüken dolgu batı ve doğuda ki her iki profilde de gözükmektedir. Ayrıca profilde gözüken seramik parçaları bu çukurun insan müdahalesi ile oluşmuş olabileceğini göstermektedir. Tespit edilen dolgunun hemen altından itibaren ise doğal kum dolgu devam etmektedir. Bu tür

dolguların savaş alanında açılan top mermi çukurlarının savaş sonrası yüzey toprak ve kalıntılarının dolması sonucu oluştuğu düşünülmektedir.

Resim 51: 13 numaralı açmada yer alan çukurun profil görüntüsü

Bu alanda kum profillerin çökmeye başlaması ile birlikte çalışma tamamlanmıştır. Aynı doğrultu üzerinde küçük açmalarla bu çukurun devam edip etmediğinin anlaşılması için kazı yapılmasına karar verilmiştir.

14 numaralı açmada ise seviye inme çalışmasına devam edildi. Tüm alanda olduğu gibi ilk 30 cm'de yoğun seramik ve kemik kalıntılar gelmektedir. Açmanın geniş yüzeyi yaklaşık 50 cm kazıldıktan sonra 1 metrelik bir çerçeve şeklinde daraltılarak

50 cm daha inilmiş ve kum profillerin yıkılmaması için bir kez daha daraltılarak üç aşamada şu ana kadarki en derin seviyeye ulaşılmıştır. Fakat hiçbir veri elde edilmemiş, tamamen kum şeklinde devam ettiği gözlemlenmiştir.

Resim 52: 13 ve 14 numaralı açmalar

15 numaralı açmada çalışma başlatılmıştır üst parselin sınırına yakın olan bu açmada yapılan kazı sırasında yoğun şekilde seramik buluntu gelmiştir. Bununla birlikte çapı 3.4 cm olan bir adet gülle, az sayıda kemik ve birkaç çivi ile birlikte metal parçalar ortaya çıkmıştır. Bu alanda 1.80 metre derinliğe kadar kazı yapılmış 30 cm altında kum içerisinde hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır.

Resim 53: 15 numaralı açmanın yaklaşık 30 cm yüzey toprağı içerisinde bulunan 3.4 cm çapında gülle?

13 numaralı açmada çalışmanın tamamlanmasıyla parselin alt sınırında yeraltı radarı (GPR) tarafından anomali tespit edilen ve ahşap kazıkla yeri belirlenen diğer bir alanda 16 numaralı açma açılmıştır. Fakat burada yüzeyde raporda belirtilen olası mezarlık alanının dışında farklı bir bitki örtüsü olduğu görülmüş ve bunun doğu batı

yönünde bir hat şeklinde uzadığı anlaşılmıştır. Özellikle bu alanda yüzeyde bir hat şeklinde uzun dikenlerin çıkmış olması nedeniyle farklı bir toprak dolgu olabileceği düşünülerek kuzey güney yönünde rapor verilerinin dışına çıkılarak 2x5 metrelik bir açma açılmıştır.

Resim 54: Farklı bir bitki örtüsü olan hat ve eski köy alanı

16 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Açmanın kuzey bölümünde kum seviyesine inilmiş ve az sayıda kalıntıya ulaşılmıştır. Açmanın güney bölümünde ise diğer açmalarda rastlanmayan bir şekilde yoğunlukla büyük ahşap çivileri başta olmak üzere çok sayıda metal kalıntı gelmiştir. Bu kalıntıların içerisinde ince ucu toprak içinde tamamen korozyona uğramış ve çözölmüş bir süngü tespit edilmiştir.

Resim 55: Fransız süngüsüne ait sap/kapza kısmı

Süngünün sap kısmı bütün olarak alınmıştır. Fakat çok kötü durumdadır. Metal çivilerin tamamı aynı şekilde korozyona uğramıştır. Az sayıda hayvana ait olduğu düşünülen kemik buluntu yanında, bir tel örgü parçası da tespit edilmiştir. Burada beş adet Fransız boş kovani bulunmuştur. Açmanın batı profilinde mermilerin takıldığı olası makineli bir silaha ait olabilecek parçalanmış metal bir şerit bulunmuştur. Bu metal parçalar 40-50 cm derinlikte çıkmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu metallerin Fransızlar tarafından Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan MK1 isimli bir makineli tüfeğe ait olduğu anlaşılmıştır. Makineli tüfeğin şarjörü veya şeritidir.

Resim 56: Makineli tüfeğin şarjörü veya şeridi, kazıda çıkan mermilerle uyumludur

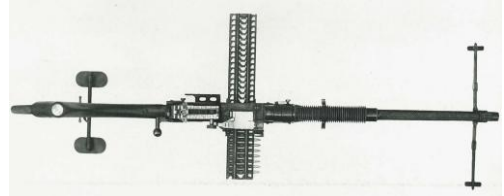
Resim 57: Makineli tüfeğin şarjörü veya şeriti

Yapılan araştırma sonucu bu makineli şeritin 1909 model Benét-Mercié otomatik makineli tüfeğe ait olduğu anlaşılmıştır.

Resim 58: 1909 model Benét-Mercié otomatik makineli tüfek ve şerit (yandan)

Laurence Benét ve Henri Mercié hafif makineli tüfeklerini 1900'lerin başında Hotchkiss et Cie için orada çalıştıkları dönemde tasarladılar. Hotchkiss Company tarafından Fransa'da üretilen Hotchkiss Model 1909, Avrupa Kıtasında Hotchkiss Mle 1909 olarak biliniyordu. Fransa, Belçika, ABD ve İngiltere de dahil olmak üzere birçok ülke bu silahı kullanmıştır. Hotchkiss Portative, Hotchkiss Mk1 ve Model of 1909 gibi birçok isimle bilinmektedir. Silah, metal besleme şeritlerinden veya birbirine bağlı 3 yuvarlak şeritten oluşan kayışlardan beslenir. Kazıda çıkan şerit metal besleme şeritidir.

Resim 58: 1909 model Benét-Mercié otomatik makineli tüfek ve şerit (üstten)

Benét-Mercié veya Hotchkiss hafif makineli tüfek, açık bir sürgünden ateşlenen, gazla çalışan, hava soğutmalı, seçkin bir

ateşli silahtı. 12 kg (26,5 lb) ağırlığıyla dönemin daha hafif makineli tüfeklerinden biriydi ve silah ağırlığının büyük kısmı çalışma parçalarından geliyordu.

Resim 59: Nişancı ile birlikte gözetleme yapan ve besleme şeridini hazır tutan makineli tüfek ekibi

Olası siper olma ihtimaline karşı açılan 16 numaralı açma burada çalışmaya devam edilmesi gerektiğini göstermiştir. 16 numaralı açma 163/16 parselin kuzey sınırında doğu batı yönünde ortalamaktadır. 17 numaralı açma ise 163/16 numaralı parselin kuzey doğu köşesine açılmıştır. Yani aynı hattın doğu bitiş noktasına yakın bir alanda açılmıştır. 16 numaralı açmada ele geçen buluntulardan buranın bir Fransız siperi olma olasılığı artmıştır. Bu nedenle de 17 açmayla bu siperlerin devam edip etmediği sınanmıştır.

Aynı zamanda 16 numaralı açmada çalışmaya devam edilmiştir. Açmanın güney kısmında yoğun şekilde seramik parçalarının çıktığı alanda 11 Ağustos 2023 tarihinde geniş bir alanda metal bir parça ortaya çıkmıştır. Devam ettiği için üzeri kumla kapatılarak 14 Ağustos 2023 günü bu alanda çalışmaya başlanmıştır. Metal parçanın etrafı kazılmış top mermisi olabileceği düşüncesi ile ince temizlik çalışması başlatılmıştır. Burada çalışan iki işçi 17 numaralı açmaya gönderilmiştir. Bu metal

parçanın etrafı detaylı şekilde açılmıştır. Bunun hafif bir top mermisi olduğu anlaşılmıştır. Fotoğraf çekildikten sonra kumda oluşan aşırı korozyon nedeniyle parçalandığı için etrafındaki sert kum tabakası ile birlikte kaldırılmıştır.

Resim 60: 16 numaralı açmada bulunan top mermisi (?)

Burada yukarıda sözü edilen makineli tüfeğe ait şeritin çıkmış olması bu noktaya makineli tüfeği susturmak amacıyla bir top atışı yapılmış olabileceğini göstermektedir. Çarpma şiddeti nedeniyle burada toprağın çok fazla sertleştiği ve olası bu top mermisinin etrafındaki kumların ise ısı nedeniyle kazılamayacak derecede sertleştiği görülmüştür. Kumun içine doğru saplanan ve mevzi zeminin neredeyse 50 cm altında ortaya çıkan ve daha sonraki tarımsal ve diğer faaliyetler nedeniyle topun açtığı

çukurun toprak ve seramik kalıntıları ile dolduğu anlaşılmıştır. Top mermisi olduğu düşünülen parçanın etrafında ve altındaki kumun kazılamayacak derecede sertleşmiş olması kumun yüksek basınç ve ısıya maruz kalmış olabileceğini göstermektedir.

Bu alanın altında saf kumun gelmeye başlaması ile birlikte çalışmaya son verilmiştir. 16 numaralı açmanın bir savunma hattı olduğu düşünülmektedir.

Resim 61: Kazı sonrası 16 numaralı açma

17 numaralı açmada ise seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Açmanın güney bölümünde profilin içine doğru uzanan bir duvar tespit edilmiştir. Açmanın orta noktasında 40 cm derinlikte ise birkaç parça dikenli telin de çıktığı alanda 2 adet patlamamış mermi (bunlardan bir tanesi kazı sırasında iki parçaya ayrılmış) 11 adet de boş kovan çıkmıştır. Bunların içinde ise sadece 1 boş kovan Türk menşeli diğerleri Fransız mermilerine aittir.

Resim 62: 17 numaralı açmada siper seviyesini gösteren profil ve yüzeyden 50 cm aşağıda profilde yer alan boş kovan. Açmada yer alan diğer boş kovanlar da aynı seviyede ortaya çıkmıştır.

16 numaralı açmada aynı hat üzerinde çıkan boş kovanların da Fransız menşeli olması raporlarda söz edilen Fransız savunma hattının buraya kurulduğunu göstermektedir.

Resim 63: Fransızların kullandıkları mermilere ait boş kovanlar

17 numaralı açmada 50 cm altında saf kum gelmeye başlamıştır. 1.40 m derinlikte ise su çıkmaya başlamıştır. Suya ulaşıldıktan sonra bu açmada çalışma tamamlandı.

Resim 64: Kazı sonrası 17 numaralı açma

Alan ile ilgili 2019 yılında hazırlanan rapora göre köyün haricinde güneydeki tel örgü mevzilerin güneyine gömü yapıldığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda 17 numaralı açmada çıkan duvarın ve devamında 16 numaralı açma doğrultusunda devam eden ve Fransız siperleri olma ihtimali kesinleşen bu hattın güney tarafında 5x2 metrelik 18 numaralı açma açılmış ve burada çalışmaya başlanmıştır.

14.08.2023 tarihinde 18 numaralı açmada başlatılan kazı devam etmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi telin güney tarafına gömü yapıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle de belirlenen tel mevzi hattının güneyine doğru açılan 18 numaralı açma ile mezarlık alanı tespit edilmeye çalışılmıştır. 18 numaralı açmada ise yine ilk 40 cm seviyede seramik ve kemik ile birlikte az sayıda metal bulunmuştur. Gerisi kum olan alanda 1 metre seviyede su çıkmaya başlamış ve açmada çalışma sonlandırıldı.

Resim 65: 18 numaralı açma ve burada ortaya çıkan temel kalıntısı

Bu alanda yoğun korozyona uğramış bir keser bulunmuştur. Keser ayrıca kayıt altına alınmıştır.

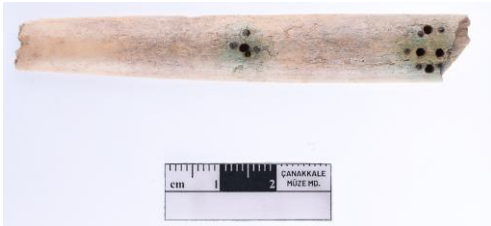
Resim 66: 18 numaralı açmada ortaya çıkan ve yoğun korozyona uğramış keser

18 numaralı açmanın güney tarafında ise aynı hizayı taramak amacıyla 1x2 metre ebatlarında 19 numaralı açma açılmıştır. 19 numaralı açmada 40 cm seviyede az sayıda kemik ve seramik bulunmuştur. Kemiklerin insan kemiği olmadığı anlaşılmaktadır. Bu seviyenin altında ise saf kum gelmeye başlamıştır. 1.20 m seviyede su çıkmaya başlamış ve açmada çalışma tamamlanmıştır.

Resim 67: 19 numaralı açma

16 ile 17 numaralı açmaların arasında ise savunma hattının devam edip etmediğini anlamak amacıyla 5x1 metre ebatlarında 20 numaralı açma açılmıştır. 20 numaralı açmada da 40 cm seviyeye kadar seramik ve kemik parçaları çıkmıştır. Bu seviyede boş kovanlar gelmeye başlamıştır. 17 numaralı açmada ki duvar ile aynı hizada 20 numaralı açmada da duvar veya taş dizisi çıkmıştır. Duvarın kuzey tarafında ise 17 numaralı açma ile aynı hizada ve seviyede 22 adet boş kovan, adet bütün mermi çıkmıştır. Bütün mermilerden 2 tanesi kazı sırasında kırılmıştır. Açmanın kuzey bölümünde ise 50 cm seviyede işlenmiş bir parça kemik çıkmıştır.

Resim 68: 17 numaralı açmada ortaya çıkan işlenmiş kemik parçası (öncesi)

Burada devam eden hattın savaş sırasında bu hatta uzanan bir duvar yapısının arkasının doğal bir siper haline getirilmiş olabileceğini göstermiştir. Bütün bu veriler bize bu hattın devamında ve güney kesiminde kazı yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Resim 69: 20 numaralı açmada da duvar temel kalıntılarının devam ettiği anlaşılmaktadır

18 ve 19 numaralı açmaların çaprazında batı tarafında 1x2 metre ebatlarında 21 numaralı açma açılmıştır. Burada yoğun seramik ile birlikte kemik bulunmuştur. Bunların yanında küçük şarapnel parçaları çıkmıştır. 1.20 m seviyede balçık çıkmaya başlamıştır. Onun da hemen altında 1.30 metre seviyede su çıkmıştır. Şu ana kadar yapılan çalışmada ilk kez bu açmada 1 metre seviyede taş ve balçık çıkmaya başlamıştır. Bu alanda su çıkmasıyla birlikte çalışma sonlandırıldı. Bu açmada çıkan ortası delikli sikke büyüklüğündeki metal buluntunun işlevi anlaşılamamıştır.

Resim 70: 21 numaralı açmanın son durumu

Resim 71: 21 numaralı açmada bulunan metal buluntu

21 numaralı açmanın kuzeybatı tarafında 3x2 metre ebatlarında 22 numaralı açma açılmıştır. Bu alanda az sayıda seramik ve kemik buluntu gelmiştir. 30 cm altında kum gelmeye başlamıştır. 50 cm altında açmanın sadece orta yerinde sondaj yapılmış ve 1.16 metre seviyede su çıkmaya başlamıştır. Bu alanda da çalışma sonlandırıldı. Açmanın ilk 40 cm seviyede 8 adet Fransız boş kovani ele geçmiştir.

Resim 72: 22 numaralı açmanın son durumu

22 numaralı açmanın kuzey tarafında 17 ve 20 numaralı açmalarla aynı hizada siperlerin devamını tespit etmek amacıyla 2x4 metre ebatlarında 23 numaralı açma açılmıştır.

23 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Bu alanda siperlerin kuzeyde kalmış olabileceği düşüncesiyle açmanın doğu köşesinden kuzeye doğru 1 metre genişliğinde 1.5 metre uzunluğunda bir ekleme yapılmıştır.

23 numaralı açmada kuzeydoğu köşesinde yukarı doğru "L" şeklinde açılan 1x1.5 metrelik alanda kum seviyesine kadar inilmiş ve mevzilerin ve taş çizginin buraya doğru yayılmadığı anlaşılmaktadır. Bu alan 1 metre seviyede bırakılarak ana açmada çalışma devam etmiştir. Burada 50 cm seviyede az sayıda boş kovan gelmiş olsa da toprak dolgu açmanın güney tarafında 1 metreyi bulmakta ve kum seviyesinde yoğun şekilde boş kovan gelmiştir. Toplamda 27 boş kovan ele geçmiştir. Bir değişiklik gözlenmediği için açmanın batı tarafından bir metre daraltılarak seviye inilmiştir. 1 metre altında saf kum başlamış ve 1.30 seviyesine kadar inilmiş fakat kumun içinde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Açmanın orta noktasında küçük bir alanda su seviyesine kadar kazılmış ve 1.80 metre seviyede su çıkmaya başlamıştır. 20 cm şu seviyesinin altında ise saf kum gelmeye devam etmiştir. Burada çalışma tamamlanmıştır. Bu açmada da tel örgü parçası metal bağlantı çivileri, metal ve seramik buluntular ile birlikte yoğunlukla boş kovan gelmiş olması siper hattının devam ettiğini göstermiştir.

Resim 73: 23 numaralı açmanın son durumu

21 numaralı açmanın güneybatı tarafında daha önce 80 cm seviyede su çıkan alanın

yükselti yaptığı yerde 24 numaralı açma açılmıştır. Bu açma doğu batı yönünde 2x5 metre olarak belirlenmiştir.

24 numaralı açmada da seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Burada yüzeyden gelen birkaç küçük parça dışında seramik yoktur. Toprak seviye ortalama 40 cm civarındadır. Onun hemen altında kum gelmeye başlamıştır. Kumun içinde büyük bir şarapnel parçası bulunmuştur. İki tarafında da yivler mevcuttur.

Resim 74: 24 numaralı açmada bulunan şarapnel parçası

Açmanın orta noktasında ise ahşap bir kazık tespit edilmiştir. Toplamda 20 cm kadar olan ahşap kazık çıkarıldığı sırada kısmen parçalanmıştır. Şarapnel parçası dışında metal olarak sadece bir adet çivi çıkmıştır. Bir metre seviyede tamamen kum çıkmaya başlamıştır, bu nedenle orta alanda dar bir alanda seviye inmeye başlanmış, 1.60 seviyesinde su çıkmaya başlamıştır.

Resim 75: 24 numaralı açmanın son durumu

24 numaralı açmanın kuzeyine ise 25 numaralı 2x3 metre ebatlarında açma açılmıştır. Burada toplamda dağınık ve farklı seviyelerde 4 adet piyade tüfeği boş kovanı 1 adet de tabanca boş kovanı bulunmuştur. Bu alanda az sayıda seramik, metal ve kemik vardır. Fakat çok sayıda kiremit parçası çıkmıştır. Açmanın güney kesiminde 50 cm seviyede düz bir sıra halinde dizilmiş düzgün bir taş sırası vardır. Taş sırasının altına doğru 1.20 metre seviyesine kadar inilmiş ve boş kumun devam etmesi nedeniyle açmanın orta yerinde dar bir sondaj yapılarak 2 metre seviyeye kadar inilmiştir. 1.80 seviyede su çıkmaya başlamıştır.

17, 20, 23 açmaların hizasında siper sırasının devam edip etmediğini anlamak amacıyla 26 numaralı açma açılmıştır. 1x5 ebatlarında belirlenen açmada ve onun güney tarafında belirlenen 1x3 ebatlarındaki 27 numaralı açmada çalışma başlamıştır. 27 numaralı açmada yapılan çalışma sırasında yüzeyde 50 cm seviyeye kadar toprak olduğu toprağın içinden ise az sayıda seramik ile birlikte az sayıda kemik ve metal çivi çıkmıştır. Toprak seviyenin altında

sadece kum devam etmiştir. Saf kum gelmeye başladıktan sonra su seviyesinin tespiti için sadece orta alanda derinleştirilmiştir. 1.80 cm seviye su çıkmaya başlamıştır. Bu alanda çalışma tamamlanmıştır.

Resim 76: 25 numaralı açmanın son durumu

Resim 77: 27 numaralı açmanın son durumu

26 numaralı açmada ise açmanın kuzey tarafında kemik kalıntılarına rastlanmış ve açmanın kuzey bölümünden bir metrelik kısmı da içine alacak şekilde 3x3 metre genişletilmiş ve bu alanda çalışılmaya başlanmıştır.

26 numaralı açmanın hemen kuzeyinde ise alanı taramak amacıyla 2x1 metre ebatlarında 28 numaralı yeni bir açma açılmıştır. Burada sadece yüzeyde az sayıda seramik ile birlikte bir adet boş kovan ortaya çıkmıştır. Onun dışında iki metre seviyesine kadar kazılmış ve sadece saf kum çıktığı gözlenmiştir. Burada çalışma sonlandırılmıştır.

Resim 78: 28 numaralı açmanın son durumu

Çalışma kemik kalıntısına rastlanan 26 numaralı açmada yoğunlaştırılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmada kemiklerin bir bütünlük içinde olmadığı anlaşılmıştır. Dağınık halde ve insan kemiği (?) olduğu düşünülen kemiklerle birlikte ve çevresinde yoğun şekilde hayvan kemikleri de bulunmuştur. Yoğun kemik kalıntısı sonrası saf

kum gelmeye başlamıştır. Bu alanda 1 metre seviyenin altında orta alanda açmanın 1 metre genişliğinde açılan ilk bölümün hizasında inilmiştir. Burada saf kum dışında herhangi bir kalıntı olmadığı gözlemlenmiş ve ana açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir.

23.08.2023 tarihinde 26 numaralı açmanın mevzi hattını kapsayan bölümünde çalışmaya devam edilmiştir. Burada da saf kumun devam ettiği görülmüş ve çalışma tamamlanmıştır.

Resim 79: 26 numaralı açmanın son durumu

Bu açmanın orta noktasında diğer açmalarla aynı hizada siper inşasında kullanıldığını düşündüğümüz ahşap çivileri bulunmuştur. Çivilerin çıktığı noktanın hemen arkasında doğu profilinde 70 cm seviyede bir adet bıçak/pala? ortaya çıkmıştır. Sap

kısmı kırık ve yoğun korozyona uğramış bıçak/pala çıkarılmıştır. Aynı hizada 80 cm seviyede ise boş kovan gelmeye başlamıştır.

Resim 80: Sap kısmı kırık ve yoğun korozyona uğramış bıçak/pala

17 numaralı açmada daha önce çıkan duvarın güneye doğru devam edip etmediği ve ait olduğu yapının anlaşılması için açmanın daha geniş bir alanda kazılmasına karar verilmiştir. Açma çıkan duvarın genişliğini tespit etmek amacıyla öncelikle güneye doğru genişletilmiştir. Duvarın yüz kısmı görülmüş ve duvarın temel seviyesinde genişliğinin 110 cm olduğu görülmüştür. Duvarın güney tarafında yapılan kazıda duvar seviyesinin üzerinde bir adet III. Gordianus dönemine ait 3. yüzyıl Roma sikkesi sikke, biri metal iki adet düğme, kandile ait olduğu düşünülen pirinç (?) metal bir parça ve ne olduğu anlaşılmayan içi boş küçük bir metal obje bulunmuştur.

Resim 81: III. Gordianus dönemine ait 3. yüzyıl Roma sikkesi, arka yüzünde Romulus ve Remus'un kurdu emmesi resmedilmiştir

Resim 82: 17 numaralı açmada çıkan iki adet düğme ve dikiş amaçlı kullanıldığı düşünülen metal obje

Bu alanda çok az sayıda seramik, kemik ve metal çivi veya parça bulunmuştur. Duvarın güney kısmında duvar seviyesinin altında bir adet boş kovan çıkmıştır. Duvarın temel seviyesinde güney tarafta bir taş döşeme görülmektedir. Duvar ile döşeme arasındaki ilişkinin anlaşılması ve duvarın bir yapıya ait olup olmadığının anlaşılması için açmanın doğu batı ve güney yönünde genişletilerek çalışmaya devam edilmesine karar verilmiştir.

Resim 83: 17 numaralı açmanın genişletilmesi çalışması

27 numaralı açmanın batısındaki alanda ise sırasıyla 29, 30, 31, 32, 33 ve 34 numaralı açmalar açılmıştır. Bu açmaların tamamı alanı hızlıca taramak amacıyla 1x2 metre ebatlarında açılmıştır. 34 numaralı

açmanın siper alanına denk gelme ihtimali doğrultusunda 2x3 metre olarak belirlenmiştir. 22.08.2023 tarihinde 29 numaralı açmada başlatılan çalışma tamamlanmıştır. Açmada yüzeyden gelen birkaç parça seramik ve 1 parça kemik dışında buluntuya rastlanmamıştır. 40 cm toprak dolgu dışında tamamı saf kumdur. 1.70 metre seviyede ıslak kum çıkmaya başlamış su seviyesine yaklaşılması ile birlikte profillerde kumun çökmesi nedeniyle çalışma tamamlandı.

Resim 84: 29 numaralı açmanın son durumu

23.08.2023 tarihinde 29 numaralı açmada yapılan çalışma 30 ve 31 numaralı açmalar için de tekrar edilmiştir.

30 numaralı açmada 1.60 metre seviyede tamamen kum gelmeye başlamıştır ve bu seviyenin altında su çıkmaya başlamıştır. Buluntular azdır.

Resim 85: 30 numaralı açmanın son durumu

31 numaralı açmada ise buluntu aynı şekilde yüzeyden ve çok az olmakla birlikte 1.30 seviyede su çıkmaya başlamıştır.

Resim 86: 31 numaralı açmanın son durumu

32 numaralı açmada ise kemik yoğunluğu fazla olsa da 1.70 seviyede su çıkmıştır. Kemikler farklı seviyelerde ve dağınık olarak çıkmıştır. Kemiklerin insana ait olmadığı anlaşılmıştır.

Resim 87: 32 numaralı açmanın son durumu

33 numaralı açmada az sayıda seramik yüzeyden gelmiştir. Toprak örtünün altında saf kum gelmeye başlamıştır ve 1.50 seviye su çıkmıştır.

Resim 88: 33 numaralı açmanın son durumu

24-25 Ağustos 2023 tarihlerinde 34 numaralı açmada da çalışmaya devam edilmiştir. Bu alanda ortaya çıkan bütün mermiler, boş kovanlar ve bir cephane sandığına ait olduğu düşünülen çok sayıda irili ufaklı çivi, sandık kilit kulpları, menteşe parçaları ve boş kovanların yanı sıra iyi durumda mermiler ve bir kasatura sapı çıkmıştır.

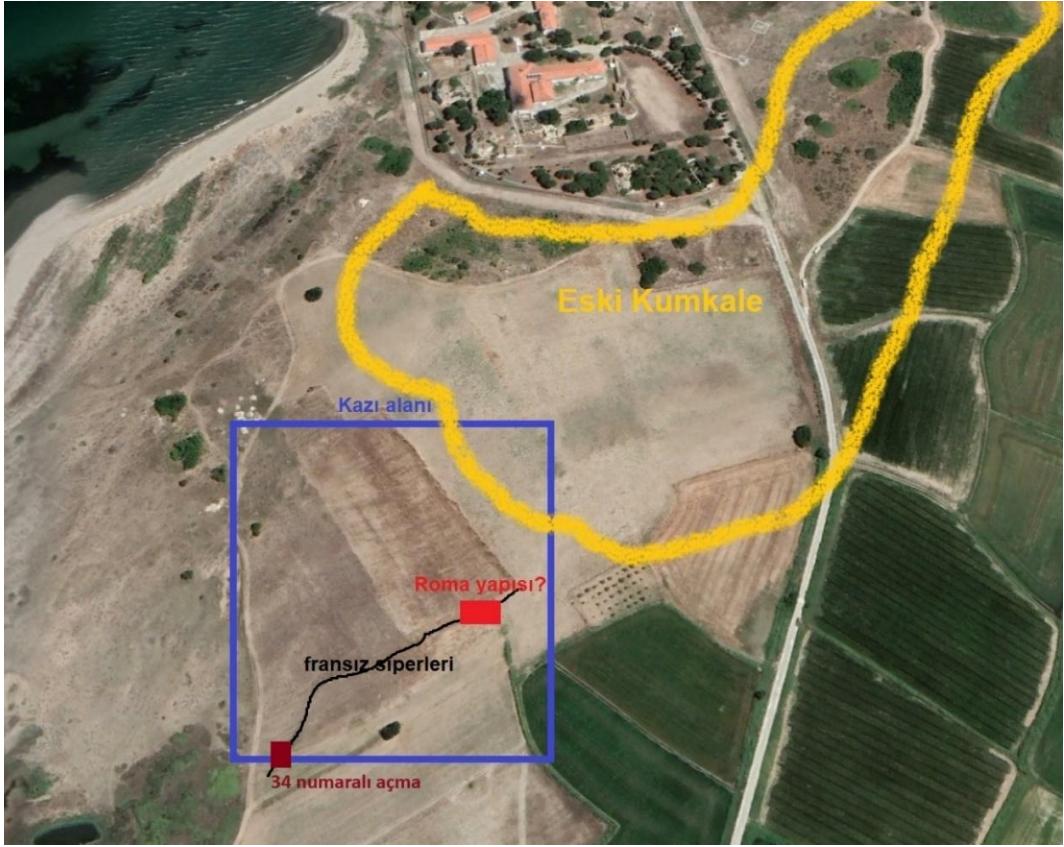

Resim 89: 34 numaralı açmada ortaya çıkan metal buluntular

Burada yapılan kazıda 40 cm altında kum ve kumluk alanda 50 cm seviyede yukarıda sözü geçen malzemeler bulunmuştur. Onun altında saf kum vardır. 1.60 seviyesinde su çıkmaya başlamıştır. 20 cm su seviyesinin altına inilmiş boş olan kum olduğu anlaşılmış ve burada çalışma sonlandırılmıştır. Daha önce belirlenen mevzi hattının güneybatı yönünde devam eden bölümünde çıkan bu buluntular Fransızlar tarafından kurulan bu mevzi hattının köy sınırından başlayarak bataklığa kadar uzanan doğal duvarın arkasından devam ettiğini göstermektedir.

Resim 90: 34 numaralı açmanın son durumu

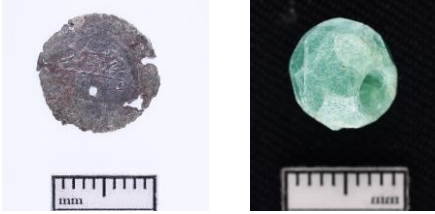
Resim 91: Eski Kumkale ile bataklık arasında yer alan Fransız siper hattı ve 34 numaralı açma

23.08.2023 tarihinde tespit edilen siper hattının kuzeyinde, 23 numaralı açmanın hizasında yeraltı radarı (GPR) kapsamında yapılan çalışmada belirlenen alanı taramaya devam etmek amacıyla 35 numaralı açma 1x3 ebatlarında açılmıştır. Bu alanda yüzeyden gelen az sayıda seramik ve seramik buluntular dışında hiçbir veri elde edilememiştir. 20 cm seviyeden sonra tamamen kum dolgu vardır. 1.70 metre seviyesine kadar inilmiş fakat saf kum dışında hiçbir veri elde edilememiştir.

24.08.2023 tarihinde 35 numaralı açmanın kuzeybatısında tarla sınırının bittiği

noktada 36 numaralı açma açılmıştır. Açma genişliği 1x7 metre ebatlarındadır. Güneydoğu kuzeybatı yönünde belirlenen açmanın yüzeyi yaklaşık 30 cm kumlu yumuşak bir toprak vardır. Bu seviyenin altında güneydoğu tarafında 3 metre alanda alttan saf kum gelmeye başlamıştır. Çalışma bu alanda 25.08.2023 tarihinde de devam etmiştir. Kuzeybatı tarafında kalan dört metrelik kısımda ise kumlu toprağın altında sert bir toprak gelmeye başlamıştır. Bu alan taşlı ve kiremit parçalarının yoğun olduğu bir alandır. Seviye inme çalışmasının devamında bütün açmada sert toprağın devam ettiği anlaşılmıştır. Güney tarafta

kalan kısım meyilli şekilde devam etmektedir. Sert tabaka yaklaşık 60 cm kadardır. Hemen altında ise kum tabakası gelmektedir. Açmanın güney kısmında çok sayıda metal parçalar, çiviler ve kemikler çıkmıştır. Kemikler hayvan kemiğidir. Ağıl veya kiler kapılarında kullanılan kapı kulplarının ve kapı mandalının çıkmış olması, bunun yanında çakı parçası ve bir adet eşek nalı çıkmış olması buranın köyün hemen dışında ağır veya bir yapıya yakın ahır olabileceğini düşündürmektedir. Bu açmada bir adet sikke ile bir adet de boncuk ortaya çıkmıştır.

Resim 92: 36 numaralı açmada ortaya çıkan buluntular

Resim 93: 36 numaralı açmada ortaya çıkan metal buluntular

34 numaralı açmanın güneybatı tarafında siper hattı olduğu düşünülen çizgi üzerinde 37 numaralı açma açılmıştır. 1x2.5 ebatlarında açılan açmada da 50 cm seviyede bir adet mermi bulunmuştur. Açmanın geri kalan kısmında sadece kum çıkmıştır. 1.60 metre seviyede su çıkmaya başlamıştır. Açmada çalışma tamamlanmıştır.

Resim 94: 37 numaralı açmanın son durumu

37 numaralı açmanın da güneybatısında yine siper hattının devam edip etmediğini anlamak amacıyla 25.08.2023 tarihinde 38 numaralı açma açılmıştır. Yüzeye yakın bir yerde bir adet mermi çekirdeği bulundu. Yüzeyin ilk 30 cm kısmında neredeyse hiçbir buluntuya rastlanmamıştır. Bu seviyenin altında ise saf kum gelmeye başlamıştır. 28.08.2023 tarihinde çalışmaya devam edilmiştir. 50 cm seviyede açmanın kuzey ve güney tarafında iki büyük metal parça çıkmıştır. Bu da bu seviyede sürekli devam

eden bir mevzi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu açma bataklığa doğru devam eden Fransız mevzi hattının son

açmasıdır. Bataklığa yakın olan bu açmada 1 metre seviyeden sonra siyah balçık gelmeye başlamıştır.

Resim 95: 38 numaralı açmada ortaya çıkan balçık

28.08.2023 tarihinde üç işçi ile 17 numaralı açmada yeniden çalışma başlatıldı. Burada ortaya çıkan duvarın hemen üzerinde ortaya çıkan III. Gordianus dönemine ait 3. yüzyıl Roma sikkesi ve bununla birlikte çıkan pirinç kandil parçası bu duvarın Roma dönemine ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle açma batı ve güney yönünde genişletilerek çalışmaya başlanmıştır.

29.08.2023 tarihinde 17 numaralı açmada çalışmaya devam edilmiştir. Yüzeyde ahşap çivisi birkaç parça metal ve az sayıda seramik kalıntısı dışında metal bir parça bulunmuştur. Dekoratif bir parça olan bu metalin bir anahtarın tutma kısmı olabileceği düşünülmüştür.

Resim 96: 17 numaralı açmada ortaya çıkan metal anahtar parçası?

Duvar seviyesine inme çalışmasına devam edilmiştir. Bu alanda daha önce de belirtildiği gibi duvarın arka kısmına denk gelen alandan batıya doğru Fransız siperi devam ettiği için boş kovanlar gelmeye devam etmiştir. Sipere yaklaşıldığını için gelen boş

kovanlar yüzeye yakın ve karışık tarla toprağı içinden gelmektedir.

Yeraltı radarı (GPR) sonuçların taranması amacıyla ilk sekiz açmanın açıldığı alanın güney tarafında ise tarihi rapor doğrultusunda kazılar yapılmaya başlanmıştır. Kazı alanını ziyaret eden Murat Karataş tarihi raporda belirlediği alanın yeraltı radarı (GPR) yapılan alanın güneyine doğru daha geniş bir alanı kapsadığını fakat o dönemde tarlaların ekili olması nedeniyle radar taraması yapılamadığını belirtmiştir. Bu kapsamda çalışma alanı radar yapılan ve daha önce 1-8 arası numaralı açmalarla sınıran alanın güney tarafına doğru tarihi raporda çizilen alanın içinde kalacak şekilde yeni açmalar açılmasına karar verilmiştir. Bu alanda 39, 40 ve 41 numaralı 1x2 ebatlarında üç yeni açma açılmıştır. 39 ve 40 numaralı açmalarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Resim 97: 38 numaralı açmanın son hali

Resim 98: 40 numaralı açmanın son hali

Aynı zamanda azmak tarafına doğru seviyenin düşmesi nedeniyle bu iki açmada 60 cm seviyede su çıkmaya başlamıştır. 41 numaralı açmada ise 40 cm seviyeden sonra toprak bataklık toprağı olarak kuru balçık şeklinde gelmeye başlamış bu seviyede üç parça kemik bulunmuştur. Bu seviyenin altında ise yapışkanlığı yüksek sulu balçık çıkmaya başlamıştır.

Resim 99: 41 numaralı açmanın son hali

Aynı alanda batıya doğru 42, 43, 44, 45, 46 numaralı açmalar 1x2 metre ebatlarında açılmış, bunlarda da diğerlerinde olduğu gibi 60-80 cm arasında su çıkmıştır. Bu açmalarda hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.

Resim 100: 42 numaralı açmanın son hali

Resim 101: 43 numaralı açmanın son hali

Resim 102: 44 numaralı açmanın son hali

Resim 103: 45 numaralı açmanın son hali

Resim 104: 46 numaralı açmanın son hali

Nihayetinde radar yapılan alanın güneyini kapsayan tarihi alandaki alanların tamamı kazılmış fakat toplu mezardan ziyade hiçbir veriye rastlanmamıştır.

Bu nedenle de eski köyün sınırına doğru uzandığı tespit edilen siperlerin köye ait yapılarla birleştiğini gözlemlediğimiz 17 numaralı açmada çalışma yoğunlaştırılmıştır. Büyük duvar ile 18 numaralı açmanın kuzeydoğu köşesinde çıkan taşlar arasında bir bağlantı olup olmadığının anlaşılması için iki açma 31.08.2023 tarihinde birleştirilmiş ve 18 numaralı açmadaki taş seviyesine inilinceye kadar 17 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir.

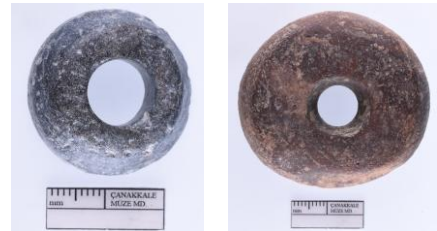
Resim 105: 17 numaralı açmada genişletilen alanda seviye inme çalışması

Genişletilmiş 17 numaralı açmanın içerisinde batıya doğru uzanan taş duvar tamamen ortaya çıkarılmış ve duvarın güneyindeki bütün alanda duvar temel seviyesinin ve 18 numaradaki açmanın köşesinde çıkan taşlarla olan ilişkinin anlaşılması için seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Duvarın güneyinde genişletilmiş açma alanının güney tarafında iki büyük taş ortaya çıkmış ve taşların hiçbir bağlantısı olmadığı anlaşılmış taşlar kaldırılmıştır. Aynı şekilde daha önce açmanın batı tarafında duvarın önünde tespit edilen küçük çukurun çevresinde yoğun şekilde taşlar ortaya çıkmış ve bu taşların da duvarın tahribatı sonucu sağa sola dökülen döküntü taşlar olduğu anlaşılmıştır. Bu taşlarda kaldırılmış ve alanda bir bütün olarak zemin kazılmaya devam edilmiştir. Bu sırada açmanın batı tarafında duvarla bağlantısı olan bir duvarın kuzey-güney yönünde uzandığı tespit edilmiştir.

Resim 106: 17 numaralı açmanın batı bölümünde ortaya çıkan duvarlar

Bu duvarın üst sıraları diğer büyük duvara oranla daha fazla tahrip olmuş ve temel seviyesinde bir sıra şeklinde kalmıştır. Bu duvar doğu batı yönünde uzanan büyük duvarın içine girmekte ve onunla doğrudan bağlantılıdır. Her iki duvarın çevresinde bir yürüme zemini olduğu anlaşılmıştır. Bu yürüme zemini sarımsı ve sert bir killi toprakla yapılmıştır. Duvarların alt kısmında ise hemen kumun üzerini örten yeşilimsi kalın bir kil tabakası mevcuttur. Duvarlara ait taşlar hemen bu yeşilimsi toprağın üzerine konulmuştur. Büyük taş duvar tarla zeminin 30-40 santimetre altındadır. Diğer küçük duvar ise biraz daha fazla tahrip olmuş ve tarla zeminini yaklaşık 60 santimetre altındadır. Her iki duvarın birleştiği doğu tarafına bakan köşede iki adet delikli taş bulunmuştur. Bu taşlar sert zeminin altından gelmişlerdir.

Resim 107: 17 numaralı açmada ortaya çıkan delikli taşlar

Bu taşlar söz edilen sarımsı sert toprağın üzerinden gelmiştir. Bu sarımsı toprağın içinden aynı zamanda iki adet küçük kabuklu fosili gelmiştir. Bu da bize bu sarımsı toprağın farklı bir yerden buraya getirilerek inşa edilen yapının zemininde kullanıldığını göstermektedir.

Resim 108: Fosil örnekleri

İki duvarın birleştiği kısmın batı tarafında ise kalın metal çiviler, zincir parçaları ve birbirine bağlı biri kazı sırasında kısmen kırılmış 2 adet bağlama halkası bulunmuştur. Yeşil killi toprağın içinden gelen bu metal buluntular bunların burada bir zemine çakılı olabileceğini düşündürmektedir.

Resim 109: Halka ve zincir parçası

Bütün bu alanda yapılan çalışmalar burada uzun bir duvar ve buna bağlı küçük duvarlar olduğunu göstermiştir. Yeşil kil zeminin altında kilin etkisiyle sertleştiği düşünülen ince bir kum tabakasının hemen altından saf kum gelmeye başlamış ve ardından suya ulaşmıştır.

Resim 110: 17 numaralı açmada duvar ve zeminler korunmuş ve yapılan küçük sondajla bu alanda zeminin altından yine saf kum gelmeye başlamıştır

Bu nedenle de yapının dönemini ve işlevini net olarak anlayabilmek adına açmanın batı tarafına duvarın arka kısmında kalan siper hizasını da gözeterek doğu batı yönünde uzanan 7x6 ebatlarında 47 numaralı yeni bir açma açılmaya başlanmıştır.

Resim 111: 47 numaralı açma alanı

Açma yüzeyindeki yoğun ot ve dikenler temizlenmiş ve kazı çalışmasına başlanmıştır. Bu hizadaki diğer alanlarda olduğu gibi yaklaşık 40 santimetre seviyedeki bütün toprak işlenmiş tarla toprağıdır. Bu alanda da tarla toprağın içinde açmanın güneyinde iki adet boş kovan ve bir adet mermi gelmiş olması duvarın arka tarafında mevzi ya da siper olduğunu tarla işleme sırasında da bunların dağıldığını göstermektedir. Bunun en büyük kanıtı ise pulluklara takılan boş kovanların birçoğunun kazı başından beri kırık şeklinde ele geçmiş olmasıdır.

05.09.2023 tarihinde 47 numaralı açmada kuzeye doğru seviye inme çalışmasına devam edildi. Açmanın orta noktasında doğu batı yönünde büyük duvarın devamında taşlar çıkmaya başlamıştır. Duvarın burada devam ettiği anlaşılmaktadır. Duvar tarla seviyesinin yaklaşık 40 santimetre kadar altından gelmeye başlamıştır. Duvar

seviyesinde ne olduğu anlaşılmayan küçük metal bir obje ve bir adet sikke bulunmuştur.

Duvarın hemen arkasında yapılan seviye inme çalışması sırasında ise yine yoğun olarak boş kovanlar çıkmaya başlamış ve burada siper hattının devam ettiği anlaşılmıştır.

Resim 112: Kırık Fransız boş kovan örnekleri

Resim 113: 47 numaralı açmada ortaya çıkan duvarın arka kısmında ortaya çıkan Fransız boş kovanları

Bu alanda çıkan boş kovan sayısı buradan yaşanan çatışmanın yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir. Toplamda 52 adet boş kovan 1 adet dolu mermi ve 1 adet mermi çekirdeği bulunmuştur. Boş kovanların bir kısmı muhtemelen tarla sürme faaliyetleri sırasında kırılmış ve sadece dip kısımları ele geçmiştir. Burada da boş kovanlar neredeyse diğer açmalarda olduğu gibi 50-60 santimetre seviyelerinde ele geçmiştir.

47 numaralı açmanın kuzeyine 1x2 ebatlarında 48 numaralı açma açılmış açmada karışık tarla toprağının 30 santimetre kadar altında orta noktada yoğun taş ve kiremit kırıklarını olduğu kısmen de kül olan bir toprak gelmeye başlamış ve bunun içinden çember şeklinde iki metal parça görülmüştür. Bunların ahşap bir kabın çemberleri olduğu anlaşılmıştır.

Resim 114: 48 numaralı açmada ortaya çıkan metal çemberler

Yayık ve benzeri bir ahşap kaba ait olan metal buluntular kaldırılmış ve seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Fakat açma profilinden de burada köyün kurulması sonrası zeminde herhangi bir kazı yapılmadığı anlaşılmaktadır. Profilde

yerleşim zemin tabakası net bir şekilde görülebilmektedir. Yerleşim dolgusunun sona ermesi sonrası kısmen sert bir kum gelse de zemin tabakasının 40 cm kadar altından saf ve yumuşak kum dolgu gelmeye başlamıştır.

Resim 115: 48 numaralı açmanın son hali

17 numaralı açmanın kuzey tarafına ise 49 numaralı açma 1x3 ebatlarında açılmıştır. Bu açmanın da köy sınırında olduğu anlaşılmış ve bir yapıya ait olduğu anlaşılan duvar kalıntısı dışında herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu açmada da 48 numaralı açmada olduğu gibi aynı seviyede sert bir zemin gelmiştir.

Resim 116: 49 numaralı açmanın son hali

Bu açmanın kuzey tarafına 50 numaralı açma yapılmış ve burada da eski köye ait duvar kalıntısı çıkmıştır. Köy sınırının buraya kadar ulaştığı anlaşılmıştır. Açmada duvar kalıntısı dışında bir veriye ulaşılmamıştır.

Resim 117: 50 numaralı açmanın son hali

Aynı şekilde 50 numaralı açmanın kuzey tarafına açılan 51 numaralı açmada da yüzeye yakın şekilde eski köye ait duvar kalıntıları çıkmıştır. 48-51 numaralı açmalardan elde edilen bütün bu veriler bu alanın köy sınırında kaldığını göstermektedir. Tespit edilen Fransız siper hattının ise kuzeyinde kalan bu alanda toplu bir mezarlık olma olasılığı bulunmamaktadır.

Resim 118: 51 numaralı açmanın son hali

Bu açmaların batı tarafında yeraltı radarı (GPR) yapılan alanın doğu sınırında 52 numaralı açma açılmış burada diğer yeraltı radarı (GPR) yapılan alanlarda olduğu gibi sadece kum çıkmıştır.

Resim 119: 52 numaralı açmanın son hali

Yeraltı radarı (GPR) yapılan alanlarda mezarlık alanı olarak belirlenen son noktada ise 53 numaralı açma açılmış 5x2 ebatlarında açılan bu açmada hiçbir veriye ulaşılmamıştır.

Resim 120: 53 numaralı açmanın son hali

Bu nedenle daha önce belirlenen Fransız siper hattının devam ettiği 47 numaralı açmanın doğu tarafına 54 numaralı açma açılmıştır. Bu açmanın açılma nedeni diğer açmalarda ortaya çıkan ve 47 numaralı açmada da devam eden duvarın eski fotoğraflarda tespit edilen büyük duvarın devam edip etmediğinin anlaşılmasıdır.

Resim 121: Siper hattı boyunca uzanan duvarın 47 numaralı açmadaki kısmı

Eski Kumkale köyüne ait olan ve savaştan hemen sonra çekilen hava fotoğraflarında bu alanda çiftlik ve benzeri bir yapı olduğu ve etrafındaki arazinin bir bahçe duvarıyla çevrildiği görülmektedir. Bu bahçenin kuzeyde kalan duvarının kazdığımız siper hattında yer alan duvar olduğu ve siperin duvar takip ederek azmağa doğru döndüğü anlaşılmıştır. Bu bahçe ile köy arasında bir yol görülmektedir. Bahçe doğuda bu yola kadar uzanmakta ve buradan da yol boyunca güneye devam etmektedir.

Günümüzde de bahçe duvar kalıntıları izlenebilmektedir. Ayrıca Google hava fotoğraflarında da net bir şekilde aynı bahçe duvarının temel duvarlarından kaynaklı hattını koruduğu anlaşılmıştır. 54 numaralı açma ise tamda bahçenin güneye doğru köşe yaptığını düşündüğümüz noktada açılmıştır. Çalışmanın asıl amacını bu bahçe duvarının köşe yaparak güneye doğru devam edip etmediğinin anlaşılmasıdır. Ayrıca 47 numaralı açmada yoğun olarak ortaya çıkan savaşa ait kalıntılar bu

alanda siperin daha güçlü olduğunu ve duvarın doğal bir siper olarak kullanıldığını göstermektedir. Köye giden yolun köşesinde yer alan bu duvar muhtemelen yoğun

çatışma alanı olmalıdır. Bütün bu nedenlerle buradan 5x5 ebatlarında 54 numaralı açma yapılmış ve seviye inme çalışmasına başlanmıştır.

Resim 122: Günümüz hava fotoğrafı üzerine yerleştirilen eski hava fotoğrafında köy sınırı belirlenmiş ve kazıda tespit edilen siper hattının da köyün güneybatı tarafında yer alan bir bahçenin kuzey duvarını takip ettiği anlaşılmıştır. Bu duvarın kuzey bölümünün savaş sırasında kaleyi ele geçiren Fransızlar tarafından doğal bir siper olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Resim 123: 54 numaralı açmanın çalışma alanı ve söz konusu bahçe duvarının kuzeydoğu köşesi

Bu alanın daha önce yol olarak kısmen kullanılmış olması ve duvar kalıntılarının olması nedeniyle yüzey toprağının çok sert olduğu görülmüştür. Bu nedenle de buradan daha uzun soluklu bir çalışma yapılmıştır. Sonuçta söz konusu bahçe duvarının yapılan tahminler doğrultusunda burada bir köşe yaptığı görülmüş ve güneye doğru devam ettiği anlaşılmıştır.

Bu açmada 47 numaralı açmada ve siper hattının büyük bir kısmında tespit edildiği gibi duvarın hemen arka kısmının siper olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Duvarın hemen arkasından ise üç kişiye ait olduğu anlaşılan kafataslarına rastlanmıştır. Bu kafataslarından açmanın batısında yer alan kafatasının neredeyse tamamen yakın diğerlerinin ise aynı şekilde duvara yakın ve zemin seviyesinde olmalarına rağmen parçalanmış oldukları görülmüştür.

Resim 124: 54 numaralı açmada ortaya çıkan kafatası

Resim 125: Tarım tahribatı sonrası parçalanmış iskeletlere ait bazı kemiklerin yanlarında yer alan metallere nedeniyle oksitlendikleri anlaşılmıştır.

Burada yoğun tarım faaliyetinin yanı sıra duvarlara ait düzgün taşların temel seviyesine kadar alınmaları nedeniyle çok fazla tahribat olmuştur. Muhtemelen taş alan kişiler burada kafataslarına rastlamış ve kazıya devam ederek buradaki siperde ölmüş olan askerlerin iskeletlerini tahrip etmişlerdir.

Resim 126: 54 numaralı açmada ortaya çıkan iskeletlere ait dağılmış kemikler

Resim 127: 54 numaralı açmada ortaya çıkan iskeletlere ait dağılmış kemikler

Resim 128: 54 numaralı açmada ortaya çıkan iskeletlere ait dağılmış kemikler

Resim 129: 54 numaralı açmada ortaya iskeletlere ait dağılmış kemikler

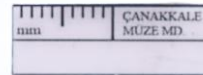
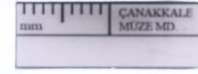
Değerli bir şey bulmak umuduyla iskeletlerin tahrip edildiği ve neredeyse su seviyesine kadar kumun kazıldığı iskeletlere ait diğer kemik parçalarının neredeyse kafataslarından 60 santimetre aşağıda su seviyesinde dahi çıkmasından anlaşılmaktadır.

Resim 130: Farklı seviyelerde ve dağınık olarak bulunan iskelet parçaları ve boş kovanlar

Aynı şekilde savaş kalıntısı olan boş kovanların da farklı seviyelerde çıkmış olması bunun bir diğer göstergesidir. Bu alanda çıkan ve söz konusu faaliyet nedeniyle neredeyse tamamen dağılan iskeletlerin açma alanı içerisindeki bütün parçaları toplanmış ve yapılan ilk değerlendirmede 3

kişiye ait olduğu anlaşılmıştır. Üzerlerinde bulunması muhtemel düğme ve benzeri malzemenin daha önceki tarım ve taş alma faaliyeti sırasında yapılan tahribat da alındığı değerlendirilmiştir. Çünkü bulunan iki adet asker kamuflaj düğmesinden bir tanesi Fransız Deniz subayı düğmesi olup bir diğerrinin Türk askerine ait er düğmesi olduğu yapılan ilk incelemede anlaşılmıştır.

Resim 131: Fransız Deniz Subayı düğmesi, 54 numaralı açma

Düğmelerin her ikisi de güneye doğru uzanan duvarın doğu tarafındaki alanda ve tarla seviyesinden 60 santimetre kadar aşağıda bulunmuştur. Aynı alanda Helenistik döneme ait bir adet Abydos sikkesi bulunmuştur.

Resim 132: 54 numaralı açmada ortaya çıkan ve tamamen korozyona uğramış olan sikke

Duvarın Doğu tarafında daha önce de aynı seviyede ve duvarın yanında bulunan Roma dönemi sikkesi burada eski bir yapının olabileceğini göstermektedir. Aynı şekilde Bakır birçok metal obje bu durumu destekler niteliktedir. Daha önceki açmada duvar seviyesinde çıkan Bakır çiviye benzer bir çivi de burada duvarla aynı seviyede bulunmuştur. Duvarın köşe yaptığı noktanın iç kısmında ise yine 60 santimetre seviyede delikli yuvarlak ve sikkeye benzer metal bir obje bulunmuştur. Fakat sikke olmadığı bellidir. Açma alanında kemiklerle birlikte farklı ebatlarda 5 adet düğme ne olduğu anlaşılmayan bir metal obje de bulunmuştur.

Resim 133: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan düğmeler

Kemiklerin yoğun olarak çıktıkları 80 santimetre kasatura veya benzeri bir teçhizatın kemere asılması için kullanıldığı düşünülen bir askı aparatı bulunmuştur.

Resim 134: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan metal asma aparatı

Aynı seviyelerde kemiklerin olduğu alanda bir adet tabanca mermi çekirdeği ele geçmiştir. Pil olma ihtimali yüksek olan yoğun korozyona uğramış metal bir parça da aynı seviyede çıkmıştır.

Resim 135: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan tabanca mermi çekirdeği

Açmadaki en ilginç buluntu ise tahrip edilen iskeletlerle birlikte yaklaşık 90 santimetre seviyede bulunan bir asker postalına ait deri parçalarıdır. Bu postalarla birlikte çok sayıda postallarda kullanılan pinler ve kopçalar da çıkmıştır. Diğer tarafta iki farklı postala ait olduğu anlaşılan ve ahşap postal topuklarına çakılan nalçalar bulunmuştur.

Resim 136: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan postal parçaları ve aparatları

Resim 137: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ve postal parçaları ile birlikte çıkan postal nalçası

Resim 138: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ve postal parçaları ile birlikte çıkan farklı ikinci bir postal nalçası

Bunlarla birlikte bir adet de kasatura sapı olduğu düşünülen metal bir obje bulunmuştur. Aynı alanda yine bir adet metal Türk er düğmesi olduğu düşünülen bir düğme ve farklı (muhtemelen deri kaplı) bir malzeme kaplı başka bir düğme daha bulunmuştur.

Resim 139: 54 numaralı açmada ortaya çıkan Türk askeri düğmeleri

Siperin köy yolu ile birleştiği ve muhtemelen yoğun çatışmaların yaşandığı bu noktada çok fazla veri ve buluntuya rastlanmıştır. Burada ölen üç asker burada gömüldüler mi yoksa muhtemel bir patlama sonrası siperde üstleri toprakla örtüldüğü için mi kaldıkları tam olarak anlaşılamamıştır. Çünkü iskeletler tamamen dağılmış durumdadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi daha sonraki tahribatlar sonucu tamamen dağılmış olan iskelet parçaları ile birlikte yoğun bir şekilde çatışmanın yaşandığını gösteren boş kovanlar da toplanmıştır. Kemiklerle birlikte yüzeye yakın yani çatışmanın yaşandığı dönemdeki zemine düştüğü görülen ve duvara yakın noktada yer alan iki adet patlamamış bütün mermi bulunmuştur. Burada Fransızlara ait olduğu düşünülen toplamda 50 boş kovan ve 3 adet patlamamış bütün mermi ele geçmiştir. Yanı sıra duvara yakın noktada bir adet Türk mermisine ait çekirdek bulunmuştur. Çekirdeğin duvara çarpması sonucu eğildiği görülmüştür. Kemiklerle birlikte

ayrıca bir adet Türk mavzer boş kovani ve yine 1 adet patlamamış bütün mavzer mermisi çıkmıştır.

Resim 140: 54 numaralı açmada ortaya çıkan Türk mavzer mermisi

Mavzer mermisinin askerin üzerinde diğer mermilerle birlikte duruyor olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü beşli tarağa takılan bu mermilerin tarak kısmına ait parçası merminin arka kısmında kırılmış olarak bulunmuştur. Mermi ile kaynaşıp bütün haline gelen bu kısım korozyona uğramıştır.

Bütün bu veriler burada ölen askerlerden birinin Türk askeri olma ihtimalini göstermektedir. Yapılan taarruzlarda süngü muharebesinin yapılabileceği kalenin

önündeki ilk Fransız siperi burasıdır. Bu durumda siper içerisinde yaşanan çatışma sırasında bir Fransız Deniz subayı ile birlikte biri Türk olduğu anlaşılan iki de asker ölmüştür.

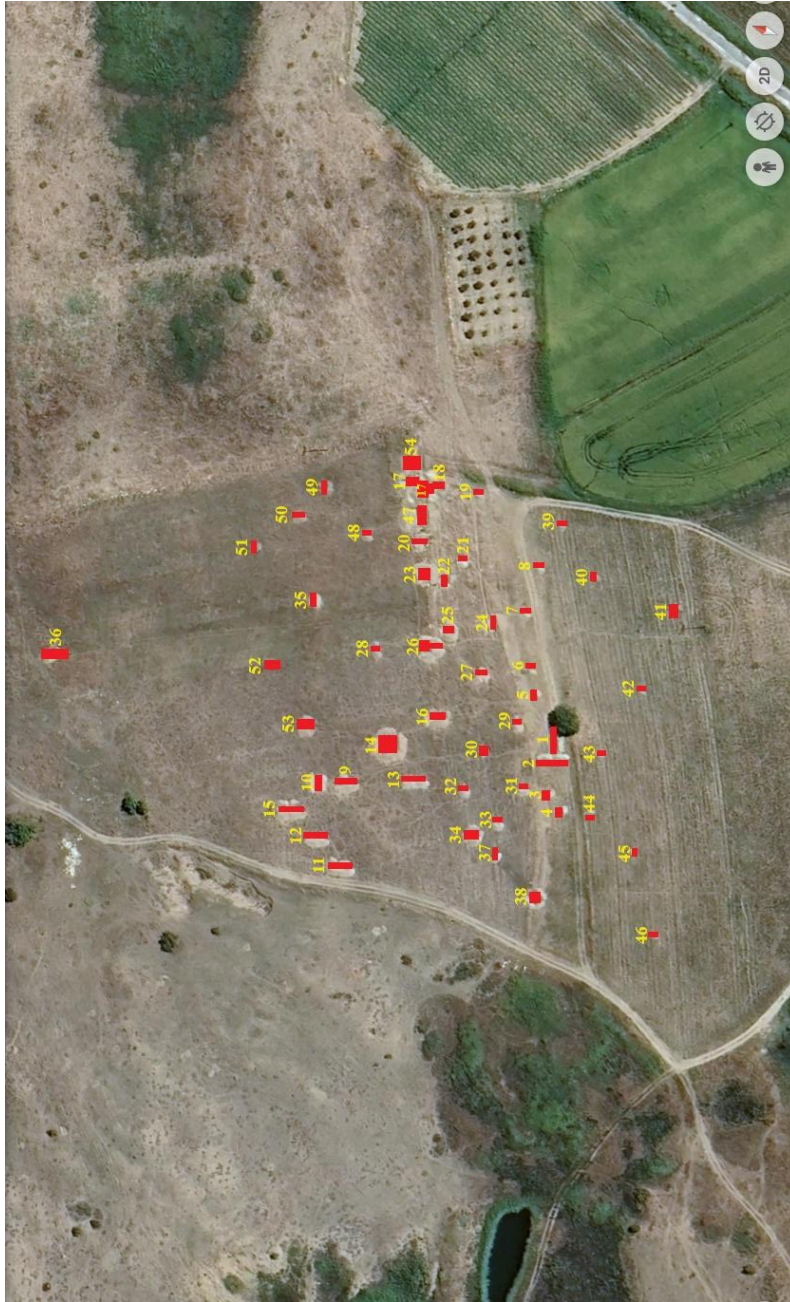
Burada ortaya çıkan iskelet kalıntıları tamamen toplanmış ve gerekli değerlendirmelerin yapılması için müzeye taşınmıştır. İskelet kalıntılarının kaldırılması sonrası açma alanının tamamında saf kum gelmeye başlamış ve açmada yapılan temizlik çalışması sonrası çalışma tamamlanmıştır.

Resim 141: İskelet kalıntılarının hemen altından saf kum gelmeye başlamıştır

Resim 142: 54 numaralı açmanın son hali

Resim 143: Kazı alanı, açma noktaları

Genel Değerlendirme

25 Nisan 1915 tarihinde, sabah saat 04.30 sularında Fransız donanması Kumkale açıklarında savaş pozisyonu almış bulunuyordu. Fransız savaş gemileri, Kumkale ve Kumkale-Orhaniye arasındaki bölgeyi yoğun bir şekilde bombaladıktan sonra Fransız askerleri karaya çıktı.

Kumkale'deki Türk askeri birliği, Fransızların gerçekleştirdiği bombardımana ve karaya çıkan iki Fransız birliğine karşı büyük bir cesaretle karşı koydu. Ancak, sürekli olarak takviye alarak tabur seviyesine ulaşan Fransız kuvvetleri karşısında, Türk birliği kaleden ayrılarak Kumkale köyüne doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Sadece yarım takım büyüklüğündeki 6. Bölük'ün ihtiyat gücüyle desteklenebilen Türk takımı, Kumkale'nin sokaklarında Fransızlarla kısa süreli çatışmalara girdi. 6. Bölük komutanı, askerlerini Kumkale mezarlığına doğru çekti. Takım komutanlarından birinin şehit olması, diğerinin yaralanması ve mühimmatın azalmasına rağmen, bölük dirençle savunmasına devam etti ve Kumkale'de Fransız kuvvetlerinin kanadını baskı altında tutarak tüm cephelerinin hareket etmesini engelledi.

Türk birlikleri, Kumkale'yi yeniden ele geçirmek amacıyla saldırıya geçtiğinde, Kumkale sokaklarında yakın mesafeden, göğüs göğse çarpışmalar yaşandı. Fransızlar da direnişlerini daha da sertleştirdiler. Türk taarruzlarının en yoğun olduğu bir anda, Fransızlar beyaz bayrak gösterdi. Yüksek rütbeli bir Fransız subayı, kendi

rütbesine denk bir Türk subayına teslim olmak istedi, ancak aradaki dil farklılığı nedeniyle iletişim kurulamadı.

Teslim alma sürecinin uzaması üzerine Fransız askerleri tekrar toplanarak mevzilerine geri döndüler ve bazı noktalarda silahlı çatışmalar yeniden başladı. Fransız donanması da kendi askerlerine zayıat verme riskine rağmen, Fransız ve Türk birliklerinin iç içe girdiği Kumkale'ye yoğun bir topçu ateşi başlattı. Bunun sonucunda Türk birlikleri, Mezarlık-Kumkale-Orhaniye hattına doğru çekilmek zorunda kaldılar.

Fransızlar Kumkale'de bir kıyı başı elde etmişlerdi ancak iç bölgelere doğru ilerleyemediler. Gelibolu Yarımadası'na çıkarma yapan İngiliz kuvvetlerine destek olmak amacıyla, Seferi Kuvvetler Komutanı General Hamilton'un emriyle, Fransız kuvvetleri 26/27 Nisan 1915 gecesi başarılı bir geri çekilme operasyonu ile bölgeden ayrıldılar.⁸

En son veriler ve bu raporda yer alan belgeler göz önüne alındığında iki gün süren Kumkale Muharebesi'nde 619 askerimiz şehit olmuştur. Savaş sonrası eski Kumkale köyüne bir daha yerleşim olmamasına rağmen burada yaşanan bu iki gün çevre halkı ve Kumkale'yi yeniden ve daha uzak bir noktaya kuran köylüler tarafından hiçbir zaman unutulmamış ve hafızalarında canlı kalmıştır.

Burada şehit olan askerlerin anısına bir anıt yapılması fikri ise 30 yılı aşkın bir süredir

⁸ Osmanlı Tarihi, IX. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Ord. Prof.

Enver Ziya Karal, 429-518 ss. Çanakkale 1915 CD-ROM

güçlü bir şekilde gündemdeki yerini korumuştur. Kumkale eski belediye başkanı Sezai Ercan önderliğinde 1992 yılında gündeme getirilen şehitlik ve anıt yapma fikri, 2015 yılında Çanakkale Savaşlarının 100. yılında yeniden gündeme gelmiş ve hazırlanan proje farklı nedenlerle uygulanamamıştır.

2019 yılına gelindiğinde ise Prof. Dr. Murat Karataş tarafından tarihi belgelere dayandırılarak Kumkale Muharebelerinde şehit olan askerlerin toplu defnedildikleri ileri sürülmüştür. Bu rapora göre harita üzerinde bir alan belirlenmiş ve toplu definin o alanda olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu tarihi rapor doğrultusunda ise 2019 yılında “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” adı altında bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksek Okulu’ndan Doç. Dr. Cahit Çağlar Yalçın, Dr. Öğr. Üyesi Erdem Gündoğdu ve Yük. Müh. Yunus Can Kurban tarafından gerçekleştirilmiş ve 23.09.2019 tarihinde bu çalışma ile ilgili raporlarını tamamlamışlardır. Yeraltı Radarı (GPR) ile Murat Karataş tarafından belirlenen alanın bir kısmında tarama yapılmış ve bu alanlarda anomaliler olduğu vurgulanarak olası mezarlık alanları belirlenmiştir.

Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu’nun 20.12.2022 gün ve 8552 sayılı kararıyla belirlenen alanlarda kurtarma kazısı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da 23.05.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-3810927 sayılı yazıyla kazı izni verilmiştir. Çanakkale Müze Müdürlüğü başkanlığında yapılan kazı

sonrası belirlenen alanların hiçbirinde herhangi bir mezar kalıntısına ulaşılamamıştır.

Fakat arkeolojik gözlemler doğrultusunda yapılan kazılarda Fransız siperi tespit edilmiş ve siperin eski köy sınırında olan bölümünde üç kişiye ait iskeletlere ulaşılmıştır. Bunlardan birinin şehit olduğu ve birinin de bir Fransız deniz subayı olduğu tespit edilmiştir. Fakat kemikler karışık olarak çıkmıştır. Aynı şekilde bölge halkı ile yapılan görüşmeler sonrası gösterilen iki alanda bulunan iskelet kalıntıları dışında herhangi bir toplu mezar veya bireysel bir mezara ulaşılamamıştır.

Bataklığa yakın bulunan bireysel iskeletlerden bir tanesinin Senegalli bir askere ait olduğu netlik kazanmıştır. Fransızlar tarafından Kumkale çıkarmasında kullanılan Senegalli Müslüman askerlerin bir kısmı savaşta ölmüş bir kısmı da teslim olmuştur. Kumkale Muharebelerinde resmi kayıtlara bakıldığında şehit askerlerimizin sayısı bellidir. Bu nedenle de burada şehit düşen askerlerimiz için bir şehitlik ve anıt yapılması büyük önem arz etmektedir. Fakat yapılacak çalışma arkeolojik araştırma sonrası edinilen bilgiler doğrultusunda yeniden değerlendirilmelidir. Bu araştırma doğrultusunda varılan genel sonuç ve yapılan öneriler aşağıdaki gibidir:

Prof. Dr. Murat Karataş tarafından tarihi belgelere dayandırılarak hazırlanan rapor doğrultusunda Yeraltı Radarı (GPR) yöntemi kullanılarak saha çalışması yapılmış ve “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” isimli bir rapor hazırlanarak kurula sunulmuştur. Bu raporda söz edilen anomalilerin

somutlaştırılması amacıyla yukarıda detaylı şekilde söz edilen arkeolojik kazı ve araştırmalar yapılmıştır. Bunların yanında söz konusu raporda tarla olarak kullanıldığı için tarama yapılamadığı söylenen alanlarda da çalışma yapılmıştır. Toplam 54 açma ve 1x1 ebatlarında 415 sondaj yapılmıştır. Fakat olası mezar anomalisi belirlenen söz konusu alanların hiçbirinde herhangi bir mezar kalıntısına rastlanmamıştır. Fakat kazıda elde edilen bilgi ve belgeler Kumkale Muharebelerinin yaşandığı alanın burası olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla Kumkale Şehitliği'nin bu noktada yapılması önemini korumaktadır.

Ayrıca Fransızların sömürge alaylarından olan ve Müslüman Senegal askerlerinden oluşan birliklerin Kumkale Muharebeğinde kullanıldıkları kesin olarak anlaşılmıştır. Gelibolu Tarihi Alanı'nda yer alan Fransız mezarlığında da Senegalli askerlere ait mezarların olduğu tespit edilmiştir. Burada yapılacak şehitlik içerisinde de Sömürülen Müslüman Senegalli askerlerin sömürgecilerden ayırt edilme inceliğinin gösterilmesi ve Senegalli Müslüman askerler için şehitlikte bir anıt yapılmasının (temsili bir mezar) önemli olduğu ve bunun Türkiye'nin Afrika ile ilgili uluslararası siyaseti ile de son derece örtüşebileceği, bu konunun hem tarihsel hem de uluslararası politika açısından doğru oldu kanaatindeyiz.

Bu çalışma bize yeraltı radar raporunun; mimarisi olmadan gömülmüş olan şehitliklerin tespitinde yeterli veri vermediğini, sonuçlarının yanıltıcı olabileceğini göstermiştir. Yanı sıra arşiv belgelerinin sahaya ilişkin tespitlerde tek başına yeterli

olmadığı, mutlaka arşiv belgelerindeki verilerin sahada doğrulanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda yüzey araştırması, sözlü tarih ve arkeolojik kazı gibi farklı teknikler kullanılarak doğru bir metodoloji uygulanmış ve bu sayede en verimli sonuçlara ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Acıoğlu, Y. (2015). "Çanakkale'de Osmanlı Kaleleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 19, s. 98.
- Aksu, İ. (2008). "Kumkale as an Export Outlet for the Produce of the Troad" *İntepe Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale, s. 39-62.
- Altuntaş, O. (2021). *1658-1750 Arasında Bahr-i Sefid Boğazı'nın Savunması: Seddülbahir-Sultanhisarı (Kumkale)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Atabay, M. (2023). "Kumkale'de Yunanlıların Yaptığı Sahte Bir Fransız Anıtı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 35, s. 111-119.
- Borlat, B. (2011). "Milli Mücadele Döneminde Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin Çanakkale Bölgesinde Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları Hakkında Kısa Notlar", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 10-11, s. 109-126.
- Mehmet Celaleddin, (2007). *Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Berriyyesi Kumkale Muharebatı*, (Yay. Haz. Murat Karataş), Nobel Yayınları, Ankara.
- Esenkaya, A. (2012). "Çanakkale Cephesi'nde Anadolu Yakası Toplari", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 12, s. 1-34

- Görgülü, İ. (1993). *On Yıllık Harbin Kadrosu, (1912-1922) Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Ankara.
- Güralp, Ş. *Bir Askerin günlüğünden Çanakkale'den Filistin'e*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2003, s.16,18.
- İşcen, Y. (2012). Fransızlar Giderken 500 Esir Götürdü. *Çanakkale 1915 Dergisi*, 12(4), 20-25.
- Karataş, M. (2023). “Çanakkale Cephesinde Kayıp Bir Şehitlik. Halileli 12'lik Batarta Şehitliği”. *Anafarta Dergisi*. 21/Kış. s. 60-67.
- Karataş, M. (2024). “1915 Yılında Kumkale Muharebesinde Şehit Olanların Defnedildiği Alanın Tarihse Kaynaklarla Tespiti”. *OTAM*. 55/Bahar. s. 101-116.
- Karayar, Y. (2021). *Çanakkale Savaşlarında Anadolu Yakasının Savunması ve Kumkale Muharebesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Körpe, R. (2012). Battlefield Archaeology at Kumkale, Beşige Tepe Kumkale Bölgesi Savaş alanları Arkeolojisi, *Çanakkale 2015*, Mayıs 2012, ss. 14-19.
- Özel, M. K. (2015) “Tarihe Eşlik Eden İz: Kumkale Anma Şehitliği Projesi”, *Çanakkale 1915: Tarih, Ekonomi, Edebiyat ve*

Sanat, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, s. 589-605.

- Özlü, H. (2019). “Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Muharebelerinde Fransızların Anadolu'ya Geçme Girişimi ve Kumkale Savunması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 64, s. 313-338

Prigge, E. R. (2011). *Çanakkale Savaşı Günlüğü*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.

Selçuk, İ. (1979). *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I, II*. Remzi Kitabevi. İstanbul.

Şeker, F. (2002). *19. Yüzyıl Ortalarında Kala-i Sultaniye Sancağına Bağlı Kumkale Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Thys-Şenocak, L. *Hatice Turhan Sultan; Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, (Çev. A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 131-212.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7576102k/f2.image.r=Kumkale?rk=257512;0>

<http://www.diggerhistory2.info/graveyards/pages/history/kum-kale.htm>